

ЕКОНОМІКА РОЗВИТКУ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ВИДАЄТЬСЯ ЩОКВАРТАЛЬНО

№ 3 (83)

Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2017

Засновник
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Науковий журнал "Економіка розвитку" видається з березня 2002 року, перереєстрований у зв'язку зі зміною назви засновника (Ресстраційний номер свідоцтва – КВ № 21173-10973 ПР від 23.01.2015 р.)

Науковий журнал "Економіка розвитку" включено до **Переліку наукових фахових видань України** (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.05.2015 р. № 528, додаток 10).

Періодичне видання Науковий журнал "Економіка розвитку" включено до Каталогу видань України з доставкою. **Індекс видання – 49222.**

Web-сайт наукового журналу:
<http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/UER/index.html>

Web-сайти, на яких представлено науковий журнал:

- ✓ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecoroz/index.html
- ✓ Научная электронная библиотека: http://elibrary.ru/title_about.asp?id=32869
- ✓ DOAJ – Directory of Open Access Journals: <http://www.doaj.org/doaj?func=openurl&genre=journal&issn=16831942>
- ✓ BASE – Bielefeld Academic Search Engine: <http://www.base-search.net/Search/Results?lookfor=ur%3Aed.ksue.edu.ua&refid=dclink>
- ✓ WorldCat: http://www.worldcat.org/title/economics-of-development/oclc/774086872&referer=brief_results
- ✓ Index Copernicus International S.A.: <http://journals.indexcopernicus.com/passport.php?id=7897>
- ✓ The Asian Education Index: http://www.asian-education-index.com/business_index_E.php
- ✓ Ulrichsweb™ Global Serials Directory: <http://ulrichsweb.serialssolutions.com>

ЕКОНОМІКА
РОЗВИТКУ
ECONOMICS
OF DEVELOPMENT

вересень 2017 р. № 3 (83)
Затверджено на засіданні вченої ради університету.
Протокол № 1 від 29.08.2017 р.

Редакційна колегія

Пономаренко В. С. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця (головний редактор)

Афанасьєв М. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Внукова Н. М. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Гавкалова Н. Л. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Гончарова І. В. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця (науковий редактор)
Дікань Л. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дороніна М. С. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дорохов О. В. – канд. техн. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Іванов Ю. Б. – д-р екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Кизим М. О. – д-р екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Клебанова Т. С. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Козьменко О. В. – д-р екон. наук, професор Української академії банківської справи Національного банку України
Колодізєв О. М. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Криворотов В. В. – д-р екон. наук, професор Уральського федерального університету імені першого Президента Росії Б. Н. Ельцина (Россія)
Левикін В. М. – д-р техн. наук, професор Харківського національного університету радіоелектроніки
Лутай Л. А. – д-р екон. наук, професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
Малярець Л. М. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Назарова Г. В. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Нижнегородцев Р. М. – д-р екон. наук, зав. лабораторією Інституту проблем управління РАН (Россія)
Орлов П. А. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Отенко І. П. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Пилипенко А. А. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця (заступник головного редактора)
Попов О. Є. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Пушкар О. І. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Раєвська О. В. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Чернов В. Г. – д-р екон. наук, професор Владимирського державного університету (Россія)
Чухрай Н. І. – д-р екон. наук, професор Національного університету "Львівська політехніка"

Ястремська О. М. – д-р екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Chauchat Jean-Hugues – Professeur (HdR) de l'Université Lumière Lyon2 (France)
Chen Wei – PhD, Professor, Hebei University of Science and Technology (China)
Gang Fan – Dr., Professor, Graduate School of Chinese Academy of Social Sciences; Director of China's National Economic Research Institute (China)
Hofshabler Hannes – Professor, Upper Austria University of Applied Sciences (Austria)
Hollner Helmut – FH-Prof. DL Dr Techn University of Applied Sciences FH "Technikum Wienn" (Austria)
Kalashnikov Vitaliy – Economy Doctor (ED), Assistant Professor, Universidad Autónoma de Nuevo León (Mexico)
Ohrimenco Serghei – Dr. Sc. (Econ.), Professor, Academy of Economic Studies (Moldova)
Pucher Robert – FH-Prof. DL Dr Techn, University of Applied Sciences FH "Technikum Wienn" (Austria)
Sarkisyan Agop – PhD, D.A., Tsenov Academy of Economics (Bulgaria)
Solarz Jan Krzysztof – Prof. nadzw. dr hab., Akademia finansów, Warszawa (Poland)
Vulanovic Milos – PhD, Assistant Professor of Finance, Western New England University (USA)
Wackowski Kazimierz – Prof. ngw. dr hab., Politechnika Warszawska (Poland)
John (Jack) William McNeill – PhD, Professor of Anthropology and Intercultural Studies, Providence University College (Canada)
Irina Yatskiv – Dr. Sc. Eng., Vice rector, Professor, Transport and Telecommunication Institute (Latvia)
Duro Benic – PhD, Full Professor with tenure, University of Dubrovnik (Croatia)
Christine Cooper – PhD MSc BA (Hons), Professor, University of Strathclyde, Glasgow (UK)
Dalia Streimikiene – Dr., Professor, Lithuanian Energy Institute, Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities (Lithuania)
Mirjana Pejic Bach – Full Professor, University of Zagreb (Croatia)
Borut Jereb – PhD, Associate Professor, University of Maribor (Slovenia)
Mimo Draskovic – PhD, Maritime Faculty of Kotor (Montenegro)
Filip Stanislav – PhD, Associate Professor, 1st Vice-Rector for Foreign Affairs and PR of the Higher School of Economics and Public Administration Management (Slovak Republic)
Ryszard Pukala – PhD, Vice-Rector for Students' Affairs, Bronislaw Markiewicz State School of Technology and Economics (Poland)

- Науковий журнал є журналом із відкритим доступом згідно з визначенням BOAI.
- Статті для публікації в науковому журналі відбираються на умовах подвійного закритого ("сліпого") рецензування.
- Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.
- Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів.
- У разі передрукування матеріалів посилання на "Економіку розвитку" обов'язкове.

© Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2017
© Науковий журнал "Економіка розвитку", 2017
© ХНЕУ ім. С. Кузнеця, дизайн обкладинки, 2017

Зміст

Механізм регулювання економіки

Литвинчук І. Л. Становлення та розвиток економічної теорії інтелектуальної власності	5
Грабчук О. М., Валуйський І. А. Трансформації концептуальних засад бюджетної політики України	14
Орлов П. А. Важнейшие факторы масштабного повышения социальной ответственности субъектов хозяйствования и их маркетинга для эффективного социально-экономического развития стран	20
Єрмак С. О. Кластерний аналіз регіонів України за ключовими індикаторами рівня інноваційного розвитку	34
Віннікова О. С. Синергічний ефект у державному податковому регулюванні	44
Бовсуновська Г. С. Тенденції розвитку страхового ринку в контексті забезпечення економічної безпеки країни	53

Економіка підприємства та управління виробництвом

Гринько Т. В., Гвінішвілі Т. Э. Методичний підхід до управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва.....	59
Рудька В. И., Тимонин А. М., Верещагина А. В. Анализ и оценка рынка экспортируемой научно-технической продукции на примере отдельного предприятия.....	67
Гавкалова Н. Л., Гагарінов О. В. Концептуальні засади розроблення стратегії трансформації підприємства у стан системно досконалої бізнес-організації.....	74
Максютенко І. Є. Обґрунтування необхідності у впровадженні розроблення інноваційно-інвестиційного механізму оновлення інформаційно-телекомунікаційних засобів на авіаційному транспорті	85
Власенко Т. А., Матюшенко Ю. В. Формування механізму стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін	91

Contents

Economics Regulation Mechanism

I. Lytvynchuk. Establishing and Developing Economic Landscape of Intellectual Property	5
O. Hrabchuk, I. Valuiskyi. Transformation of the Conceptual Foundations of the Budgetary Policy of Ukraine.....	14
P. Orlov. The Major Factors of Large-Scale Raising Social Responsibility of Business Entities and Their Marketing for Countries' Efficient Socioeconomic Development.....	20
S. Yermak. Cluster Analysis of Ukraine's Regions Based on the Key Indicators of the Innovation Development Level.....	34
O. Vinnikova. Synergy Effect in State Tax Regulation	44
H. Bovsunovska. The Trends in the Insurance Market Development in the Context of Ensuring the Country's Economic Security	53

Economics of Enterprise and Production Management

T. Grynko, T. Gviniashvili. A Methodical Approach to Change Management in the Activities of Business Entities.....	59
V. Rudyka, O. Timonin, H. Vereshchagina. Analysis and Evaluation of the Market of Exported Scientific and Technical Products Using the Example of an Individual Enterprise	67
N. Gavkalova, O. Haharinov. Conceptual Foundations for Development of the Strategy of the Enterprise Transformation into the State of a System-Perfect Business Organization.....	74
I. Maksiutenko. The Rationale for the Necessity of Implementation of the Development of Innovation and Investment Mechanism for Updating Information and Telecommunication Facilities on the Aviation Transport.....	85
T. Vlasenko, Yu. Matiushenko. Formation of a Mechanism for Stimulating Personnel to Make Organizational Changes.....	91

*Когда наука достигает какой-либо вершины,
с нее открывается обширная перспектива
дальнейшего пути.*

С. И. Вавилов

Механізм регулювання економіки

УДК 330.8:347.77

JEL Classification: B30; O34

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Литвинчук І. Л.

Фактологічною основою дослідження є еволюція концепту інтелектуальної власності від превалювання філософських аспектів до правових та об'єктивна необхідність у подоланні наслідків тривалого спотворення вихідної схеми концепту намаганням дистанціювати його від реальних економічних відносин. У статті висвітлено генезис економічної теорії інтелектуальної власності. Теоретико-методологічну базу економічної теорії інтелектуальної власності формують близько десятка філософських і правових концепцій, що дозволили відійти від аксіоматичних, контекстуальних та остенсивних трактувань змісту інтелектуальної власності, проте не запропонували конструктивного вирішення проблеми концептуального супроводу ринкового обігу результатів інтелектуальної діяльності з урахуванням критерію економічної ефективності. У процесі суспільного розвитку стан вияву уявлень про інтелектуальну власність в економіці переходить із латентної до домінуючої форми, що приводить до виокремлення самостійного економічного ("ойкосвласницького") концепту інтелектуальної власності, основу якого сформували наукові досягнення представників марксистської, класичної та інституціональної течій. У сучасних умовах конфлікт неокласицизму та неоінституціоналізму призводить до поляризації спільноти дослідників економічної природи інтелектуальної власності з формуванням двох центрів тяжіння з діаметрально протилежними поглядами. Констатується катастрофічний брак системних досліджень і, як наслідок, відсутність монолітної теоретичної основи та чіткого концептуального розуміння економічного напрямку розвитку наукової думки у сфері інтелектуальної власності. Водночас, доведено, що на сучасному етапі вимогам запиту наукового обґрунтування реальних соціально-економічних процесів та явищ у суспільстві найбільше відповідають неоінституціональні уявлення про сутність відносин інтелектуальної власності, які сприяють осягненню їхньої дуалістичної природи на основі поєднання економічного та юридичного змісту. Однак, ураховуючи, що сучасна концептуальна конструкція виявляється великоваговою та містить ряд внутрішніх алогізмів, що не піддаються доктринальному осмисленню, актуалізується потреба в перспективних дослідженнях специфіки конкретних видів інтелектуальних продуктів та сфер їхнього застосування в економічній діяльності на основі застосування міждисциплінарного підходу.

Ключові слова: інтелектуальна власність, економічна теорія, концепт, генезис.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Литвинчук И. Л.

Фактологической основой исследования является эволюция концепта интеллектуальной собственности от превалирования философских аспектов до правовых и объективная необходимость преодоления

последствий длительного искажения исходной схемы концепта попыткой дистанцировать его от реальных экономических отношений. В статье освещен генезис экономической теории интеллектуальной собственности. Теоретико-методологическую базу развития экономической теории интеллектуальной собственности формируют около десятка философских и правовых концепций, которые позволили отойти от аксиоматических, контекстуальных и остенсивных трактовок содержания интеллектуальной собственности, однако не предложили конструктивного решения проблемы концептуального сопровождения рыночного оборота результатов интеллектуальной деятельности с учетом критерия экономической эффективности. В процессе общественного развития состояние проявления представлений об интеллектуальной собственности в экономике переходит из латентной в доминирующую форму, что приводит к выделению самостоятельного экономического ("ойкоссобственнического") концепта интеллектуальной собственности, основу которого сформировали научные достижения представителей марксистского, классического и институционального течений. В современных условиях конфликт неоклассицизма и неонституционализма приводит к поляризации сообщества исследователей экономической природы интеллектуальной собственности с формированием двух центров притяжения с диаметрально противоположными взглядами. Констатируется катастрофическая нехватка системных исследований и, как следствие, отсутствие монолитной теоретической основы и четкого концептуального понимания экономического направления развития научной мысли в сфере интеллектуальной собственности. В то же время доказано, что на современном этапе требованиям запроса научного обоснования реальных социально-экономических процессов и явлений в обществе наиболее соответствуют неонституциональные представления о сущности отношений интеллектуальной собственности, которые способствуют постижению их дуалистической природы на основе сочетания экономического и юридического содержания. Однако, учитывая, что современная концептуальная конструкция оказывается тяжеловесной и содержит ряд внутренних алогизмов, не поддающихся доктринальному осмыслению, актуализируется потребность в исследованиях специфики конкретных видов интеллектуальных продуктов и сфер их применения в экономической деятельности на основе применения междисциплинарного подхода.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, экономическая теория, концепт, генезис.

ESTABLISHING AND DEVELOPING ECONOMIC LANDSCAPE OF INTELLECTUAL PROPERTY

I. Lytvynchuk

The factual basis of the study is the evolution of the concept of intellectual property from the prevalence of philosophical aspects to the legal ones and the objective necessity to overcome the consequences of the long-term distortion of the original concept scheme by attempting to distance it from real economic relations. The article has highlighted the genesis of the economic theory of intellectual property. The scientific development of economics of intellectual property bases on about a dozen philosophical and legal concepts, that made it possible to depart from the axiomatic, contextual and ostensive interpretations of the content of intellectual property. However, no constructive solution to the problem of conceptual support of the market circulation of intellectual activity has been presented, taking into account the criteria of economic efficiency. In the process of social development, the status of the emphasis of perceptions about intellectual property in the economy goes from the latent to dominant form, which leads to the foundation of the independent economic ("oikos-proprietary") concept of intellectual property, which bases on the scientific achievements of the representatives of the Marxist, classical, and institutional trends. Under modern conditions, the conflict of neo-classicism and neo-institutionalism leads to polarization of the scientific community that researches the economic nature of intellectual property with the formation of two centers of gravity of diametrically opposing views. It is noted, that there is a catastrophic lack of systematic research with a consequent absence of a monolithic theoretical framework and clear conceptual understanding of the economic direction of the development of scientific thought in the field of intellectual property. At the present stage, the neo-institutional understanding of the nature of intellectual property that promotes comprehension of the dualistic nature through a combination of economic and legal content, would be the best fit to satisfy the requirements of scientific substantiation of real socioeconomic processes and phenomena in society. However, given that the current conceptual design appears heavy and contains a number of internal alogisms, that cannot be doctrinally understood, there is need for updated research on the particulars of specific types of intellectual products and their application areas in economic activity based on a multidisciplinary approach.

Keywords: intellectual property, economic theory, concept, genesis.

Інтелектуальна власність у системі суспільних наук є однією із найменш обґрунтованих та, водночас, найбільш суперечливих категорій. Перші повноцінні дефініції поняття починають з'являтися в офіційних документах лише наприкінці XVIII ст. (більш ранні спроби дослідників зводилися, переважно, до формулювання остенсивних визначень – шляхом перерахування об'єктів або ознак інтелектуальної власності). Ці офіційні дефініції, по-перше, мають аксіоматичний, контекстуальний або індуктивний характер й насправді тлумачать інтелектуальну власність як обмеження значення більш широкого поняття "власність" рамками об'єктно-суб'єктного взаємозв'язку з інтелектуальною діяльністю, не знижуючи до того ж притаманної материнській категорії сенсової наповненості ("об'єкт володіння", або "право", або "властивість" [1]), а, по-друге, формуються в умовах довготермінового сприйняття інтелектуальної діяльності як такої, що не мала суттєвого впливу на реальне економічне життя суспільства. Як наслідок, у сучасних умовах існує необхідність у подоланні наслідків майже трьохсотрічного спотворення вихідної схеми концепту намаганням досягнути її "тунельним баченням" та дистанціювати від реальних економічних відносин.

Питання становлення та розвитку теорій інтелектуальної власності досліджувалися такими зарубіжними та вітчизняними вченими, як У. Гренстренд (Granstrand, 1999), В. Фішер (Fisher, 2001), В. Лендес (Landes, 2003), В. Гордон (Gordon, 2003), О. Близнець, І. Леоні-

дов, В. Базилевич, О. Прохоров, В. Вірченко (2013), О. Попов, М. Лабзін [2 – 12] та ін. Разом із тим вимушено констатують катастрофічний брак системних досліджень та, як наслідок, навіть на сьогодні, відсутність монолітної теоретичної основи та чіткого концептуального розуміння економічного напрямку розвитку наукової думки в цій сфері.

Мета статті полягає у висвітленні генезису економічної теорії інтелектуальної власності.

На сучасному етапі розвитку методології наукових досліджень обґрунтування економічного концепту інтелектуальної власності є неможливим без застосування міждисциплінарного підходу. Так, базис наукового розвитку економічної теорії інтелектуальної власності утворили близько десятка філософських теорій (природного права, персональна, іматеріальна, утилітарна, трудової винагороди, контрактна, монополістична, рентна, "вічної власності" та ін., табл. 1), які, у свою чергу, стали основою розвитку правових концепцій (пропріетарної, виключних прав та прав інтелектуальної власності (табл. 2). Останні ж, завдяки принципово різним юридичним моделям, сьогодні пропонують різні інтерпретації об'єктів правової охорони, особливості правового статусу та базові правомочності суб'єктів права інтелектуальної власності, а також межі та форми забезпечення захисту цих прав державою, вибір яких може мати визначальну роль щодо економічної політики розвитку інтелектуальної власності.

Таблиця 1

**Філософські витоки інтерпретацій інтелектуальної власності (складено автором)
[Philosophical interpretations of the origins of intellectual property (developed by the author)]**

Назви теорій	Зміст інтелектуальної власності	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
Теорія природного права / персональна теорія (Вольтер, Д. Дідро, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, П. Гольбах)	Вияви особистості творця та можливостей використовувати результати інтелектуальної діяльності в цивільному обороті	Обґрунтування та закріплення переходу виключного права автора зі сфери публічного у сферу приватного права	Нездатність пояснити ринковий обіг результатів інтелектуальної діяльності (прав на них) та належність прав іншим правовласникам, окрім автора
Теорія особистого права / іматеріальна теорія (І. Кант, Й. Коллер, О. Гірке, Е. Шмідт)	Уособлення творчого початку особистості як фундаментальної потреби	Пояснення особистих немайнових прав авторів	Неспроможність обґрунтувати появу нетворчих об'єктів виключних прав (засоби індивідуалізації)
Теорія винагороди / теорія праці / трудова теорія / теорія адекватної справедливості (К. Маркс)	Результати інтелектуальної діяльності серед усіх об'єктів, що є результатами праці та мають вартість	Підтримка заборони несанкціонованого використання результатів чужої праці без надання еквівалента; винагорода зусиль (праця, інвестиції) авторів (правовласників), що доклали зусиль до створення результату інтелектуальної діяльності	Обмеження розглядом сфери майнових інтересів правовласника
Договірна / контрактна теорія (Р. Брускаллі)	Угода про публічне розкриття об'єкта в обмін на надання виключного права на нього суб'єкту в межах певного терміну	Гіпотеза про необхідність у пошуку балансу приватних і громадських інтересів в регулюванні відносин інтелектуальної власності	Неспроможність пояснити суспільну корисність результату інтелектуальної діяльності

Механізм регулювання економіки

8

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
Утилітарна теорія (Дж. Бентам, В. Ландейс, Р. Познер, Д. Мак-Клюр)	Базис ринку інтелектуальних продуктів	Досягнення економічних та соціальних цілей, крім захисту майнових інтересів правовласників, на шляху пошуку балансу інтересів у разі правового регулювання	Максимізація суспільного надбання
Монополістична теорія / рента теорія / теорія клієнтелі / теорія вічної власності (А. Шаффле, П. Руб'є, Ж. Жобар)	Виключне право як монополія	Генеричність права (об'єкт права містить заздалегідь невизначений перелік конкретних об'єктів)	Поверховість, неспроможність описати правовий механізм захисту інтересів правовласників
Теорія інтелектуальних прав (Е. Пікар)	Право особливого роду	Виокремлення особистого немайнового елемента та майнового економічного елемента	Не враховано роль держави

Таблиця 2

**Основні концептуальні підходи до трактування інтелектуальної власності
в рамках правласницької доктрини (складено автором)
[Understanding intellectual property through the legal doctrine (developed by the author)]**

Концепції	Пропріетарна концепція	Концепція виключних прав	Концепція прав інтелектуальної власності
Ознаки	Пропріетарна концепція	Концепція виключних прав	Концепція прав інтелектуальної власності
Теоретико-методологічні зв'язки	Теорія природного права. Трудова теорія. Договірна теорія	Теорія приватно-правової монополії. Теорія особистого права	Теорія інтелектуальних прав
Витоки в науково-літературних джерелах	Арістотель, Вольтер, Д. Дідро, П. Гольбах, Ж.-Ж. Руссо, Гельвецій, Дж. Локк, А. Оноре, Л. Беккер	Гай "Інституції", Юстиніан "Дигести", І. Кант "Метафізика вдач", Е. Роген, О. Гірке	Е. Пікар, М. Бозеріан, Е. Пуйе, О. Войніканіс, Л. Лессіг, Е. Остром
Керівна ідея	Право на результат творчості ототожнено із правом власності особи, яка створила матеріальний об'єкт	Право на результат творчості є правом на відображення індивідуальності	Право на результат творчості є правом особливого роду (sui generis)
Логіка трактування ОІВ*	"Безтілесні речі" (res incorporales)	Суб'єктивні права	Об'єктивно виражений результат інтелектуальної діяльності
Зв'язок між ОІВ та матеріальним носієм ОІВ	Не підлягає аналізу	Уважають відсутнім	Вичерпано контролем над уведенням матеріального носія ОІВ у господарський оборот
Зміст базових правомочностей	"Староримська" тріада майнових правомочностей: володіння, розпорядження, користування. (розширено до 11 елементів А. Оноре)	Право здійснювати, дозволяти та забороняти використання об'єкта	Правомочності, що захищають немайнові інтереси автора, майновий зміст власності з урахуванням інтересів суспільства
Характер правомочностей	Позитивний	Негативний	Змішаний
Юридична модель	Класичних речових прав	Особистих прав (droit moral) із переходом до утворення самостійної моделі в межах класичного розподілу	Специфічна модель поза межами класичного розподілу цивільних прав на речові, зобов'язальні та особисті
Правова система	Англо-саксонська / загального права (common law)	Романо-германська / континентального права (civil law) (інституційна або пандектна конструкція)	На стадії формування
Переваги	Логічність, сприяння знаходженню юридичних закономірностей	Персоналізований підхід, сильний захист моральних прав	Можливість досягнення соціального компромісу між суспільством та автором

* ОІВ – об'єкт інтелектуальної власності.

Разом із тим ні філософія, ні право інтелектуальної власності не пояснюють як відбувається "приріст" інтелектуальної власності в національному багатстві, яким чином здійснюють її перерозподіл, оскільки філософські та правові аспекти не враховують принципу економічної ефективності. Так, філософський підхід акцентує увагу на темі свободи творчості, а правовий лише юридично фіксує перехід прав власності від одних суб'єктів до інших, не порушуючи питання задоволення інтересів творців інтелектуальних цінностей та осіб, які сприяли творчій праці.

В умовах необхідності у врахуванні принципу "парето-ефективної алокації ресурсів" [13] під час ухвалення рішень суб'єктами інтелектуальної власності бізнесова практика потребує концептуального супроводу ринкового обігу результатів інтелектуальної діяльності та прирівняних до них об'єктів в умовах, коли філософською та юридичною наукою не запропоновано конструктивного вирішення цієї проблеми [6].

Актуалізовано питання формування теоретичного базису ринкових відносин, адекватного діючому економічному укладу, за якого суспільство готове в межах ринкових механізмів оцінювати працю, укладену в нематеріальний результат людської діяльності [14, с. 26]. До того ж необхідність у визнанні й оцінюванні такої праці обґрунтовано "як ідеологічно (будь-яка праця має бути винагородженою), так і об'єктивно-економічно (виходячи з потреби забезпечити приплив ресурсів у галузі, у яких створюється нематеріальний продукт)" [12]. Науковці відходять від етико-філософських і соціально-правових проблем на користь питань висвітлення процесів появи результатів інтелектуальної діяльності, їхнього перетворення на товар і подальшої участі в економічному обороті, намагаючись розкрити економічний зміст та функції інтелектуальної власності, що зумовлює необхідність в обґрунтуванні економічного ("ойкосвласницького") концепту інтелектуальної власності, основу якого сформували наукові досягнення представників марксистської, (нео)класичної та (нео)інституціональної течій економічної теорії (рисунок, табл. 3).

Рис. Еволюція концепту інтелектуальної власності в науковій думці (складено автором)
 [The evolution of the intellectual property concept in scientific thought (developed by the author)]

Таблиця 3

Еволюція концептуальних підходів до трактування інтелектуальної власності в економічній теорії (складено автором)
 [The evolution of conceptual approaches to understanding intellectual property in economic theory (developed by the author)]

Вихідні постулати \ Наукові школи	Марксизм	(Нео)класицизм	(Нео)інституціоналізм
1	2	3	4
Економічний зміст інтелектуальної власності (ІВ)	Відносини щодо привласнення засобів та результатів духовного виробництва (відносини суб'єкта до об'єкта)	Відносини щодо привласнення рідкісних нематеріальних благ, що закріплюються правовою системою (відносини соціально визначених суб'єктів)	Санкціоновані суспільством індивідуальні контракти та розподіл правомочностей на основі критеріїв витрат і вигід із погляду індивідуальних сподівань учасників контракту (відносини автономних індивідів)

Механізм регулювання економіки

10

Закінчення табл. 3

1	2	3	4
Характер зв'язку економічного та юридичного змісту	Розмежування	Переплетіння	Органічна єдність
Роль ІВ в економічній системі	Системна властивість, що пронизує всі економічні відносини, зумовлюючи їхні специфічні якісні ознаки	Категорія розподілу	Інститут
Джерело виникнення відносин ІВ	Сфера духовного виробництва	Ринок як сфера обміну	Ринок як система "правил гри"
Характерні риси ІВ	Об'єктивність, історична мінливість	Необмеженість, недоторканість, неподільність	Гнучкість, здатність до комбінації та рекомбінації
Спосіб реалізації	Експлуатація найманих робітників	Договірна форма	Державна специфікація
Форма втілення / об'єкти	Матеріальна (результати духовного виробництва)	Матеріальна та нематеріальна (економічні блага)	Матеріальна та нематеріальна (рідкісні блага, юридичні прерогативи / комбінації правочинів)
Суб'єкти	Індивід, колектив, держава	Приватні та публічні особи	Індивід
Напрямок еволюціонування відносин (вектори реалізації інтересів привласнення)	Прямий якісний (як форма товарного виробництва)	Прямий формальний (у просторі)	Реверсний функціональний (щодо звуження правомочностей під впливом регуляторів)
Фактори-детермінанти розвитку ІВ	Характер поєднання виробників із засобами виробництва, рівень розвитку продуктивних сил, характер суспільного розподілу праці	Оптимальність ринкової системи як саморегулювального організму, технічний прогрес	Витрати здійснення актів переходу прав власності на товари та послуги (ринкових трансакцій), умови детермінації прав власності
Теоретичний базис	Теорії суспільно-економічної формації, трудової вартості / К. Маркс, С. Франк, Я. Козельський	Теорія "природного порядку", економічний лібералізм, теорія еволюційної економіки / А. Сміт, Дж. С. Мілля, К. Менгер, Й. Шумпетер	Економічна теорія прав власності, теорія транзакційних витрат, теорія суспільного вибору, теорія економічних організацій / Дж. Коммонс, А. Алчіан, Г. Демзець, Р. Коуз
Слабкі місця логічної структури теорії	Абсолютизація матеріального аспекту відносин	Економічний детермінізм, загроза створенню соціально значущої вартості	"Методологічний індивідуалізм" (розцінювання організаційних структур типу фірми як юридичних фікцій); складність вимірювання трансакційних витрат, ідеологічна заангажованість

Із позицій марксизму власність є основою економічної діяльності, засобом накопичення капіталу, джерелом зростання економіки. Відносини власності виражають ступінь прогресу економіки та міру відповідності форм власності рівню розвитку продуктивних сил, зокрема, інтелектуальна власність виникає як результат еволюціонування сфери "духовного виробництва", яку розглядають як систему об'єктивних відносин щодо привласнення та відчуження (парна категорія) результатів інтелектуальної праці.

Завдяки абсолютизації вирішальної ролі власності в системі економічних відносин, марксистська школа відіграла значну роль у становленні економічного напряму теорії інтелектуальної власності, проте змушена була поступитися провідними позиціями неокласичної школи, представники якої перенесли фокус дослідження в ланцюзі виробництва – розподіл – обмін – споживання інтелектуального продукту зі сфери виробництва до сфери розподілу. Представники неокласичного підходу доводять, що системотвірним елементом економічної системи є не стільки відносини власності (у тому числі інтелектуальної), скільки економічні інтереси,

що зумовлюють різноманітність її типів та форм, з огляду на це нових акцентів набувають погляди класиків – А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Мілля – на продуктивну працю та ринкові відносини.

Акцент в економічних дослідженнях зміщено на конкретні форми вияву сутнісних економічних процесів та вивчення реальної ринкової поведінки економічних суб'єктів. Неокласики вважають, що економічна сутність інтелектуальної власності полягає не лише у привласненні результатів інтелектуальної праці як рідкісних благ, але й забезпеченні винятковості їхнього комерційного використання [15] (цит. за [16]). Тобто, у неокласичному трактуванні з відносин типу "суб'єкт – об'єкт" інтелектуальна власність перетворюється на відносини типу "суб'єкт – суб'єкт".

У нових умовах розгортання науково-технічних революцій та становлення постіндустріальної структури виробництва пошук нових теоретичних підходів і конструкцій економічного змісту інтелектуальної власності, долаючи принцип "економічного імперіалізму" [17] неокласичного підходу, продовжують неокласичні економісти. Згідно з концепцією неокласичної економіки

специфікація прав власності в певний момент досягає стану, за якого витрати на виграш від подолання розмитості прав власності перетворюються на некупні, унаслідок чого важливого значення набуває пошук умов обмежень та розподілу права власності, за яких конкретний набір (пучок, матриця) правомочностей забезпечить найвигіднішу реалізацію конкретного економічного проекту. Звідси інтелектуальну власність починають трактувати як діючу в суспільстві "систему виключень із доступу до нематеріальних благ" [17]. Звідси ж логічно допускають можливість дроблення прав власності на будь-який об'єкт між кількома приватними правомочностями осіб. Відповідні дослідження сприяють досягненню "дуалістичної сутності" [18] інтелектуальної власності як складної комплексної категорії на основі поєднання її економічного та юридичного змісту, що сприяє більш глибокому розумінню реальних соціально-економічних відносин у сучасному суспільстві.

Найбільш поширеною неінституціональною течією в контексті теми дослідження є економічна теорія прав власності. Її представники (М. Фрідмен, Дж. Стіглер, Г. Беккер, Р. Коуз, А. Алчян, Г. Демзець та ін.) вважають, що структура прав власності впливає на конкретні методи вирішення соціальних проблем, породжених розподілом ресурсів, та визначає відмінності між суспільними системами [19]. Теоретики течії особливо наголошують на санкціонованості відносин власності суспільством через закони, адміністративні розпорядження, традиції, звичаї та зазначають поведінковий характер прав інтелектуальної власності, з огляду на це несанкціоновану поведінку можна вважати "актами раціонального економічного вибору" [7, с. 221]. Теорію прав власності органічно доповнено дослідженнями детермінації прав власності в межах концепції трансакційних витрат Р. Коуза, О. Вільямса, Д. Норта; аналізом у межах теорії суспільного вибору Д. Б'юкенена, Г. Таллона, М. Олсона, Е. де Сото якісної та кількісної концентрації прав власності, що досягає рівня економічної влади, і механізмів ухвалення макроекономічних рішень у таких умовах; обґрунтуванням зв'язку між інтегруванням процесів генерації знань та процедурами ухвалення раціональних інвестиційних рішень у роботах прихильників еволюційної економіки С. Вінтера, О. Вільямсона.

Завдяки внеску неінституціоналістів, економічна теорія інтелектуальної власності збагатилася поясненням конфлікту інтересів між творцем та суспільством (державою), апіорі закладеним у відносини власності на інтелектуальний продукт, що стало основою для подальших досліджень на сучасному етапі. Зокрема, у роботах Д. Норта описано випадки, згідно з якими держава може надавати перевагу нераціональним структурам специфікації та захисту прав власності (у тому числі інтелектуальної), що легше піддаються контролю, над менш контрольованими, проте ефективними структурами, а також свідомо не створювати перепон опортуністичній поведінці агентів, задіяних у відповідних структурах, керуючись критеріями максимізації надходжень до бюджету: "структура прав власності, яка мак-

симізує ренту для панівного класу, перебуває в постійному конфлікті зі структурою, яка забезпечувала б економічне зростання" [20, с. 28].

Разом із тим неінституціоналістичні уявлення про інтелектуальну власність, незважаючи на їхні очевидні переваги та досягнення, також не позбавлені внутрішніх суперечностей. Основна з них пов'язана із проблемою спільної власності. Так, згідно з теорією трансакційного підходу, перебування об'єктів у спільній (загальній) власності "породжує негативні зовнішні екстернальні ефекти, які знаходять вияв у нещадній експлуатації та швидкому виснаженню ресурсів, що перебувають у спільній власності" [19, с. 20–24], оскільки особи, які володіють комунальними правами, практично не зазнають ніяких витрат, пов'язаних із наслідками своїх дій, у ситуаціях, коли вигоди від специфікації та захисту індивідуальних прав значно нижчі за витрати на їхнє встановлення або взагалі відсутні. Проте, очевидно, що це твердження не відповідає реальній ситуації, яка існує в нашій країні з розподілом (поширенням) об'єктів інтелектуальної власності, зокрема об'єктів авторського права в мережі Інтернет.

У підсумку єдиного розуміння економічного змісту інтелектуальної власності, погодженого між різними школами та економічними течіями, наразі досі не склалося, як власне і у філософській та правовій доктрині. Сучасна західна ойкосвласницька доктрина інтелектуальної власності характеризується "плюралізмом альтернативних течій, які конструктивно співпрацюють та конкурують між собою" [8]. Фактично, конфлікт неокласицизму та неінституціоналізму ХХ ст. у сучасних умовах призводить до поляризації спільноти дослідників економічної складової інтелектуальної власності з формуванням двох центрів тяжіння з кардинально протилежними поглядами.

З одного боку, існує певний консервативний рух, члени якого активно пропагують економіко-правову монополію інтелектуальної власності, наголошуючи для критиків, що виключні права не можуть чинити перепони розвитку, оскільки нікому не заборонено генерувати та розвинути кращу ідею, а також, що системне заперечення приватної власності у сфері організації інтелектуальної праці, переводить ринкову економіку на "соціалістичні рейки" [21, с. 6]. До цієї групи можна зарахувати, зокрема, прихильників теорії стимулювання винахідницької діяльності [22], які доводили, що відсутність законодавчого закріплення монополії на результат інтелектуальної діяльності призведе до скорочення пропозиції нової високотехнологічної продукції, а також аполетів "інтелектуального економічного лібералізму" [23], які наголошують на неприпустимості практики обмеження прав інтелектуальної власності.

З іншого – усе більше активізуються опоненти монополії, які дотримуються позицій необхідності у балансуванні приватних і суспільних інтересів та звертають увагу на специфічні риси інтелектуальної власності. У цьому контексті варто звернути увагу на теорію критики копірайту Н. Нетанела [24], теорію прагматичного інкременталізму [25], теорії перспективи та обхідних

розробок [26], ліберальну теорію Ф. Хайєка [27], концепцію загального надбання Л. Лессіґа [28], під впливом яких виникають нові підходи до трактування інтелектуальної власності як "колективного блага" (Е. Остром [29]), "внутрішньої власності" або, навіть, "невласності" [30; 31] тощо.

Загалом здійснений аналіз доводить, що в ході історичної розбудови суспільства стан вияву уявлень про інтелектуальну власність в економіці переходить із латентної до домінуючої форми. На сучасному етапі вимогам запиту наукового обґрунтування реальних соціально-економічних процесів і явищ у суспільстві найбільше відповідають неоінституціональні уявлення про сутність відносин інтелектуальної власності, які сприяють осягненню їхньої дуалістичної природи на основі поєднання економічного та юридичного змісту. У межах положень неоінституціональної теорії інтелектуальна власність наразі перетворилася на найбільш розроблений з усіх, пов'язаних зі сферою інтелектуальної діяльності, суспільних інститутів, що, на відміну від інших, володіє розвинутою міжнародною правозастосовальною, статистичною та бізнесовою практиками.

Проте дискреційний характер пізнання теоретичних засад інтелектуальної власності призводить до того, що її сучасна концептуальна конструкція виявляється великоваговою, негнучкою та неробочою; містить ряд внутрішніх алогізмів, що не піддаються доктринальному осмисленню; потребує численних застережень і уточнень з урахуванням специфіки конкретних видів інтелектуальних продуктів та сфер їхнього застосування в економічній діяльності. Як наслідок, актуалізовано потребу в дослідженнях об'єктно-суб'єктного складу, форм, ознак, характеристик, функцій та специфічних чинників розвитку відносин інтелектуальної власності в окремих галузях, розуміння яких надасть ключ до розроблення механізмів активізації інтелектуальної компоненти економічного зростання.

Література: 1. English dictionaries [Electronic resource]. – Access mode : <http://slovar-vocab.com>. 2. Granstrand O. The economics and management of intellectual property : towards intellectual capitalism / O. Granstrand. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing Ltd., 1999. – 264 p. 3. Fisher W. Theories of intellectual property / W. Fisher // *New Essays in the Legal and Political Theory of Property*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – P. 168–193. 4. Landes W. M. The economic structure of intellectual property law [Electronic resource] / W. M. Landes, R. A. Posner. – Harvard University Press, 2003. – P. 13–14. – Access mode : http://books.google.ru/books/about/The_Economic_Structure_of_Intellectual_P.html?hl=ru&id=XKkvbT6F4UC. 5. Gordon W. J. Intellectual Property / W. J. Gordon. – *The Oxford handbook of legal studies*. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – P. 624–628. 6. Близнак И. Понятие "интеллектуальная собственность": формулировка проблемы / И. Близнак, К. Леонтьев // *Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права*. – 2002. – № 4. – С. 2–10. 7. Леонідов І. Л. Становлення основ теорії інтелектуальної власності / І. Л. Леонідов // *Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна*. – 2007. – Вип. 31-1. – С. 217–223.

8. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність / В. Д. Базилевич. – [2-ге вид., стер.]. – Київ : Знання, 2008. – 431 с. 9. Прохоров А. Н. Основные подходы к определению сущности понятия "интеллектуальная собственность" / А. Н. Прохоров // *Вестник Тюменского государственного университета*. – 2012. – № 11. – С. 21–29. 10. Вірченко В. Історія розвитку теоретичних уявлень про зміст та джерела інтелектуальної власності / В. Вірченко // *Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Серія "Економіка"*. – 2013. – № 146. – С. 15–18. 11. Попов О. С. Генезис та еволюція концепцій прав власності в контексті розвитку сучасної інституціональної економічної теорії [Електронний ресурс] / О. С. Попов // *Бізнес Інформ*. – 2013. – № 3. – Режим доступу : www.business-inform.net. 12. Лабзин М. Научные концепции понимания права интеллектуальной собственности / М. Лабзин // *Патенты и лицензии. Интеллектуальные права*. – 2014. – № 8. – С. 57–68. 13. Коуз Р. Фирма, рынок и право : монография [Текст] / Р. Коуз ; пер. с англ. Б. Пинскера ; науч. ред. Р. Капелюшников. – Москва : Дело, 1993. – 193 с. 14. Mazur I. Problems of research and development commercialization in Ukraine / I. Mazur, L. Kot // *Економічний часопис – XXI*. – 2014. – № 5–6. – С. 25–28. 15. Mackaay E. La propriété est-elle en voie d'extinction? / E. Mackaay // *Nouvelles technologies et propriété. Actes de colloque tenu à la Faculté de droit de l'Université de Montréal les 9 et 10 novembre 1989*. – S. 1. : Thémis Litec, 1991. – 219 p. 16. Симоненко В. В. Об экономической сущности права интеллектуальной собственности [Электронный ресурс] / В. В. Симоненко. – Режим доступа : <http://1.120-bal.ru/pravo/37821/index.html>. 17. Капелюшников Р. И. Экономическая теория прав собственности [Текст] / Р. И. Капелюшников. – Москва : ИМЭМО, 1990. – 90 с. 18. Васильев В. В. Интеллектуальная собственность (ч. 1) / В. В. Васильев // *Проблемы в российском законодательстве*. – 2012. – № 5. – С. 63–68. 19. Alchian A. The property right paradigm / A. Alchian, H. Demsetz // *The Journal of Economic History*. – 1973. – Vol. 33, No. 1. – P. 16–27. 20. North D. C. Institutions, transaction costs, and economic growth / D. C. North // *Economic Inquiry*. – 1987. – Vol. 25, No. 3. – P. 419–428. 21. Глинчикова А. Г. Может ли быть товаром интеллектуал и продукт его труда / А. Г. Глинчикова // *Вопросы философии*. – 1997. – № 3. – С. 3–15. 22. Colston C. Modern intellectual property law / C. Colston, J. Galloway. – 3d edition. – S. 1. : Taylor & Francis Library, 2010. – P. 2–5. 23. Epstein R. A. The Disintegration of Intellectual Property? A Classical Liberal Response to a Premature Obituary / R. A. Epstein // *Stanford Law Review*. – 2010. – No. 62 (2). – P. 455–523. 24. Netanel N. W. Why has copyright expanded? Analysis and critique / N. W. Netanel // *New directions in copyright law*. – 2008. – Vol. 6. – P. 3–34. 25. Balganes S. The Pragmatic Incrementalism of Common Law Intellectual Property / S. Balganes // *Public Law Research Paper*. – 2010. – No. 10–12. – P. 1549–1550. 26. Menell P. S. Intellectual property: General theories / P. S. Menell // *Encyclopedia of Law and Economics*. – In V vol. Vol. II. Civil Law and Economics. – S. 1. : Edward Elgar Publishing, 2000. – P. 130–131. 27. Hayek F. A. The Constitution of Liberty: The Definitive Edition / F. A. Hayek. – S. 1. : The University of Chicago Press, 2011. – 585 p. 28. Лессіґ Л. Свободная культура / Л. Лессіґ ; пер. с англ. – Москва : Прагматика культуры, 2007. – 272 с. 29. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інститутів колективної дії / Е. Остром ; пер. з англ. Т. Монтян. – Київ : Наш час, 2012. – 398 с. 30. Михнева С. Г. Інтелектуалізація економіки: інноваційне виробництво і людський капітал [Електронний ресурс] / С. Г. Михнева // *Інновації*. – 2003. – № 1. – Режим доступу : <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>. 31. Dreyfuss R. C. Does IP Need IP? Accommodating Intellectual Production Outside the Intellectual Property Paradigm / R. C. Dreyfuss // *NYU Law and Economics Research Paper*. – 2010. – No. 10–34. – P. 1449–1452.

- References:** 1. English dictionaries [Electronic resource]. – Access mode : <http://slovar-vocab.com>. 2. Granstrand O. The economics and management of intellectual property : towards intellectual capitalism / O. Granstrand. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing Ltd., 1999. – 264 p. 3. Fisher W. Theories of intellectual property / W. Fisher // *New Essays in the Legal and Political Theory of Property*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – P. 168–193. 4. Landes W. M. The economic structure of intellectual property law [Electronic resource] / W. M. Landes, R. A. Posner. – Harvard University Press, 2003. – P. 13–14. – Access mode : http://books.google.ru/books/about/The_Economic_Structure_of_Intellectual_P.html?hl=ru&id=XXkvbT6F4UC. 5. Gordon W. J. Intellectual Property / W. J. Gordon. – The Oxford handbook of legal studies. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – P. 624–628. 6. Bliznets I. *Ponyatie "intelektualnaya sobstvennost": formulirovka problemy* [The concept of intellectual property: the wording of the problem] / I. Bliznets, K. Leontev // *Intellektualnaya sobstvennost. Avtorskoe pravo i smezhnye prava*. – 2002. – No. 4. – P. 2–10. 7. Leonidov I. L. *Stanovlennia osnov teorii intelektualnoi vlasnosti* [The formation of the basic theory of intellectual property] / I. L. Leonidov // *Naukovi pratsi DonNTU. Seriya ekonomichna*. – 2007. – Issue 31-1. – P. 217–223. 8. Bazylevych V. D. *Intelektualna vlasnist / V. D. Bazylevych*. – [2-he vyd., ster.]. – Kyiv : Znannia, 2008. – 431 p. 9. Prokhorov A. N. *Osnovnye podhody k opredeleniyu sushchnosti ponyatiya "intelektualnaya sobstvennost"* [The main approaches to the definition of the intellectual property concept] / A. N. Prokhorov // *Vestnik Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta*. – 2012. – No. 11. – P. 21–29. 10. Virchenko V. *Istoriia rozvytku teoretychnykh uivlen pro zmist ta dzherela intelektualnoi vlasnosti* [The history of the development of theoretical ideas about the content and sources of intellectual property] / V. Virchenko // *Visnyk KNU imeni T. Shevchenka. Seriya "Ekonomika"*. – 2013. – No. 146. – P. 15–18. 11. Popov O. Ye. *Henezys ta evoliutsiia kontseptsii prav vlasnosti v konteksti rozvytku suchasnoi instyutsionalnoi ekonomichnoi teorii* [Genesis and evolution of ownership rights concepts in the context of the development of the modern institutional economic theory] [Electronic resource] / O. Ye. Popov // *Biznes-inform*. – 2013. – No. 3. – Access mode : <http://www.business-inform.net>. 12. Labzin M. *Nauchnye kontseptsii ponimaniya prava intelektualnoy sobstvennosti* [The scientific concepts of understanding of intellectual property rights] / M. Labzin // *Patenty i litsenzii. Intellektualnye prava*. – 2014. – No. 8. – P. 57–68. 13. Kouz R. *Firma, rynek i pravo : monografiya* [The Firm, the Market and the Law : monograph] [Tekst] / R. Kouz ; per. s angl. B. Pinsker ; nauch. red. R. Kapelyushnikov. – Moskva : Delo, 1993. – 193 p. 14. Mazur I. Problems of research and development commercialization / I. Mazur, L. Kot // *Ekonomichnyi Chasopys-XXI*. – 2014. – No. 5–6. – P. 25–28. 15. Mackaay E. *La propriété est-elle en voie d'extinction?* / E. Mackaay // *Nouvelles technologies et propriété. Actes de colloque tenu à la Faculté de droit de l'Université de Montréal les 9 et 10 novembre 1989*. – S. l. : Thémis Litec, 1991. – 219 p. 16. Simonenko V. V. *Ob ekonomicheskoy sushchnosti prava intelektualnoy sobstvennosti* [Electronic resource] / V. V. Simonenko. – Access mode : <http://l.120-bal.ru/pravo/37821/index.html>. 17. Kapelyushnikov R. I. *Ekonomicheskaya teoriya prav sobstvennosti* [Electronic resource] / R. I. Kapelyushnikov. – Moskva : IMEMO, 1990. – 90 p. 18. Vasilev V. V. *Intellektualnaya sobstvennost (ch. 1)* [Intellectual property (part 1)] / V. V. Vasilev // *Probely v rossiyskom zakonodatelstve*. – 2012. – No. 5. – P. 63–68. 19. Alchian A. The Property Right Paradigm / A. Alchian, H. Demsetz // *The Journal of Economic History*. – 1973. – No. 33(1). – P. 16–27. 20. North D. C. Institutions, transaction costs, and economic growth / D. C. North // *Economic Inquiry*. – 1987. – Vol. 25, No. 3. – P. 419–428. 21. Glinchikova A. G. *Mozhet li byt tovarom intellektual i produkt ego truda?* [Could an intellectual and the product of his labor be a commercial product?] / A. G. Glinchikova // *Voprosy filosofii*. – 1997. – No. 3. – P. 3–15. 22. Colston C. *Modern intellectual property law* / C. Colston, J. Galloway. – 3d edition. S. l. : Taylor & Francis Library, 2010. – P. 2–5. 23. Epstein R. A. *The Disintegration of Intellectual Property? A Classical Liberal Response to a Premature Obituary* / R. A. Epstein // *Stanford Law Review*. – 2010. – No. 62 (2). – P. 455–523. 24. Netanel N. W. *Why has copyright expanded? Analysis and critique* / N. W. Netanel // *New directions in copyright law*. – 2008. – Vol. 6. – P. 3–34. 25. Balganes S. *The Pragmatic Incrementalism of Common Law Intellectual Property* / S. Balganes // *Public Law Research Paper*. – 2010. – No. 10–12. – P. 1549–1550. 26. Menell P. S. *Intellectual property: General theories* / P. S. Menell // *Encyclopedia of Law and Economics*. – In V vol. Vol. II. *Civil Law and Economics*. – S. l. : Edward Elgar Publishing, 2000. – P. 130–131. 27. Hayek F. A. *The Constitution of Liberty: The Definitive Edition* / F. A. Hayek. – S. l. : The University of Chicago Press, 2011. – 585 p. 28. Lessig L. *Svobodnaya kultura* / L. Lessig ; per. s angl. – Moskva : Pragmatika kultury, 2007. – 272 p. 29. Ostrom E. *Keruvannia spilnym. Evoliutsiia instytuttsii kolektyvnoi dii* / E. Ostrom ; per. s anhl. T. Montian. – Kyiv : Nash Chas, 2012. – 398 p. 30. Mikhneva S. G. *Intellektualizatsiya ekonomiki : innovatsionnoe proizvodstvo i chelovecheskiy kapital* [Intellectualization of the economy: innovative manufacturing and human capital] [Electronic resource] / S. G. Mikhneva // *Innovatsii*. – 2003. – No. 1. – Access mode : <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>. 31. Dreyfuss R. C. *Does IP Need IP? Accommodating Intellectual Production Outside the Intellectual Property Paradigm* / R. C. Dreyfuss // *NYU Law and Economics Research Paper*. – 2010. – No. 10–34. – P. 1449–1452.

Інформація про автора

Литвинчук Ірина Леонідівна – канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії та інтелектуальної власності Житомирського національного агроекологічного університету (Старий Бульвар, 7, м. Житомир, Україна, 10008, e-mail: iryna.lytvynchuk@ukr.net).

Информация об авторе

Литвинчук Ирина Леонидовна – канд. экон. наук, доцент кафедры экономической теории и интеллектуальной собственности Житомирского национального агроэкологического университета (Старый Бульвар, 7, г. Житомир, Украина, 10008, e-mail: iryna.lytvynchuk@ukr.net).

Information about the author

I. Lytvynchuk – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory and Intellectual Property of Zhytomyr National Agroecological University (7 Staryi Blvd., Zhytomyr, Ukraine, 10008, e-mail: iryna.lytvynchuk@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
29.06.2017 р.*

ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

**Грабчук О. М.
Валуїський І. А.**

Реформування інституційних засад суспільства загострило проблему управління публічними фінансами, зробило її ще більш значущою в умовах недостатності фінансових ресурсів та агресивного економічного середовища. У межах цієї проблеми одним із найбільш актуальних завдань постає завдання трансформації концептуальних засад бюджетної політики, що визначають її магістральну спрямованість та ефективність реалізації. Проаналізовано трансформації концептуальних засад бюджетної політики в Україні у кризових умовах. Теоретичною основою дослідження слугують сучасні доробки фінансової науки в царині публічних фінансів. Використано методи абстрагування й аналізу на основі історичного та системного підходів.

За результатами дослідження визначено зміст концептуальних засад бюджетної політики в межах системогенезу "доктрина → концепція → принципи" в широкому та вузькому сенсах. Досліджено розвиток концептуальних засад бюджетної політики України у 2015 – 2017 рр. та ефективність їхньої реалізації. Зокрема показано, що основна ідея бюджетної політики України в цей період змінювалася тричі: від забезпечення стабільності економіки, ефективності, раціональності, жорсткості та прозорості бюджетної політики до проактивності в управлінні бюджетними коштами із забезпеченням фінансової стабільності та економічного зростання. Підтверджено суттєві розбіжності між декларованими та фактичними стратегічними орієнтирами концептуальних засад бюджетної політики. Як напрям подальших розвідок запропоновано врахування стадії розвитку економіки у процесі трансформації концептуальних засад бюджетної політики.

Ключові слова: політика, бюджетна політика, концепція, системогенез, основні напрями бюджетної політики України.

ТРАНСФОРМАЦИИ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

**Грабчук О. Н.
Валуїський І. А.**

Реформирование институциональных основ общества обострило проблему управления публичными финансами, сделало ее еще более значимой в условиях недостаточности финансовых ресурсов и агрессивной экономической среды. В пределах данной проблемы одним из наиболее актуальных заданий становится задание трансформации концептуальных основ бюджетной политики, которые определяют ее магистральную направленность и эффективность реализации. Проанализированы трансформации концептуальных основ бюджетной политики в Украине в кризисных условиях. Теоретической основой исследования служат современные наработки финансовой науки в сфере публичных финансов. Используются методы абстрагирования и анализа на основе исторического и системного подходов.

По результатам исследования определено содержание концептуальных основ бюджетной политики в пределах системогенеза "доктрина → концепция → принципы" в широком и узком смыслах. Исследовано развитие концептуальных основ бюджетной политики Украины в 2015 – 2017 гг. и эффективность их реализации. В частности показано, что основная идея бюджетной политики Украины в этот период изменялась трижды: от обеспечения стабилизации экономики, эффективности, рациональности, жесткости и прозрачности бюджетной политики до проактивности в управлении бюджетными средствами с обеспечением финансовой стабильности и экономического роста. Подтверждены существенные расхождения между декларированными и фактическими стратегическими ориентирами концептуальных основ бюджетной политики. Как направление

дальнейших разработок предложено учитывать стадию развития экономики при трансформации концептуальных основ бюджетной политики.

Ключевые слова: политика, бюджетная политика, концепция, системогенез, основные направления бюджетной политики Украины.

TRANSFORMATION OF THE CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE BUDGETARY POLICY OF UKRAINE

O. Hrabchuk
I. Valuiskyi

The reform of the society institutional bases has intensified the problem of public finance management, made it even more significant in the face of insufficient financial resources and aggressive economic environment. Within this problem one of the most urgent tasks is the task of transformation of the conceptual foundations of the budgetary policy which determine its main direction and efficiency of implementation. The transformations of the conceptual foundations of the budgetary policy in Ukraine under crisis have been analyzed. The theoretical basis of the research is the modern developments of financial science in the field of public finance. The methods of abstraction and analysis based on historical and system approaches have been used.

The content of the conceptual bases of the budgetary policy within the framework of the system genesis "doctrine → concept → principles" has been defined based on the research findings. The development of the conceptual bases of Ukraine's budgetary system in the period of 2015 – 2017 and effectiveness of its realization have been analyzed. Particularly, the main idea of Ukraine's budgetary system, as shown by the research, has changed three times: from stabilization of economy, efficiency, rationality, solidity and transparency of the budgetary policy to proactivity in budgetary funds management with maintenance of financial stability and economic growth. The essential difference between the declared and factual strategic vectors of the conceptual bases of the budgetary policy has been proved. Taking into account the stages of economic development in the transformation of the conceptual foundations of the budgetary policy is proposed by the authors as the area for further research.

Keywords: policy, budgetary policy, concept, system genesis, main directions of the budgetary policy in Ukraine.

Сучасний стан економіки України можна охарактеризувати як украй важкий. Глибокі інституційні зміни, зазвичай, спричинюють погіршення тенденцій економічного розвитку, що підтверджено, зокрема, динамікою обсягу ВВП України за останні роки. Так, номінально ВВП країни з I кварталу 2011 року до I кварталу 2017 року зріс із 258,591 млн грн до 583,882 3 млн грн, проте реальна його динаміка (за врахування інфляції) становила -3,7 %. До того ж темпи зростання змінювалися в межах ± 400 %. Деструктивний вплив соціально-економічних трансформацій був посилений військовим утручанням та несприятливим впливом зовнішньоекономічних факторів. Відповідні зміни відбулися у всіх сферах суспільного життя, починаючи від реального сектору економіки, закінчуючи наданням соціальних послуг. Особливо яскраво виявився вплив кризових явищ на стані бюджету України. Рівень перерозподілу ВВП через доходи Зведеного бюджету постійно зростав (із 32 % у I кварталі 2011 року до 37 % у I кварталі 2017 року), оскільки зростали й доходи бюджету (загалом із 2011 до 2017 року із врахуванням інфляції на 14 %). Слід зазначити, що в економіках ЄС, які трансформуються, рівень перерозподілу ВВП через бюджет є більш помір-

ним (від 25,6 до 27 % у середньому за 2006 – 2015 рр.) [1, с. 32]. Видатки Зведеного бюджету за цей же період зросли на 16 %, що суттєво погіршило стан публічних фінансів, і рівень дефіцитності Зведеного бюджету щодо ВВП за 2016 рік становив 3,19 % (за даними Державної служби статистики України). Відтак існує проблема обґрунтування трансформації парадигми управління публічними фінансами, що містить, зокрема, завдання трансформації концептуальних засад бюджетної політики України.

Проблематиці обґрунтування бюджетної політики присвячено значну кількість наукових праць українських та зарубіжних науковців. Зокрема теоретико-методологічні засади формування бюджетної політики ґрунтовно розглянуто у працях Е. Дюркгейма, Л. М. Бабича, В. П. Кудряшова, О. Конта, В. Корчинського, Л. В. Лисяк, В. І. Любімова, І. Лютого, Н. О. Рибалко та ін. Окремі аспекти реалізації бюджетної політики аналізовано С. Вегерою, Д. В. Карамишиним, В. Дудінім, Т. Г. Зато-нацькою, В. Піхоцьким, Ю. Скулиш, Ю. Л. Наконечною та ін. Методичні підходи до розрахункового обґрунтування бюджетної політики розробляли такі науковці, як: О. М. Олексійчук, І. Стефанюк, Т. В. Стеценко тощо.

Концептуальні засади бюджетної політики України в різні роки досліджено І. Я. Чугуновим, М. І. Сивульським, Д. Полозенком, В. Г. Дем'янишиним, А. Х. Іляшенком. Таку широту наявного наукового доробку обумовлено не стільки важливістю аналізованої проблематики, скільки існуванням різноманітних підходів до її вирішення. Слід також зважати й на той факт, що за сталості загальної низхідної тенденції розвитку економіки її конкретні вияви змінюються чи не щорічно. Тому завдання вдосконалення концептуальних засад бюджетної політики залишається актуальним і нині.

Відтак, метою статті є аналіз трансформацій концептуальних засад бюджетної політики в Україні у кризових умовах. Предметом дослідження є теоретичні засади реалізації бюджетної політики України. Теоретичною основою дослідження слугують сучасні доробки фінансової науки в царині публічних фінансів. У статті використано методи абстрагування та аналізу на основі історичного та системного підходів.

Для забезпечення коректності розуміння змісту та спрямованості концептуальних засад бюджетної політики необхідним є уточнення співвідношення понять доктрини, концепції, стратегії, принципів та інших компонентів системогенезу. Відомо, що будь-яка концепція формується на основі певної доктрини (від лат. doctrina – "навчання, наука, освіта, освіченість"), що ста-

новить сукупність базових елементів світогляду, на якому будуються керівні політичні принципи. У філософському енциклопедичному словнику доктрина – "учення, система теоретично обґрунтованих поглядів на суттєво важливі соціально-політичні, моральні, релігійні та інші питання" [2, с. 167]. Бюджетну доктрину розуміють дещо вужче – як сукупність окремих складників фінансової науки, її принципів, концепцій і вчень, як узагальнений підхід до сутності, змісту та форм функціонування бюджету країни [3, с. 10]. У певному сенсі доктрину отожднюють із концепцією, однак поняття концепції загалом вважають підпорядкованим поняттю доктрини. Концепція (від лат. conceptio – "сприйняття") у тому ж філософському словнику – "система понять про ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, подій; основна ідея будь-якої теорії" [2, с. 301]. Інакше кажучи, під концепцією розуміють якраз саме цей керівний принцип або, у вужчому сенсі, систему шляхів вирішення завдань, досягнення цілей. Формування концепції призводить до формалізації принципів її реалізації, які визначають, у свою чергу, спосіб реалізації певної політики. Таким чином, із точки зору системогенезу існує ієрархічна підпорядкованість "доктрина → концепція → принципи", що обумовлює конкретність форми іншої системи "політики" щодо спрямованості та способу її реалізації (рис. 1).

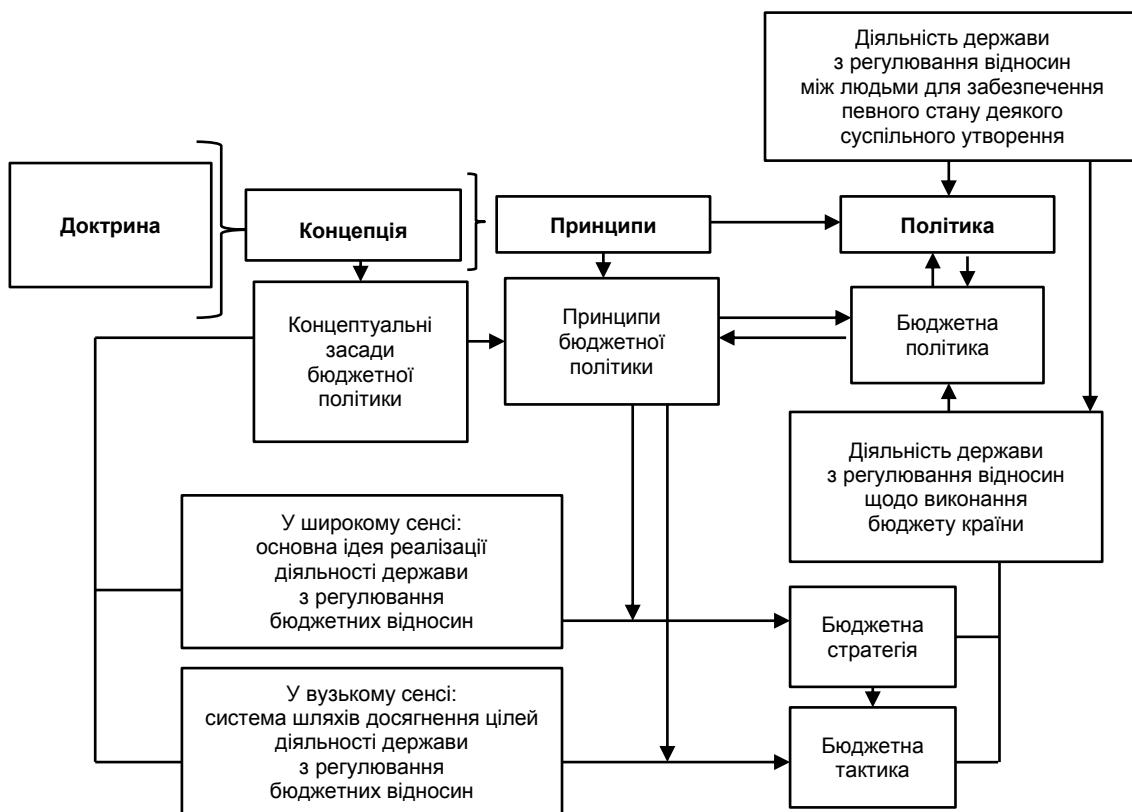

Рис. 1. Співвідношення компонентів концептуальних засад бюджетної політики з точки зору системогенезу (складено автором)

[The correlation of the components of the conceptual foundations of the budgetary policy in terms of system genesis (compiled by the author)]

Окремий системогенез існує для співпорядкованості "політика → фінансова політика → бюджетна політика". Під політикою розуміють діяльність, що має своєю метою регулювання взаємин між людьми для забезпечення певного стану деякої суспільної одиниці (суспільного утворення) [2, с. 494]. Політику розподілено на різновиди виходячи з того, які сфери суспільних відносин вона регулює. Випускаючи одну ланку системогенезу "політика → фінансова політика → бюджетна політика", слід зазначити, що бюджетна політика становить діяльність держави з регулювання відносин щодо виконання бюджету країни. Відразу необхідно підкреслити, що таке розуміння політики не є утилітарним, існує значна кількість формулювань поняття "бюджетна політика", що виходять із генези поняття, його семантичних складників тощо.

Бюджетна політика є частиною політики загалом і полягає у здійсненні діяльності держави щодо виконання бюджету країни. Водночас, бюджетна політика формується на основі певних концептуальних засад із врахуванням принципів, які вони породжують, тобто бюджетна політика є елементом системогенезу двох систем: "доктрина → концепція → принципи" та "політика". Усе вказане обумовлює певні розбіжності в інтерпретації наповнення концептуальних засад бюджетної політики України та конкретизації змісту їхніх окремих складників.

Особливості системогенезу "доктрина → концепція → принципи" в застосуванні до бюджетної політики визначають можливість інтерпретації сутності концептуальних засад останньої в широкому та вузькому сенсах:

- у широкому сенсі – це основна ідея реалізації діяльності держави щодо регулювання бюджетних відносин, що виявляє себе в конкретній формі бюджетної стратегії;

- у вузькому сенсі – це система шляхів досягнення цілей діяльності держави щодо регулювання бюджетних відносин, що виявляє себе у формі бюджетної тактики.

У найбільш концентрованому вигляді концептуальні засади бюджетної політики України наведено в тексті постанов Верховної Ради України щодо основних напрямів бюджетної політики України за відповідні роки [4 – 7]. Для ретроспективного аналізу формування концептуальних засад бюджетної політики України було обрано відповідні законодавчі акти за 2014 – 2017 рр., оскільки саме у 2013 – 2014 рр. змінилася національна доктрина. Виходячи з того, що національна доктрина є сталою протягом 2014 – 2017 рр., то очевидно, що основна ідея бюджетної політики, її генеральна спрямованість мають залишатися незмінними, або піддаватися незначній трансформації в разі суттєвих змін стану національної економіки. Такі зміни виникають, зазвичай, під час переходу від однієї стадії економічного циклу до іншого. Однак аналіз тексту бюджетних резолюцій свідчить про певну неусталеність самої спрямованості бюджетної політики (рис. 2).

Рис. 2. Розвиток основної ідеї бюджетної політики України у 2015 – 2020 рр.

(складено автором за [4 – 7])

[The development of the main idea of the budgetary policy in Ukraine in the period of 2015 – 2020

(compiled by the author based on [4 – 7])

Якщо у 2015 році концептуальні засади бюджетної політики України полягали не тільки в посиленні дієвості бюджетного механізму, забезпеченні прозорості його функціонування, а й у стабілізації економіки, то до 2016 року вектор бюджетної політики змінився. Її основним акцентом стало фінансування інституційних засад розвитку українського суспільства й забезпечення національної безпеки та оборони. Відповідно, різке зростання дефіциту бюджету та державного боргу обумовили необхідність у поверненні у 2017 році до основної ідеї бюджетної політики 2015 року. Бюджетна резолюція 2018 – 2020 рр. вочевидь визначає як концептуальні засади бюджетної політики забезпечення економічного зростання, що викликає паралелі із бюджетною резолюцією 2016 року.

Така неусталеність бюджетної політики виявилася не тільки у 2015 – 2017 рр. Як зазначає Л. В. Лисяк [8, с. 359], у 2001 – 2007 рр. спостерігали значну структурну нестабільність у видатках бюджету, що свідчить про змінність пріоритетів бюджетної політики того періоду. Непогодженість та непослідовність концептуальних засад бюджетної політики утруднює здійснення структурних перетворень, робить неефективним функціонування бюджетного механізму [9].

Специфіку реалізації будь-якої з форм політик визначено також співвідношенням її експліцитної та імпліцитної форм. Існування розбіжностей між експліцитної та імпліцитною формами концептуальних засад бюджетної політики України підтверджено ретроспекцією основних макропоказників, зафіксованих у бюджетних резолюціях 2015 – 2016 років [6; 7] та їхніми фактичними значеннями. Зокрема, в Основних напрямках бюджетної політики України на 2015 рік [6] зафіксовано досягнення номінального ВВП за 2015 рік в обсязі 2 584,9 млрд грн, фактично досягнуто номінального ВВП у розмірі 1 988,54 млрд грн (на 23 % меншого), рівень інфляції за індексом споживчих цін досяг 118, замість 108 %, рівень безробіття серед населення віком 15 – 70 років – 9,1, замість 8,7 %. Фактичні макроекономічні показники 2016 року також суттєво відрізняються від значень, зафіксованих в Основних напрямках бюджетної політики України на 2016 рік [7]: виробництво ВВП є меншим від очікуваного на 18 %; індекс споживчих цін становить 104 проти 109 % очікуваних, рівень безробіття – 9,3 проти 9,9 % очікуваних. Зазначене засвідчує, що концептуальні засади бюджетної політики України, наведені у відповідних бюджетних резолюціях, не є достатньо відповідними наявним економічним реаліям.

Підтвердженням зазначеного є також висновки у праці П. Яворського [10], у якій вказано, що бюджетна резолюція України, у якій визначено пріоритети бюджетної політики України на наступний чи декілька наступних періодів, містить такі суттєві недоліки: відсутність функціональності з точки зору структури та процесу ухвалення; відсутність огляду економічного стану країни. До того ж економічні показники зазначено без розкриття механізмів досягнення визначених їхніх рівнів;

відсутній аналіз стану державних фінансів; неструктурованість пріоритетних цілей бюджетної політики та критеріїв їхнього досягнення.

Удосконалення концептуальних засад бюджетної політики потребує їхньої адаптації до умов економічного середовища, стану економіки, рівня безпеки тощо. Значний перелік факторів, що обумовлюють пріоритетні напрями бюджетної політики, призведе до лабільності бюджетної тактики, але її основна ідея, концептуальні засади в широкому сенсі мають залишатися незмінними. До того ж вихідні принципи бюджетної політики, визначені ще М. Сперанським, можуть бути використані й у наш час [8, с. 361]. Їхні перетворення мають ґрунтуватися на врахуванні закономірностей розвитку економіки та впливати на тенденції такого розвитку. Як зазначено у праці [11, с. 42], одним із найбільш актуальних сучасних напрямів фінансової науки є визначення взаємозв'язку між станом бюджету країни та перспективами розвитку економіки. Особливо значущість бюджетної політики зростає у кризовий період. З одного боку, дефіцит фінансових ресурсів визначає необхідність у зменшенні видатків бюджету, а, отже, зміну концептуальних засад бюджетної політики в напрямі до посилення жорсткості, економії коштів, раціональності використання. З іншого – трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці в період кризи, потребують спрямування коштів на модернізацію економіки й активної участі держави в такій модернізації. Завдання забезпечення подальшого довгострокового зростання є таким, що обумовлює зміст трансформації концептуальних засад бюджетної політики України у кризовий період.

Таким чином, концептуальні засади бюджетної політики України в період після зміни бюджетної доктрини не є усталеними та формуються, відповідно до поточних завдань реалізації політики. Експліцитно та імпліцитно концептуальні засади бюджетної політики України у 2015 – 2017 рр. суттєво відрізняються одна від одної, що підтверджено ретроспективним аналізом макроекономічних показників. Недостатня обґрунтованість концептуальних засад бюджетної політики України зменшує її дієвість. Забезпечення соціальних потреб населення та стабілізація стану економіки країни не може бути єдиною основою для побудови нових концептуальних засад бюджетної політики. Їхній розвиток у напрямі до стимулювання довгострокового зростання економіки є предметом подальших розвідок. Зокрема потребує обґрунтування трансформація концептуальних засад бюджетної політики як із врахуванням досвіду інших країн щодо управління публічними фінансами в період кризи, так із врахуванням взаємозалежностей між параметрами бюджетних процесів в Україні та їхніми макроекономічними наслідками.

// Економіка розвитку. – 2017. – № 2 (82). – С. 30–39. 2. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с. 3. Дем'янишин В. Г. Формування і реалізація бюджетної доктрини України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / В. Г. Дем'янишин ; Тернопіл. нац. ун-т. – Тернопіль, 2010. – 35 с. 4. Основні напрями бюджетної політики України на 2018 – 2020 роки [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України від 15. 06. 2017 року № 6591. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62047. 5. Основні напрями бюджетної політики України на 2017 рік [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України від 13. 07. 2016 року № 4971. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59706. 6. Основні напрями бюджетної політики України на 2016 рік [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України від 09. 04. 2015 року № 2623. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54761. 7. Основні напрями бюджетної політики України на 2015 рік [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України від 22. 04. 2014 року № 4749. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4749&skl=8. 8. Лисяк Л. В. Концептуальні засади бюджетної політики у сфері державних видатків / Л. В. Лисяк // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 358–364. 9. Корень Н. В. Концептуальні засади модернізації бюджетної політики в умовах трансформаційних зрушень [Електронний ресурс] / Н. В. Корень // Ефективна економіка. – 2015. – № 11. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4557>. 10. Яворський П. Якою повинна бути бюджетна резолюція? Міжнародний досвід та рекомендації для України [Електронний ресурс] / П. Яворський. – Режим доступу : <http://www.kse.org.ua/download.php?downloadid=381>. 11. Боголиб Т. М. Бюджетная система Украины: новая реальность и глобальные вызовы / Т. М. Боголиб // Экономический часопис-XXI. – 2016. – № 156 (1–2). – С. 41–43.

References: 1. Pasichnyi M. D. *Biudzhethno-podatкова polityka u krainakh YeS iz transformatsiinoiu ekonomikoiu* [Fiscal policy in EU emerging market economies] M. D. Pasichnyi // *Ekonomika rozvytku*. – 2017. – No. 2 (82). – P. 30–39. 2. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / za red. V. I. Shynkaruka*. – Kyiv : Abrys, 2002. – 742 p. 3. Demianyshyn V. H. *Formuvannia i realizatsiia biudzhethnoi doktryny Ukrainy : avtoref. Dys. ... d-ra ekon. nauk : spets. 08.00.08 "Groshi, finansy i kredyt"* / V. H. Demianyshyn ; Ternopil. nats. un-t. – Ternopil, 2010. – 35 p. 4. *Osnovni napriamy biudzhethnoi polityky Ukrainy na 2018 – 2020 roky* [Electronic resource] : *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 15. 06. 2017 roku No. 6591*. – Access mode : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62047. 5. *Osnovni napriamy biudzhethnoi polityky Ukrainy na 2017 rik* [Electronic resource] : *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 13. 07. 2016 roku No. 4971*. – Access mode : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59706. 6. *Osnovni napriamy biudzhethnoi polityky Ukrainy na 2016 rik* [Electronic resource] : *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 09.04.2015 roku No. 2623*. – Access mode : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54761. 7. *Osnovni napriamy biudzhethnoi polityky Ukrainy na 2015 rik* [Electronic resource] : *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 22. 04. 2014 roku No. 4749*. – Access mode : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4749&skl=8. 8. Lysiak L. V. *Kontseptualni zasady biudzhethnoi polityky u sferi derzhavnykh vydatkiv* [Conceptual principles of fiscal policy in the field of the government spending] / L. V. Lysiak // *Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini*. – 2009. – Issue 19. – P. 358–364. 9. Koren N. V. *Kontseptualni zasady modernizatsii biudzhethnoi polityky v umovakh transformatsiinykh zrushen* [Conceptual principles of modernization of fiscal policy under the conditions of transformation changes] [Electronic resource] / N. V. Koren. – Access mode : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4557>. 10. Yavorskyi P. *Yakoiu povynna buty biudzhethna rezoliutsiia? Mizhnarodnyi dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrainy* [What must budgetary resolution be? International experience and recommendations for Ukraine] [Electronic resource] / P. Yavorskyi. – Access mode : <http://www.kse.org.ua/download.php?downloadid=381>. 11. Bogolib T. M. *Byudzhethnaya sistema Ukrainy: novaya realnost i globalnye vyzovy* [Budgetary system of Ukraine: a new reality and global challenges] / T. M. Bogolib // *Economic Annals-XXI*. – 2016. – No. 156 (1–2). – P. 41–43.

Інформація про авторів

Грабчук Оксана Миколаївна – д-р екон. наук, доцент, завідувач кафедри фінансів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (просп. Д. Яворницького, 35, корп. 5, м. Дніпро, Україна, 49044, e-mail: OGrabchuk@i.ua).

Валуйський Іван Анатолійович – аспірант кафедри фінансів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (просп. Д. Яворницького, 35, корп. 5, м. Дніпро, Україна, 49044, e-mail: vanya-val@yandex.ru).

Інформація об авторах

Грабчук Оксана Николаевна – д-р екон. наук, доцент, заведующая кафедрой финансов Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (просп. Д. Яворницкого, 35, корп. 5, г. Днепр, Украина, 49044, e-mail: OGrabchuk@i.ua).

Валуйский Иван Анатольевич – аспирант кафедры финансов Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (просп. Д. Яворницкого, 35, корп. 5, г. Днепр, Украина, 49044, e-mail: vanya-val@yandex.ru).

Information about the authors

O. Hrabchuk – Doctor of Sciences in Economics, Associate Professor, Head of Finance Department of Oles Honchar Dnipro National University (35 D. Yavornytskyi Ave., building 5, Dnipro, Ukraine, 49044, e-mail: OGrabchuk@i.ua).

I. Valuiskyi – postgraduate student of Finance Department of Oles Honchar Dnipro National University (35 D. Yavornytskyi Ave., building 5, Dnipro, Ukraine, 49044, e-mail: vanya-val@yandex.ru).

**ВАЖНЕЙШИЕ ФАКТОРЫ МАСШТАБНОГО ПОВЫШЕНИЯ
СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СУБЪЕКТОВ
ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ И ИХ МАРКЕТИНГА
ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ СТРАН**

Орлов П. А.

В условиях глобального экономического кризиса, продолжающегося для многих стран и в 2017 г., ученые уделяют особое внимание проблемам социальной ответственности субъектов хозяйствования. обстоятельный анализ причин и последствий созданной на рынке ипотечного кредитования США и экспортированной Великой депрессии (рецессии) содержится в работах Джозефа Стиглица. Кризис заставил правительства США, ЕС и других стран отказаться от концепции неолиберализма и выявлять социально безответственные субъекты хозяйствования. В публикациях, посвященных современным трендам в маркетинге на 2017 г., мало внимания уделяется актуальной проблеме масштабного повышения социальной ответственности маркетинга и субъектов хозяйствования. Основным трендом должен стать маркетинг социальной ответственности с использованием, например, инструментов бенчмаркинга.

В статье были использованы общенаучные и специальные методы: анализа и синтеза, логического обобщения системного подхода, индукции и дедукции.

Аргументирована тесная взаимосвязь социальной ответственности предприятий с их маркетингом и социальной ответственностью его собственников и руководителей. Проанализированы случаи вопиющей социальной безответственности субъектов хозяйствования в США, странах ЕС, Украине и других странах. Усовершенствована авторская концепция, согласно которой в любой стране масштабное становление социальной ответственности субъектов хозяйствования и их маркетинга может быть обеспечено только высоким качеством экономической системы страны и надлежащим государственным регулированием. Заслуживает одобрения стратегия "Европа 2020", разработанная Еврокомиссией в 2010 г., и представленный правительством Франции в 2017 г. план борьбы с энергетической бедностью, замены к 2040 г. дизельных и бензиновых автомобилей более экологически чистыми и ряд других эффективных проектов. Расследованием журналистов, а не институциональными органами, были раскрыты панамский оффшорный скандал и тревожащая тенденция роста в 2014 г. количества сотрудников-миллионеров в банках стран ЕС. Можно предположить, что причиной снижения качества государственного регулирования в банковской сфере явилась коррупция. Исследования автора с 2009 г. приводят к неутешительному выводу о том, что в странах, экономические системы которых не в состоянии обеспечивать надлежащий уровень государственного регулирования экономики и ее социальной направленности, население обречено на эксплуатацию социально безответственными субъектами бизнеса, моральную и физическую деградацию и даже вымирание. К сожалению, таких стран в настоящее время достаточно много.

Ключевые слова: глобальный финансовый и экономический кризис, социальная ответственность органов государственного управления и власти, социальная ответственность субъектов хозяйствования и их маркетинга, экономическая система, государственное регулирование экономики.

**НАЙВАЖЛИВІШІ ФАКТОРИ МАСШТАБНОГО ПІДВИЩЕННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ
ТА ЇХНЬОГО МАРКЕТИНГУ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ КРАЇН**

Орлов П. А.

В умовах глобальної економічної кризи, що продовжується для багатьох країн і в 2017 р., учені приділяють особливу увагу проблемам соціальної відповідальності суб'єктів господарювання. Ґрунтовний аналіз

причин і наслідків створеної на ринку іпотечного кредитування США та експортованої Великої депресії (реції) міститься в роботах Джозефа Стігліца. Криза змусила уряди США, ЄС та інших країн відмовитися від концепції неолібералізму і виявляти соціально безвідповідальні суб'єкти господарювання. У публікаціях, присвячених сучасним трендам у маркетингу на 2017 р., мало уваги приділено актуальній проблемі масштабного підвищення соціальної відповідальності маркетингу та суб'єктів господарювання. Основним трендом має стати маркетинг соціальної відповідальності з використанням, наприклад, інструментів бенчмаркінгу.

У статті було використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу й синтезу, логічного узагальнення системного підходу, індукції та дедукції.

Аргументовано тісний взаємозв'язок соціальної відповідальності підприємств із їхнім маркетингом і соціальною відповідальністю його власників та керівників. Проаналізовано випадки кричущої соціальної безвідповідальності суб'єктів господарювання у США, країнах ЄС, України та інших країнах. Удосконалено авторську концепцію, згідно з якою в будь-якій країні масштабне становлення соціальної відповідальності суб'єктів господарювання та їхнього маркетингу може бути забезпечено тільки високою якістю економічної системи країни й належним державним регулюванням. Заслуговує схвалення стратегія "Європа 2020", розроблена у 2010 р. Єврокомісією, та презентований урядом Франції в 2017 р. план боротьби з енергетичною бідністю, заміни до 2040 р. дизельних і бензинових автомобілів більш екологічно чистими та ряд інших ефективних проєктів. Розслідуванням журналістів, а не інституційними органами, було розкрито панамський офшорний скандал і тривозна тенденція зростання у 2014 р. кількості співробітників-мільйонерів у банках країн ЄС. Можна припустити, що причиною зниження якості державного регулювання в банківській сфері стала корупція. Дослідження автора із 2009 р. призводять до сумного висновку про те, що у країнах, економічні системи яких не в змозі забезпечувати належний рівень державного регулювання економіки та її соціальної спрямованості, населення приречене на експлуатацію соціально безвідповідальними суб'єктами бізнесу, моральну та фізичну деградацію і навіть вимирання. На жаль, таких країн у цей час досить багато.

Ключові слова: глобальна фінансова й економічна криза, соціальна відповідальність органів державного управління та влади, соціальна відповідальність суб'єктів господарювання та їхнього маркетингу, економічна система, державне регулювання економіки.

THE MAJOR FACTORS OF LARGE-SCALE RAISING SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS ENTITIES AND THEIR MARKETING FOR COUNTRIES' EFFICIENT SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT

P. Orlov

In the global economic crisis which many countries are still facing in 2017, scientists pay special attention to problems of social responsibility of business entities. A thorough analysis of the causes and consequences of the US mortgage lending and the exported Great Depression (recession) is contained in the works of Joseph Stiglitz. The crisis forced the US, EU and other governments to abandon the concept of neoliberalism and identify socially irresponsible business entities. In publications devoted to modern trends in marketing for 2017, little attention is paid to the urgent problem of large-scale raising of social responsibility of marketing and business entities. Marketing of social responsibility using, for example, benchmarking tools should become the main trend.

The general scientific methods have been used in the article: analysis and synthesis, logical generalization of the system approach, induction and deduction.

A close relationship between the social responsibility of enterprises and their marketing activities and the social responsibility of its owners and managers has been argued. The cases of blatant social irresponsibility of business entities in the US, EU countries, Ukraine and others have been analyzed. The author's concept has been improved that in any country the large-scale establishment of social responsibility of economic entities and their marketing can only be ensured by high quality of the country's economic system and proper state regulation. The strategy "Europe 2020" developed by the European Commission in 2010 and French government's plan presented in 2017 which aims to combat energy poverty, replace diesel and gasoline cars by more environmentally friendly vehicles by 2040 and a number of other effective projects are worthy of approval. The investigation of journalists, rather than institutional bodies, revealed the Panamanian offshore scandal and the alarming 2014 trend towards the growth of the number of millionaire employees in banks of the EU countries. One can assume that corruption was the cause of the decline in the quality of state regulation in the banking sector. The author's research since 2009 has lead to a dismal conclusion that in countries

whose economic systems are not able to provide an adequate level of state regulation of the economy and its social orientation, the population is doomed to be exploited by socially irresponsible business entities, moral and physical degradation and even extinction. Unfortunately, there are a lot of such countries at present.

Keywords: *global financial and economic crisis, social responsibility of government bodies and authorities, social responsibility of business entities and their marketing, economic system, state regulation of the economy.*

.....

В условиях глобального экономического кризиса, продолжающегося с сентября 2008 г. для многих стран и в 2017 г., отечественные и зарубежные ученые уделяют особое внимание проблемам социальной ответственности субъектов хозяйствования и их маркетинга. Социальная ответственность субъектов хозяйствования всех видов деятельности и форм собственности тесно связана с их маркетингом. Маркетинг является важным инструментом для достижения целей каждого предприятия. Поэтому маркетинговая деятельность интенсивно совершенствуется как социально ответственными, так и социально безответственными субъектами хозяйствования. Например, усилиями последних в качестве инноваций, широко используемых во многих странах, появились социально безответственные, по мнению автора, нейромаркетинг и аромомаркетинг.

В публикациях, посвященных современным трендам в маркетинге на 2017 г., к сожалению, мало внимания уделяется очень актуальной проблеме масштабного повышения социальной ответственности маркетинга и субъектов хозяйствования [1; 2]. Например, в работе [1] анализируются 17 трендов маркетинга и брэндинга на 2017 г. И только один тренд, касающийся роста популярности среди компаний развитых стран разработки полностью разлагаемой упаковки и использования органической и биоразлагаемой упаковки, направлен на обеспечение положительного экологического и социального эффекта наряду с экономическим. Он направлен на повышение социальной ответственности компаний и маркетинга. Среди компаний, которые добились наибольших успехов: Eastman Chemical, Bayer, BASF, Environmental Polymers Group. Все остальные тренды, по мнению автора, могут быть применены как социально ответственными предприятиями, использующими социально ответственный маркетинг, так и социально безответственными, которые практикуют социально безответственный маркетинг. С учетом огромного ущерба, причиняемого населению большинства стран социально безответственными банками и другими субъектами финансового рынка, компаниями, производящими медикаменты, медицинские услуги, алкогольные, табачные, продукты питания, основным трендом маркетинга должен стать маркетинг социальной ответственности с использованием, например, инструментов бенчмаркинга.

Актуальной проблемой социальной ответственности субъектов хозяйствования и их маркетинга посвящены работы Ф. Котлера, К. Л. Келлера, Ж.-Ж. Ламбена, Р. Рейденбаха, П. Робина, Р. А. Фатхутдинова, В. П. Булеева, ст. В. Руделиуса, А. Ф. Павленко, Е. Н. Аза-

рян, В. П. Филипчука, М. А. Окландера, М. И. Белявцева, П. Г. Перервы, Е. Н. Ястремской [3 – 7] и многих других известных ученых. Но многие аспекты этой многогранной проблемы требуют дальнейшей разработки. Чрезвычайную актуальность проблемы социальной ответственности субъектов хозяйствования и их маркетинга подтверждает и разработка Международной организацией по стандартизации с 2005 г. по 2011 г. Международного стандарта ISO 26000 "Руководство по социальной ответственности". В течение 5 лет рабочие группы, в которые входили представители 90 – 99 стран, провели 8 пленарных заседаний по разработке стандарта в разных странах. Восьмое пленарное заседание рабочей группы ISO из более 99 стран, 42 организаций частного и государственного секторов, неправительственных организаций было проведено с 17 по 21 мая 2010 года в Копенгагене (Дания). На нем был утвержден статус окончательного проекта для ISO 26000. Далее проект стандарта прошел очередное редактирование. Стандарт ISO 26000 "Руководство по социальной ответственности" был утвержден Международной организацией по стандартизации в 2011 г. [8]. В стандарте содержатся определения и принципы социальной ответственности, а также рекомендации по внедрению социальной ответственности на предприятиях с целью их эффективного развития с учетом необходимости этического поведения, соблюдения действующего законодательства, а также повышения благосостояния общества. Стандарт ISO 26000 может использоваться на предприятии любого вида деятельности, формы собственности и размера на добровольной основе без процедуры сертификации. В этом состоит отличие его внедрения от таких стандартов, как ISO 9001, ISO 14001 и других.

Целью статьи является теоретическое обобщение и развитие научно-методических положений и практических рекомендаций по масштабному повышению социальной ответственности субъектов хозяйствования и их маркетинга для эффективного социально-экономического развития стран.

Банковская система США в течение почти двадцати докризисных лет развивались на основе концепции неолиберализма. Лауреат Нобелевской премии Джозеф Стиглиц отметил, что в 1987 г. президент США Рональд Рейган специально назначил на пост председателя Федеральной резервной системы сторонника дерегулирования экономики Гринспена [9]. Как следствие многолетнего дерегулирования – вопиющая социальная безответственность американских банков и некоторых других субъектов финансового рынка

спровоцировала мировой финансовый кризис в ноябре 2007 г. В сентябре 2008 г. после банкротства американского банка Lehman Brothers он перерос в мировой экономический кризис. По масштабам и негативным последствиям этот кризис превосходит Великую депрессию 1929 – 1932 гг., которая фактически продолжалась до Второй мировой войны. Среди ученых и государственных деятелей резко уменьшилось количество сторонников неолиберализма. Джозеф Стиглиц подчеркнул, что все началось на финансовом рынке США в сфере ипотечного кредитования. Он аргументированно сделал вывод: "Экономике нужен баланс ролей рынка и ролей правительства, достижению которого во многом способствует деятельность нерыночных и неправительственных институтов. За последние 25 лет Америка не только сама потеряла эту сбалансированность, но и способствовала созданию такого несбалансированного положения дел во многих странах во всем мире" [9, с. 3]. Джозеф Стиглиц считает, что США создали и экспортировали настоящую рецессию, а также отметил, что он, Нуриель Рубини и ряд других ученых предвидели кризис и несколько раз предупреждали правительство о глобальных его последствиях, но не были услышаны [9, с. 24–27]. Джозеф Стиглиц привел следующий пример вопиющей прожорливости банкиров. Девять крупнейших организаций-кредиторов в совокупности понесли убытки в размере 100 млрд дол., получили от правительства США по специальной программе спасения 175 млрд дол. Из них 33 млрд дол. было потрачено на выплату бонусов. Почти 5000 сотрудников получили по 1 млн дол. и более. А остальные деньги были потрачены на выплату дивидендов акционерам. Дивиденды являются формой распределения прибыли среди акционеров. Однако в этом случае прибыли не было, а распределялись деньги, выделенные правительством [9, с. 65]. Как и многие зарубежные экономисты, кризис он назвал Великой рецессией, которая очень быстро распространилась практически на все страны мира. Это причинило им огромный социальный и экономический ущерб, резко увеличило безработицу и обнищание населения. По данным Мирового банка, по состоянию на октябрь 2009 г. кризис увеличил численность обнищавших в мире (с доходом от 1 до 1,25 дол. в день) на 89 млн чел. По оценкам МВФ, совокупный ущерб от глобального кризиса для налогоплательщиков всех стран в июле 2009 г. превысил 10 трлн дол.

Социально безответственные банки США быстро увеличивали свои прибыли. Это позволяло им в условиях дерегуляции выплачивать огромные премии (бонусы) своим собственникам и менеджерам. Когда же наступала угроза банкротства, то правительство их спасало за счет государственного бюджета, а по сути налогоплательщиков. Кризис заставил правительство США отказаться от концепции неолиберализма, резко усилить государственное регулирование экономики. Председатель Федеральной резервной системы (ФРС) Гринспен с извинениями ушел в отставку. Как только 73 руко-

водителям страховой корпорации AIG, которой была предоставлена помощь государства, выплатили бонусов на 165 млн дол., сенат назначил 90-процентный налог на эти бонусы [9]. Кризис вынудил правительства и большинства других стран усилить государственное регулирование экономики. Это позволило постоянно выявлять и наказывать компании, практикующие социальную безответственность. Выяснилась и негативная роль банковских систем Англии, других стран ЕС и Швейцарии.

Социальная ответственность субъектов хозяйствования всех видов деятельности и форм собственности, согласно концепции автора, состоит в обеспечении комфортных, безопасных условий труда и достойной оплаты своего персонала, развития социальной инфраструктуры, в недопущении уклонения от уплаты налогов, в обеспечении надлежащей охраны окружающей среды, а также в использовании социально ответственного маркетинга (СОМ). В системе социальной ответственности субъектов хозяйствования важная роль принадлежит использованию СОМ. Достаточно обоснованно цели СОМ определены в работах Ф. Котлера и К. Келлера, а также Ж.-Ж. Ламбена [3; 4]. Эти авторы были в числе первых, кто занялся исследованием этой чрезвычайно актуальной проблемы, которая до 1970 г. замалчивалась из-за сильного лоббирования бизнесом своих интересов. Ф. Котлер и К. Келлер обосновали цель СОМ. Она состоит в повышении благосостояния как потребителей, так и общества в целом. Но в их работах не обоснованы основные критерии СОМ, а в приведенных примерах практика СОМ сводится только к добровольным социальным инициативам компаний. При этом не учитывается, что некоторые компании используют социальные инициативы для прикрытия своей социальной безответственности. Более обоснованный подход к концепции СОМ содержится в работах В. Руделиуса и учебнике "Маркетинг", подготовленном совместно с ним в КНЭУ им. Вадима Гетмана [5; 6], а также в работах отмеченных выше других авторов.

Автор считает, что СОМ субъектов хозяйствования – это неукоснительное выполнение требований государственных нормативных актов в сфере обеспечения социальной ответственности на территории страны базирования и стран, в которые экспортируются их товары и услуги; недопустимость участия в коррупционных схемах, недопустимость осуществлять мошенничество; недопустимость производства и/или реализации продукции, опасной для имущества, морали, здоровья, жизни людей, окружающей природной среды и общества в целом, а также недобросовестной рекламы и методов психологического воздействия на потребителей с целью навязать выгодное для себя решение или любую покупку; проявление социально направленных инициатив. Но с учетом того, что социально направленные инициативы некоторыми компаниями используются как прикрытия вопиющей социальной безответственности, субъекты хозяйствования, которые не соответствуют любому из перечисленных критериев СОМ,

являются социально безответственными. Следует учитывать, что на предприятии любого вида деятельности и формы собственности использование СОМ возможно только при условии социальной ответственности его собственников и руководителей. Несоблюдение любого критерия социальной ответственности, включая использование СОМ, субъектом хозяйствования любого вида деятельности и формы собственности означает его социальную безответственность. К нему должны применяться действенные санкции соответствующих органов государственного управления. Это в свою очередь сильно зависит от социальной ответственности органов государственного управления и власти в стране. В Украине удельный вес социально безответственной теневой экономики, предприятия которой уклоняются от уплаты налогов и сборов, по разным оценкам, составляет 30 – 57 и более процентов. В Ровенской, Волынской, и Житомирской областях, например, теневая экономика получила широкое распространение в добыче янтаря. По оценкам СМИ в этом теневом бизнесе задействовано от 15 до 30 тысяч человек. Янтарный старатель на территории Украины зарабатывает 50 – 100, а наемный работник – 20 – 40 дол. в день. Для организаторов этого бизнеса свойственно безграничное обогащение [10]. Ликвидация теневой экономики или сокращение хотя бы до 8 – 10 % позволило бы существенно увеличить наполнение госбюджета, ускорить социально-экономическое развитие страны, сократить расслоение граждан по доходам и повысить качество жизни населения. На улицах городов скопилось огромное количество шикарных автомобилей зарубежных фирм, а по данным ООН по итогам 2016 г. 60 % населения Украины находилось ниже черты бедности [11]. Для решения этой очень важной проблемы необходимо энергично искоренять коррупцию и существенно повысить материальную и уголовную ответственность предприятий за уклонение от уплаты налогов.

Кризис заставил страны ЕС и Европы бороться с уклонением от уплаты налогов. Крупнейшие в мире оффшорные зоны были созданы европейскими странами. Особенно отличилась банковская система Швейцарии. С 1932 до 2014 г. она использовала для этого закон о банковской тайне. В 2014 г. в результате проведенного в Берлине очередного мирового форума по обеспечению прозрачности налоговой политики, более 90 стран обязались участвовать в автоматическом обмене информацией. Но остались еще страны, в том числе Панама, которые не подписали этот договор [12].

Во Франции за уклонение от уплаты налогов, в том числе с использованием оффшорных зон, до кризиса были предусмотрены крупные штрафы и тюремное заключение. В кризисные годы штрафы увеличили в 10 раз, а максимальный срок тюремного заключения – с 5 до 7 лет (подробнее в [13; 14]). В законодательстве некоторых других стран и Украины строгая материальная и уголовная ответственность за аналогичные крупные преступления до сих пор не появилась.

В работе, опубликованной в 2009 г., автор в качестве приоритетных направлений выхода Украины из кризиса предложил:

- усиление социальной защиты малообеспеченных слоев населения, так как действовавший размер минимальной заработной платы 625 грн в месяц (2,6 дол. в день) в условиях высокой инфляции и сильно выросших тарифов на услуги ЖКХ не обеспечивал не только выполнение воспроизводственной функции, но и выживание человека. При этом отсутствовали социальные пособия семьям на детей. Существовал единый налог на доходы граждан в размере 15 %, не облагался им месячный доход менее 330 грн. От политики обеспечения равенства богатых и бедных в налогах было предложено перейти к сокращению разрыва в доходах за счет, по примеру Франции, увеличения налогов на высокие доходы. Было подчеркнуто, что препятствием для решения этой задачи являлся состав Верховной Рады, в котором было более 50 % миллионеров;

- организацию действенной борьбы с коррупцией, вместо практикуемой продолжительное время видимости борьбы, так как масштабы коррупции в стране постоянно увеличивались, а рекордные размеры выявленных единичных взяток зафиксированы в 2008 – 2009 гг.;

- реализацию комплекса правовых и экономических мер, направленных на ликвидацию прогрессирующей теневой экономики, что позволило бы существенно снизить налоговую нагрузку на предприятия до 40 % при увеличении поступлений в бюджеты всех уровней;

- введение запрета и строгой ответственности за вывод капитала в оффшорные зоны с целью уклонения от налогов. Были приведены данные Госкомстата о том, что по состоянию на 1.01.2007 г., объем прямых иностранных инвестиций (ПИИ) из Украины был всего 243,3 млн дол., а к 1.01.2008 г. он вырос до 6196,1 млн дол., в том числе на Кипр было вывезено 5826,3 млн дол. или 96 % от общей суммы;

- повышение эффективности государственного регулирования экономики, особенно в банковской сфере, не выходя за пределы правового поля, как это имело место в 2008 г., когда НБУ вопреки законодательству ввел мораторий на досрочную выдачу вкладов;

- снижение учетной ставки НБУ на 2 – 4 % с целью стимулирования кредитования реального сектора экономики с одновременным усилением контроля НБУ за деятельностью коммерческих банков. В 2008 г. НБУ оказал отечественным коммерческим банкам помощь в размере около 110 млрд грн. По данным аудиторской компании "Ernst & Young", заработные платы управленческого персонала банков в первом квартале 2009 г. выросли почти в два раза. Рост ее мог быть обеспечен только за счет оказанной помощи, т. е. налогоплательщиков.

Было подчеркнуто, что эти проблемы тесно связаны между собой. Не поборов коррупцию, невозможно

ликвидировать теневую экономику и перекрыть каналы вывоза капитала в оффшорные зоны с целью уклонения от налогов. Автор надеялся, что реализация рассмотренных мер по преодолению кризиса будет способствовать усилению социальной стабильности и повышению социально-экономической эффективности дальнейшего развития нашей страны. [15, с. 70–73]. К сожалению, существенных улучшений по перечисленным направлениям за прошедшее после 2009 г. время не произошло, а по многим ситуация ухудшилась. Своевременно не пересматриваются быстро устаревающие в условиях высокой инфляции социальные стандарты прожиточного минимума, минимальной заработной платы, пенсионного обеспечения. Быстро увеличивается численность населения, оказавшегося за чертой бедности. По данным ООН по итогам 2016 г. 60 % населения Украины находилось ниже черты бедности. По итогам 2015 г. по Индексу человеческого развития страна была на 54 месте, а через год оказалась на 84-м, существенно ухудшив свою позицию. За год страна опустилась на 29 позиций [11]. К сожалению, органы государственного управления Украины не занимались разработкой долгосрочных стратегических планов выхода из глобального экономического кризиса, хотя его последствия для социально-экономического развития страны оказались очень тяжелыми.

В этом отношении заслуживает одобрения опыт стран ЕС. В течение первых двух лет экономического кризиса, лидеры стран ЕС обсуждали направления выхода из него и создания условий для дальнейшего эффективного развития. Кризис вызвал существенное снижение темпов социально-экономического развития стран ЕС, рост безработицы и внешнего долга. Согласно официальной статистике, почти 80 миллионов граждан ЕС оказались за чертой бедности. В 2010 г. была окончена разработка и принята стратегия "Европа 2020". Европейская Комиссия предложила пять основных направлений деятельности государствам ЕС: обеспечение высокой занятости трудоспособного населения; исследования и инновации; изменение климата и энергетика; образование; борьба с бедностью. Среди основных целей, которые страны ЕС должны достичь к 2020 г. выделены следующие:

1. 75 % населения в возрасте от 20 лет до 64 лет должны быть трудоустроены.
2. 3 % ВВП ЕС должно быть инвестировано в исследования и разработки.
3. Должны быть достигнуты цели энергетической политики и политики по поводу изменения климата (включая 30-процентное снижение загрязнения окружающей среды).
4. Доля учеников, бросивших школы, не должна превышать 10 %. Не менее 40 % молодежи должны иметь высшее образование.
5. Число людей, находящихся в опасности оказаться за чертой бедности должно быть сокращено на 20 млн.

Причем было признано, что для достижения целей стратегии необходимо усиление государственного

управления экономикой стран. В результате успешной реализации стратегии, страны ЕС должны выйти из кризиса с более высоким потенциалом для дальнейшего успешного социально-экономического развития по сравнению с докризисным [16]. Учитывая большое количество проблем в ЕС в 2017 г., автор сомневается в достижении всех целей стратегии "Европа 2020", но ее разработку считает эффективной, побудившей, например Францию, к дальнейшему долгосрочному планированию.

Во Франции в 2017 г. Министр экологии и солидарного переходного периода Николя Уло представил план правительства борьбы с энергетической бедностью, замены дизельных и бензиновых автомобилей, оказания помощи на приобретение более чистых транспортных средств. Правительство намерено прекратить продажи бензиновых и дизельных автомобилей, наиболее загрязняющих окружающую среду, к 2040 г. При этом предусмотрено стимулирование замены гражданами Франции автомобилей, сильно загрязняющих окружающую среду, на более экологически чистые, новые или подержанные. Правительство занято подготовкой условий материального поощрения за такую замену. Это прежде всего касается граждан и семей с относительно низкими доходами. Одновременно будет пересмотрена система экологического налогообложения с целью повышения ее стимулирующей роли. План предусматривает также к 2022 г. прекратить производство электроэнергии из угля, а к 2025 г. снизить до 50 % долю производства электроэнергии на атомных электростанциях Франции [17]. План правительства Франции на 23 года является дальнейшим развитием стратегии "Европа 2020". Он направлен на достижение более высоких целей в энергетической политике и политике изменения климата (включая снижение загрязнения окружающей среды). Его реализация обеспечит положительный экологический, социальный и экономический эффект. План получил положительную оценку в СМИ как внутри страны, так и за рубежом. Автор считает, что он является примером эффективного государственного регулирования экономики на основе долгосрочного планирования, а также высокой социальной ответственности правительства страны.

На основании расследования журналистов из 76 стран мира, в 2016 г. была опубликована первая информация о панамском оффшорном скандале. В нем оказались замешанными премьер-министры Англии, Исландии, около 20 высокопоставленных граждан и бизнесменов Украины, много бизнесменов из других стран. Вскоре появилась дополнительная информация, и количество высокопоставленных граждан и бизнесменов Украины достигло нескольких сотен. Но в этих списках очень мало представлены или отсутствуют высокопоставленные граждане Франции и других стран, в которых применяется строгая материальная и уголовная ответственность за такие тяжелые преступления, как уклонение от налогов. Проблемы с высокопоставленными гражданами, другими бизнесменами Украины и оффшорными зонами

были и раньше. Например, в 2008 – 2013 гг. многие пользовались услугами Кипрских банков. В отчетности же Госкомстата, как отмечал автор, отражались крупные инвестиции в ЕС (Кипр) и в Украину из Кипра. Так на 01.04.2013 г. прямые иностранные инвестиции из Кипра оказались крупными: 17 692,2 млн дол. или 31,8 %. Крупными они были и на 01.10.2016 г., а из Украины 93,4 % прямых иностранных инвестиций было направлено на Кипр.

По мнению автора, в любой стране масштабное развитие социальной ответственности субъектов хозяйствования и их маркетинговой деятельности может быть обеспечено только высоким качеством экономической системы страны и государственного регулирования. Оно предусматривает:

- 1) искоренение коррупции; 2) разделение власти и бизнеса на всех уровнях государственного управления; 3) недопустимость приоритета политики над экономикой; 4) разработку качественных законов и нормативных актов, направленных на масштабное становление и развитие социальной ответственности субъектов хозяйствования и СОМ и эффективных механизмов их реализации на основе строгой материальной и уголовной ответственности; 5) непрерывное финансирование из госбюджета исследований контролирующих органов качества производимой и реализуемой продукции; 6) развитие общественных организаций по защите прав потребителей при поддержке государства; 7) стимулирование социальных инициатив предприятий всех видов деятельности и форм собственности.

Следует учитывать, что наряду с эффективным государственным регулированием бывает и неэффективным, направленным, например, на увеличение коррупции. Оно не должно допускаться социально ответственными органами государственного управления и власти.

Автором изменено определение экономической системы страны на уровне ее третьей подсистемы. Экономическая система страны – это совокупность трех основных подсистем:

- 1) производительных сил; 2) экономических отношений; 3) способа участия государственных органов в координации и управлении экономической деятельностью, распределением и перераспределением общественного продукта, и социальной ответственностью субъектов хозяйствования.

Автор подчеркнул необходимость участия государственных органов не только в координации и управлении экономической деятельностью, распределением и перераспределением общественного продукта, но и в масштабном развитии социальной ответственности предприятий всех видов деятельности и форм собственности. Социальная безответственность субъектов хозяйствования не только искажает распределение и перераспределение общественного продукта, но во многих случаях наносит огромный ущерб морали, здоровью, жизни людей, имуществу, окружающей природной среде и обществу в целом. Надлежащее

качество третьей подсистемы должно обеспечивать масштабное развитие социальной ответственности предприятий всех видов деятельности и форм собственности и их маркетинга, а, следовательно, высокое качество потребляемых товаров и услуг (далее – продукции), а также жизни в стране, и на этой основе – высокую эффективность социально-экономического развития страны в долгосрочной перспективе. Повысить качество экономической системы страны невозможно без развития демократии с ориентацией на страны с высоким уровнем государственного регулирования и социальной направленности экономики. В органах государственного управления всех уровней должны быть адекватно представлены все слои населения и их интересы. Это является залогом высокой социальной направленности экономики и высоких социальных стандартов (подробнее в [14, с. 43–44]).

Лучше других справляются с глобальным экономическим кризисом капиталистические страны с моделями смешанных экономических систем, которые имеют высокое качество государственного регулирования и высокий уровень социальной направленности экономики. Это, например, Швеция, Норвегия, Австралия, Япония, Франция, Германия, Англия, Китай, Финляндия, Южная Корея. В большинстве капиталистических стран в современных условиях усиления государственного регулирования экономики можно отметить, с одной стороны, рост числа социально ответственных компаний, с другой стороны, быстро увеличивающееся количество социально безответственных компаний, владельцы и менеджеры которых уклоняются от уплаты налогов, эксплуатируют потребителей своей продукции ненадлежащего качества и некоторые категории своего персонала, не обеспечивая комфортные условия труда и достойную оплату. При этом выплачиваются огромные премии (бонусы) владельцам и менеджерам этих компаний. Ниже приведены примеры социально безответственных компаний различных видов деятельности, выявленных в условиях глобального экономического кризиса. Благодаря усилению государственного регулирования было установлено, что Британский банк Barclays и ряд его сообщников, таких как крупные банки Citigroup, JP Morgan, Deutsche Bank Royal Bank of Scotland, UBS, HSBC, наживались и на манипулировании ставкой межбанковского кредита LIBOR, и на общеевропейских ставках Euribor. Общий ущерб от манипулирования ставками оценивался в 1 трлн дол. Вопиющей социальной безответственностью отличился Британский банк Barclays, который в 2012 г. был оштрафован британским и американским органами финансового регулирования на 452 млн дол. за махинации ставками LIBOR. За 2013 г., имея прибыль, эквивалентную 3 млрд евро, он запланировал в 2014 г. увеличить бонусы руководителям банка на 10 %, сократить за первое полугодие свой персонал в Англии на 6 тыс., а в мире – на 12 тыс. человек. Это вызвало гнев английских профсоюзов. Банк Barclays проявил социальную безответственность по отношению к своим клиентам,

своему персоналу, клиентам многих иностранных банков.

Было разоблачено и ликвидировано много финансовых пирамид в США, Франции, Японии, России, Украине и других странах. Самыми крупными из них оказались пирамиды Бернарда Мэддоффа и Аллена Стэнфорда (США). Они причинили ущерб своим клиентам соответственно на 65 и 7 млрд дол. (подробнее в [13, с. 111]).

По данным СМИ в Украине за период с 2014 по 2017 гг. обанкротилось и было ликвидировано около 87 коммерческих банков. Вкладчики этих банков – физические лица – понесли большие потери и продолжительное время пикетировали Национальный банк. Большим ущербом этот "банкопад" обернулся для предприятий всех видов деятельности и форм собственности из-за роста ставок по кредитам и резкого падения курса гривны.

Широкую известность в 2011 г. получил диоксиновый скандал в Германии. Фирма Harles & Jentzsch, которая производила и поставляла кормовой жир многим производителям комбикормов для животных и птиц, безответственно наживалась за счет поставки вместо натурального кормового жира добавок из отходов от производства биологического топлива, которые обходились для фирмы значительно дешевле, но содержали очень много ядовитого диоксина. К счастью, фирма была достаточно оперативно выявлена государственными контролерами Германии. Благодаря им, было выявлено и уничтожено огромное количество продукции животноводства и птицеводства с высоким содержанием диоксина. Это предотвратило непоправимый вред здоровью миллионов жителей ФРГ и стран – импортеров этой продукции.

Особой изощренностью в лоббировании своих интересов в странах ЕС и других странах отличается американская компания по производству табачных изделий "Филип Моррис". Например, во Франции только в 2012 г. появились публикации, о том, что с 1980-х годов табачный гигант подкупал профессоров известных Университетов Франции для того, чтобы они пропагандировали безобидность пассивного курения для здоровья людей. Было организовано для них издание специального журнала, в котором помещались статьи о вреде различных загрязнителей воздуха в помещениях, но только не табака. Но японские ученые еще в 1981 г. доказали, что пассивное курение также вызывает заболевание раком. Афера была раскрыта только после опубликования финансовых документов провинившегося в очередной раз табачного гиганта. Запрет курения в общественных местах во Франции был введен в 2007 г. Задержку с его введением также связывают с аферой компании "Филип Моррис".

В 2013 г., когда разрабатывалась Европейская директива по улучшению защиты потребителей, владельцы и менеджеры компании "Филип Моррис" для лоббирования своих интересов в Европарламенте выделили специальный фонд приблизительно в 549 тыс. евро.

Создали специальную группу из 161 человека. В нее вошли юристы, бывшие члены Европарламента с заданием изучить состав комиссии по подготовке Европейской директивы и выбрать из них тех, кто после материального поощрения сможет отразить интересы гиганта в финальном документе. Очевидно, что Филип Моррис заботился не о защите потребителей от своей очень вредной продукции для людей. Его основная цель неизменна – получение максимальной прибыли, игнорируя огромный ущерб, причиняемый обществу и особенно детям. Интенсивно финансировалась скрытая реклама курения в кинофильмах и даже мультфильмах для маленьких детей (подробнее в [13, с. 114]).

На украинский рынок компания "Филип Моррис" ("Philip Morris International") вышла в 1994 г. В настоящее время она имеет свои подразделения в Виннице, Львове, Харькове, Днепре, Киеве, Ивано-Франковске, Николаеве, Одессе. Рекламирует, что является лидером украинского табачного рынка и одним из крупнейших налогоплательщиков в государственный и местные бюджеты, что современная фабрика в Харькове производит ряд международных брендов для украинского и зарубежных рынков. В Украине компания представлена двумя юридическими лицами – ЗАО "Филип Моррис Украина" и ООО "Филип Моррис Сейлз энд Дистрибьюшн", в которых работают более 1 300 сотрудников. Международным институтом лучших работодателей (International Top Employers Institute) в 2016 г. компания была признана лучшим работодателем в Украине и в Европе. К сожалению, не поясняются основные критерии оценки. Рекламируется также, что в 2016 г. Украина стала одним из первых рынков, где компания представила свой революционный продукт, основанный на инновационной технологии HeatControl™ [18]. Поскольку этот продукт предназначен для курения, очень вредного для здоровья людей, то называть его революционным нет никаких оснований. Отсутствие громких скандалов, связанных с деятельностью компании "Филип Моррис" в Украине в течение более двадцати лет, на взгляд автора, может объясняться более высоким уровнем коррупции, чем в странах ЕС. Например, по данным Corruption Perceptions Index – 2016 г. Украина и Россия были на 131 месте из 176 стран в 2016 г., а Германия на 10-м, Франция на 29-м. Разрыв между странами огромный.

В 2015 г. мировую известность получил скандал вокруг крупной немецкой автомобилестроительной компании "Volkswagen". Американскими регулирующими органами было установлено, что с помощью специального компьютерного оборудования на автомобилях с дизельными двигателями объемы вредных выбросов при их тестировании занижались до 40 раз. За счет этого компания "Volkswagen" умышленно с 2006 по 2015 г. вводила в заблуждение контролирующие органы и клиентов относительно загрязнения окружающей среды. На самом деле оно существенно превышало действующие в США допустимые уровни загрязнения окружающей среды. Была также попытка уничтожить документы,

доказывающие это мошенничество. По законам США скандал, получивший название "Dieselgate" будет стоить более 22 млрд дол. Компания должна выкупить 600 000 автомобилей, которые не отвечают строгим стандартам загрязнения окружающей среды США и не могут быть отремонтированы за ее счет. Многие руководители компании были вынуждены уйти в отставку в сентябре 2015 г. Сильно пострадал имидж компании [19]. Это пример масштабной социальной безответственности собственников и руководителей компании "Volkswagen", а также ее маркетинга в результате многолетнего мошенничества и загрязнения ее автомобилями с дизельными двигателями окружающей среды, многократно превышающего допустимое.

Очень широкую известность получил скандал вокруг французской компании "Poly Implant Prothese" из-за некачественных женских протезов для увеличения груди, произведенных и экспортированных во многие страны. В погоне за прибылью медицинский силикон примерно в 75 % протезов заменялся более дешевым строительным. Протезы со строительным силиконом вызвали тяжелые заболевания у огромного числа женщин во Франции, США, Англии, Украине и других странах, перенесших операции по увеличению груди. Решением суда компания "Poly Implant Prothese" была ликвидирована, а ее владелец был приговорен к тюремному заключению на 8 лет.

Крупная Английская фармацевтическая компания "Glaxo Smith Kline" в процессе судебного разбирательства призналась виновной в мошенничестве и сокрытии данных о безопасности препарата, от которого очень сильно пострадали многие люди. Компания выплатила рекордный в истории США штраф в 3 млрд дол. Оказалось, что собственники и менеджеры компании постоянно резервировали средства для оплаты подобных штрафов. Это свидетельствует о социальной безответственности собственников и менеджеров компании, нацеленных на получение прибыли, не учитывая огромный ущерб, причиняемый клиентам и обществу в целом в каждой стране, где реализовывались ее препараты. Маркетинговые подразделения этой компании выполняли распоряжения собственников и менеджеров и были также социально безответственными. Масштабно повысить социальную ответственность этой и других фармацевтических компаний можно за счет существенного усиления не только материальной, но и уголовной ответственности виновных.

В 2013 г. в странах ЕС масштабно обсуждался скандал с говяжьим мясом, к которому подмешивалась конина, содержащая вредные для людей лекарства (подробнее в [13]). В 2016 г. Ассоциация потребителей Франции после изучения этикеток 245 продуктов из мяса тринадцати национальных брендов и семи супермаркетов опубликовала результаты исследования. Главный вывод состоит в том, что до сих пор отсутствует прозрачность информации о происхождении мяса, используемого в реализуемых пищевых продуктах,

хотя мясо находится в центре многих пищевых скандалов, которые потрясли Францию и ЕС за период с 1980-х гг. Вот наиболее громкие из них. В 1986 г. возник скандал, связанный с болезнью "коровье бешенство" в Англии. Болезнь приводит к необратимым, летальным изменениям в головном мозге животных. По оценкам исследователей за десять лет около 200 000 коров будут заражены этой болезнью. Инфекция распространялась путем включения в корм животных мяса и костной муки, приготовленных из туш инфицированных животных. В 1996 г. в Англии были обнаружены первые случаи передачи заболевания людям. В 2003 г. в Азии началась эпидемия птичьего гриппа. Она постепенно распространилась на Ближнем Востоке, а затем в Европе и Африке. Эта эпидемия особенно опасна, потому что болезнь передается человеку. В конце 2015 г. птичий грипп нанес значительный ущерб производителям водоплавающих птиц юго-западной Франции. По оценкам фермеров, кризис будет стоить до 270 млн евро, в том числе 140 млн евро для производителей. Правительство уже объявило помощь в размере 130 млн евро для пострадавших рыбопитомников и производителей водоплавающих птиц. Дополнительная компенсация для компаний будет определена позже. Вспышки птичьего гриппа в Шотландии вынудили правительство сократить в начале января почти на 40 тыс. поголовье кур [20].

В 2017 г. в СМИ стран ЕС и других стран широко обсуждается проблема, связанная с выявленным огромного количества продаваемых куриных яиц, содержащих очень опасный для людей инсектицид – фипронил. Такие яйца производились в Бельгии, в Нидерландах, Германии и Франции. Продавались они в 16 странах ЕС и в отдельных странах Азии. Можно предположить, что такие яйца импортировались и в другие страны, в которых отсутствует надлежащий государственный контроль качества импортируемых, производимых и продаваемых продуктов питания. Учитывая широкое использование яиц в производстве многих других продуктов, проблема является очень важной и ждет скорого решения институциональными государственными органами стран ЕС.

В Украине особенно масштабно социальная безответственность субъектов хозяйствования и их маркетинга проявляется: коммерческими банками; аптеками, которые позволяют отпускать без рецептов наркотические препараты, а также фальсифицированные медикаменты; большим количеством реализуемой контрафактной и фальсифицированной продукции (мясной, молочной, алкогольных напитков, дизельного топлива, бензина, парфюмерии, медикаментов), а также недобросовестной рекламы. Например, в аптеках Львовской области в ноябре 2012 г. контролирующие органы изъяли около трех тонн фальсифицированных лекарств, среди которых было 30 % детских препаратов. При этом неоднократно практиковалось и продолжается сокращение финансирования из госбюджета лабораторных исследований качества производимых и реализуемых

товаров, что означает прекращение контроля. Эта статья Госбюджета должна быть защищена (подробнее в [13]).

Государственный комитет Украины по вопросам технического регулирования и потребительской политики (Госпотребстандарт) – центральный орган исполнительной власти Украины – существовал с 2002 по 2011 г. В мае 2011 г. указом Президента Госпотребстандарт был ликвидирован. На его базе создана Государственная инспекция Украины по вопросам защиты прав потребителей. К сожалению, публикации Госпотребинспекции о качестве реализуемых лекарств аптеками, а также товаров другими субъектами хозяйствования практически прекратились. А по данным СМИ ситуация существенно ухудшилась. Так известный детский врач Евгений Комаровский на основе своего опыта считает, что у нас доля фальсифицированных лекарств составляет 50 % в лучшем случае. Это угроза национальной безопасности [21].

Верховная Рада 03.04.2014 г. внесла изменения в Закон Украины "О Государственном бюджете Украины на 2014 г.". Так, с августа до конца 2014 г. было существенно сокращено финансирование органов государственного контроля. Кроме того, в статье 31 закона говорится: "Установить, что проверки предприятий, учреждений и организаций, физических лиц-предпринимателей контролирующими органами (кроме Государственной фискальной службы Украины) осуществляются в течение августа – декабря 2014 г. только с разрешения Кабинета Министров Украины или по заявке предприятия по его проверке" [22]. После появления этой статьи, по данным СМИ, контроль государственными органами качества товаров и услуг практически прекратился. К сожалению, такая дерегуляция продолжается и в 2017 г. По данным СМИ, за период с 2014 по 2016 гг. удвоилась реализация контрафактной и фальсифицированной продукции. Ассортимент подделок значительно расширился: поддельвают шампуни, парфюмерию, минеральную воду и даже цемент [23]. В соответствии с Постановлением Кабинета министров, с 01.07.2017 г. прекращено регулирование цен на социально значимые продукты питания. По мнению автора, это приведет к росту цен на эти продукты питания и инфляции.

Огромным ущербом отличается и медленно расследуется преступление группы предприятий "БРСМ". В ее состав входят 11 обществ с ограниченной ответственностью. МВД Украины установило, что в 2014 и 2015 гг. владельцы и руководители группы этих предприятий совместно организовали незаконное приобретение, производство и сбыт нефтепродуктов. Вот первые результаты досудебного следствия Пресс-службы МВД Украины: "Комплекс сооружений для хранения, перегрузки, отпуска нефти и нефтепродуктов, принадлежащий компании "БРСМ-Нафта", построили без оформления разрешительных документов и не вводили в эксплуатацию должным образом, что может свидетельствовать о незаконном изготовлении и хранении в течение длительного времени фальсифици-

рованных подакцизных нефтепродуктов, в частности – бензина" [24]. Можно предположить, что подобные грубые нарушения могли быть допущены только в условиях высокой коррупции.

Министр внутренних дел Арсен Аваков заявлял: "Нами открыто против компании "БРСМ" большое производство на сумму выплат в государственный бюджет на 1,2 млрд грн. за счет создания контрафактного бензина, смешанных токсических присадок, суррогатных смесей бензина, конденсата. Этот товар выдавался за 92-й, 95-й бензин и продавался на заправках" [25]. Совместная организация производства и реализация контрафактного бензина – это грубейшая социальная безответственность компании. По данным журналистского расследования возникший на нефтебазе масштабный пожар во время производства контрафактного бензина продолжался очень долго. Тушили его пожарные подразделения из Киевской области, Житомира, Ровно и других областных центров. Пожар причинил огромный ущерб окружающей среде и здоровью жителей многих населенных пунктов, в том числе и некоторых районов Киева. Контрафактный бензин содержал токсические присадки. Во время тушения пожара погибли люди. Огромный ущерб окружающей среде и жителям страны нанесен и в процессе потребления контрафактного бензина транспортными средствами. Следует учесть и ущерб, причиненный владельцам автомобилей из-за вынужденного использования контрафактного бензина и необходимости после этого их ремонтировать. Суммарный ущерб, причиненный государству, окружающей среде и обществу в целом, при более точной его оценке многократно превысит 1, 2 млрд грн. по данным досудебного расследования МВД Украины. Информации о его завершении пока нет (подробнее в [14]). По данным СМИ, Государственная фискальная служба (ГФС) остановила работу уже 60 АЗС "БРСМ-Нафта". 28 ноября 2016 г. была остановлена работа 16 объектов в Одессе, Виннице и Днепре. За весь период расследования обыски проводились на, примерно, 100 АЗС компании. Сообщалось, что следственные действия продолжаются также на нефтебазе "БРСМ" в Переяслав-Хмельницком. Поэтому трудно объяснить происшедшее изменение в деятельности некоторых АЗС "БРСМ" в Харьковской области. Примерно с середины июня 2017 г. они начали заправлять автомобили не только газом, но и всем ассортиментом горючего, которое в период 2014 – 2015 гг. преступно поддельвалось и реализовывалось компанией БРСМ.

По данным СМИ многие аптеки Украины безответственно отпускают без рецептов препараты, содержащие наркотические вещества, детям и молодежи. Ответственность их за эти преступления – небольшой штраф. Интернет-рынок контролируется очень слабо. По оценкам СМИ, количество наркоманов в Украине ежегодно растет на 8 %. Это тенденция одна из самых высоких в мире. Около 70 % наркоманов – молодые люди до 25 лет. Процент наркоманов-женщин – самый высокий в Европе. Общее количество наркоманов в стране

достигает 1,5 – 2 млн чел. [14]. В 2016 г. на телеканале "112 Украина" социальную рекламу борьбы с наркоманией стал вести начальник департамента министерства внутренних дел Илья Кива. Он обоснованно подчеркивал, что аптеки и наркодельцы начинают с наиболее незащищенных – с наших детей. В результате отсутствия строгой уголовной ответственности за эти тяжкие преступления и очень низкой материальной ответственности, они без рецептов отпускают медикаменты, содержащие наркотики, детям любого возраста. Дети быстро становятся зависимыми от наркотиков, превращаются в их постоянных клиентов и быстро деградируют морально и физически. Социальная реклама Ильи Кивы по борьбе с наркоманией была очень полезной. Но возникает вопрос, почему она началась только на третьем году существования МВД в новом составе и прекратилась очень быстро в том же 2016 г. На телевидении Франции, например, на канале TV5MOND, постоянно ведется социальная реклама против употребления наркотиков, спиртных напитков и курения.

Большой ущерб обществу и прежде всего молодежи причиняет то обстоятельство, что Закон Украины "О рекламе" из-за отсутствия разделения власти и бизнеса постоянно подстраивается под корыстные интересы бизнеса. Например, с 1 января 2009 года вступил в силу изменения к статье 22 Закона Украины "О рекламе", которые действуют и в 2017 г. В соответствии с п. 2 этой статьи реклама алкогольных напитков, реклама знаков для товаров и услуг, других объектов права интеллектуальной собственности, под которыми выпускаются алкогольные напитки, на радио и телевидении запрещается с 6-ти до 23-х часов. Но в п. 4 говорится, что разрешается спонсорство теле-, радиопередач, театральнo-концертных, спортивных и других мероприятий с использованием знаков для товаров и услуг, под которыми выпускаются алкогольные напитки [26]. Поэтому практически все популярные передачи на радио и телевидении с целью рекламы алкогольной продукции и в 2017 г. спонсируют ее производители. Причем пиво из-за мощного лоббирования было признано алкогольным напитком только в 2015 г., хотя оно является причиной быстрого заболевания алкоголизмом в самой тяжелой форме. Особой изощренностью отличается реклама пива "Черниговское". До запрета 2009 года в рекламе активно участвовали отечественные боксеры и футболисты с мировыми именами. Далее пиво рекламировалось как официальное пиво чемпионата мира по футболу FIFA 2010 г., а также Украинского футбола. Такой рекламой в корыстных целях пропагандируется существование якобы прямой зависимости спортивных достижений отдельных лиц, футбольных команд, сборной команды страны по футболу от потребления пива как спортсменами, так и их болельщиками. Пользуясь недостатками п. 4 закона, производители пива и других алкогольных напитков и с 1 января 2009 г. по настоящее время рекламируют свою продукцию на радио и телевидении в любое время суток

и получают огромную прибыль на преступном растлении, прежде всего, молодежи. Обществу от такой рекламы причиняется огромный, невосполнимый материальный и моральный ущерб. Его оценкой никто не занимается, а виновники этого ущерба действуют много лет под прикрытием законодательства и никакой ответственности за него не несут. По данным Всемирной организации здравоохранения, Украина занимает третье место среди 50-ти европейских стран по смертности от алкоголя, а также первые места в мире по уровню детского алкоголизма. Около 40 % детей в возрасте 14 – 18 лет систематически употребляют алкоголь. Рекламу всех видов алкогольной продукции, как явную, так и скрытую, необходимо срочно запретить. Этот запрет должен распространяться и на Интернет.

Производителей и импортеров алкогольной, табачной, контрафактной и фальсифицированной продукции в Украине за многолетнюю наживу за счет социальной безответственности и причиненный огромный материальный и моральный ущерб обществу, по мнению автора, следует обязать отчислять ежеквартально 3 – 5 % чистой прибыли на социальную рекламу.

Действующее законодательство в течение последних 26 лет позволяет многочисленным предприятиям безвозмездно пользоваться паями миллионов граждан Украины, которые им были выделены при разделе государственного имущества при переходе к рыночной экономике. Большинство этих граждан числятся в составе миноритарных акционеров социально безответственных предприятий. Пакеты их акций не позволяют напрямую участвовать в управлении компаниями. Кроме того, они не получают никакого материального поощрения. Обесценивание их паев было достигнуто очень быстро за счет высоких темпов инфляции. Например, за 1992 г. инфляция составила 2 100 %, а за 1993 г. – 10 256 % [27]. Некоторые руководители государства и политики в ходе избирательных кампаний обещали защитить права миноритарных акционеров, но дальше дело стопорилось. К сожалению, причины гиперинфляции не расследовались. Но очевидно, что она была очень выгодна гражданам, которые занимались приватизацией государственных предприятий. Это пример социальной безответственности не только предприятий, а прежде всего государства и власти, создавшей и не пересмотревшей законодательство, дающее право социально безответственным собственникам предприятий грабить мелких акционеров.

В большинстве стран ЕС, например, сделано больше для социальной защиты малообеспеченных слоев населения, чем в Украине, и отсутствует такой большой разрыв в оплате труда и между доходами богатых и бедных. В связи с этим, по мнению автора, целесообразно не только повышать размеры минимальной заработной платы и пенсий. На предприятиях с отечественным капиталом и государственных, а также в органах государственного и местного управления целесообразно регламентировать не только минимальные, но и максимальные размеры оплаты труда, установив

допустимый между ними разрыв, например, в 40 – 100 раз с возможной дифференциацией в зависимости от важности субъектов. Это будет способствовать сокращению разрыва между доходами бедных и богатых, превратив эти величины во взаимосвязанные. Сейчас этот разрыв в некоторых сферах достигает 350 – 400 и более раз.

Правительства Франции, Германии, США и других стран в настоящее время проводят политику повышения налогов на доходы состоятельных граждан с целью оказания помощи малоимущим. Во Франции в 2008 г. действовали ставки налога на доходы 0; 5,5; 14; 30 и 40 %. Затем на короткий период вводилась и ставка 75 %. Кроме того, в 2011 г. было предусмотрено повысить налог на дивиденды более 100 тыс. евро в год с 19 до 41 %. В Украине с очень высоким разрывом в доходах богатых и бедных до 2011 г. применялись ставки налога на доходы физических лиц 0 и 15 %. Это соответствовало рекомендациям Милтона Фридмана о переходе от прогрессивного налога на доходы к плоскому. С введением в 2011 г. Налогового кодекса Украины произошла незначительная дифференциация ставок 0; 15 и 17 %. В 2015 действовали ставки 0; 15 и 20%, а с 01.04.2016 г. они даже снижены 0; 15 и 18 %. Опять наметился возврат к плоской системе налогообложения. Доходы в виде дивидендов в Украине в течение 26 лет облагаются по ставке 5 % независимо от их размера. Приведенная информация свидетельствует о том, что 26 последних лет налоговое законодательство принималось преимущественно в интересах богатых граждан из-за существенных недостатков системы выборов, обеспечивающей чрезмерно высокое их представительство в Верховной Раде.

Журналистским расследованием установлено, что в странах ЕС лобби коммерческих банков уже добились существенного ослабления государственного регулирования их деятельности, хотя многие страны еще не вышли из кризиса. Можно предположить, что за счет коррупции. Так, газета "Les Echos", на основе опубликованных данных банками BNP Paribas, Societe Generale и Natixis, установила, что в них в 2014 г. на 71 % больше сотрудников-миллионеров, чем во всех французских банках в 2011 г. В Англии и Германии ситуация была еще хуже. В 2014 г. наибольшее количество имел Deutsche Bank – 816 сотрудников-миллионеров. Причем 14 из них получали от 6 до 9 млн. евро в месяц [28]. Следовательно, в странах ЕС по примеру США в отношении банков снова начинают практиковать дерегулирование. И это в период, когда из глобального экономического кризиса вышли только США и ряд других стран. Например, во Франции в 2014 г. уровень общей безработицы был 10,4 %, а среди молодежи в возрасте 15 – 24 лет – 23,4 %, против, соответственно, 10,2 % и 9,8 % в 2013 г. По данным европейского института статистики, в марте 2017 г. во Франции безработица среди молодежи осталась высокой – 23,7 %. Наиболее высокой она была в Греции – 48 %, в Испании – 40,5 %, в Италии – 34,1 %, а самой

низкой – в Германии – 6,75 %. Общее количество безработных мужчин и женщин в странах ЕС в марте 2017 г. составило 19,716 млн. Наиболее высокой в январе 2017 г. оказалась общая безработица в Греции – 23,5 %, в Испании – 18,2 %. Наиболее низкой безработица в марте 2017 г. была в Чехии – 3,2 % и в Германии – 3,9 %. Для сравнения приведена информация о снижении общей безработицы в США с 5 % в марте 2016 г. до 4,5 % в марте 2017 г. [40].

Мировой опыт показывает, что только высокая социальная ответственность субъектов хозяйствования и их маркетинга может обеспечить их высокую долгосрочную социально-экономическую эффективность. Поэтому основным трендом маркетинга должен стать маркетинг социальной ответственности с использованием, например, инструментов бенчмаркинга. Исследования автора с 2009 г. приводят к грустному выводу о том, что в странах, экономические системы которых не в состоянии обеспечивать надлежащий уровень государственного регулирования экономики и ее социальной направленности, население обречено на эксплуатацию социально безответственными субъектами бизнеса, моральную и физическую деградацию и даже вымирание. К сожалению, таких стран в настоящее время достаточно много. Такие страны с рыночной экономикой, включая Украину, должны существенно повысить качество экономических систем и государственного регулирования экономики с целью масштабного повышения социальной ответственности субъектов хозяйствования и их маркетинга. При этом необходимо использовать опыт стран ЕС по разработке долгосрочных стратегических программ на 10 и более лет для решения наиболее важных проблем социально-экономического развития. В системе государственного регулирования экономики особое внимание должно уделяться субъектам финансового рынка. Появились признаки, что ослепленные безудержной погоней за прибылью и собственным обогащением миллиардеры и миллионеры банков ЕС начали подготовку третьей Великой депрессии. Хотя еще неизвестно, когда и чем закончится вторая. Повышенное внимание должно уделяться предприятиям, производящим продукты питания, медикаменты, спиртные напитки, оказывающим медицинские услуги. Вместе с тем приятно отметить рост во многих странах и в Украине количества предприятий, собственники и руководители которых дают задания своим службам маркетинга с помощью бенчмаркинга изучать и перенимать опыт отечественных и зарубежных конкурентов, а также других субъектов хозяйствования в повышении эффективности деятельности и социальной ответственности.

- Литература:** 1. Будь в курсе: тренды маркетинга и брендинга 2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://koloro.ua/blog/brending-i-marketing/trendy-marketing-a-i-brendinga-2017.html>.
2. 10 ТРЕНДОВ МАРКЕТИНГА-2017 – ПО МНЕНИЮ ЗАПАДНЫХ

- МАРКЕТОЛОГОВ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://madcats>. 3. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер. – 12-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2008. – 816 с.
4. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / Ж.-Ж. Ламбен ; пер. с англ. под ред. В. Б. Колчанова. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 800 с.
5. Руделиус У. Маркетинг / У. Руделиус, М. В. Авдохина, Н. И. Ивашко и др. – Москва : ДеНово, 2001. – 706 с.
6. Маркетинг : підручник / В. Руделиус, О. М. Азарян, Н. О. Бабенко та ін. ; ред.-упор. О. І. Сидоренко, Л. С. Макарова. – 2-ге вид. – Київ : Навчально-методичний центр "Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні", 2008. – 648 с.
7. Окландер М. А. Маркетингові комунікації промислових підприємств в умовах інформаційної економіки : монографія / М. А. Окландер, М. В. Ботушан. – Одеса : Астропринт, 2011. – 210 с.
8. ISO 26000 – Стандарт Социальной ответственности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://promotest.info/article/iso-26000-standart-socialnoj-otvetstvennosti-2>.
9. Стиглиц Дж. Крутое пике. Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Дж. Стиглиц. – Москва : Эксмо, 2011. – 524 с.
10. Le chômage a baissé dans 23 pays européens... mais pas en France [Electronic resource] // Le Figaro. – 2017. – No. 5. – Access mode : <https://su0.ru/K4x6>.
11. Украина рухнула в рейтинге развития ООН // Корреспондент.net, 22 марта 2017, 09:07 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://korrespondent.net/ukraine/3829906-ukrayna-rukhnula-v-reitynhezavzvytiya-oo>.
12. Cheyvalle A. Procès Cahuzac : la longue croisade contre le secret bancaire [Electronic resource] / A. Cheyvalle // Le Figaro. – 2015. – Access mode : <http://www.lefigaro.fr/conjoncture/2016/02/08/20002-20160208ARTFIG00012-proces-cahuzac-la-longue-croisade-contre-le-secret-bancaire.php>.
13. Орлов П. А. Проблемы социальной ответственности субъектов хозяйствования и их рекламной деятельности / П. А. Орлов // Экономика розвитку. – 2014. – № 1 (69). – С. 109–115 ; [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu141_69/e141or1.pdf.
14. Орлов П. А. Социальная ответственность субъектов хозяйствования и их маркетинга в свете глобального экономического кризиса: состояние и основные факторы повышения / П. А. Орлов // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2016. – № 3. – С. 41–53.
15. Орлов П. А. Последствия финансово-экономического кризиса и некоторые направления выхода из него / Орлов П. А. // Социально-экономическое развитие Украины и ее регионов: проблемы науки и практики : монография / под ред. д-ра экон. наук, проф. Пономаренко В. С., д-ра экон. наук., проф. Кизима Н. А., д-ра экон. наук., доц. Равеневой Е. В. – Харьков : ФЛП Либуркина Л. М. ; ИД "ИНЖЭК", 2009. – С. 62–74.
16. О стратегии "Европа 2020" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1790073>.
17. Hulot annonce la fin de la vente des voitures diesel et essence d'ici [Electronic resource] // Le Figaro. – 2017. – Access mode : <https://su0.ru/T242>.
18. Philip Morris International (PMI) Украина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://su0.ru/Li5s>.
19. Dugua P.-Y. Dieselgate : une dernière salve de sanctions pour Volkswagen aux États-Unis [Electronic resource] / P.-Y. Dugua // Le Figaro. – 2016. – Access mode : <https://su0.ru/M8eN>.
20. Blavignat Y. La viande, un produit au coeur de plusieurs scandales alimentaires dans le monde [Electronic resource] / Y. Blavignat // Le Figaro. – 2016. – Access mode : <https://su0.ru/PYMI>.
21. Ліки не працюють [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://styler.rbc.ua/ukr/zvyozdy/doktor-komarovskiy-ozvuchil-opasnuyu-tendentsiyu-1492325239.html>.
22. Про Державний бюджет України на 2014 рік [Электронный ресурс] : Закон України № 1333-VII від 17.06.2014 р. (зі змінами і доповненнями). – Режим доступа : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T140719.html.
23. Украину накрыла волна фальсификата: как не купить липу [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.segodnya.ua/criminal/ukrainu-nakryla-volna-falsifikata-kak-ne-kupit-lipu-741584.html>.
24. Компания "БРСМ-Нафта" производила фальсифицированные нефтепродукты – МВД [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.finance.ua/ru/news/-/352249/kompaniya-brsm-nafta-proizvodila-falsifitsirovannyye-nefteprodukty-mvd>.
25. Аваков рассказал, как "бодяжили" бензин на БРСМ-нефти [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.finance.ua/ru/news/-/352547/avakov-rasskazal-kak-bodyazhilibenzin-na-brsm-nefti>.
26. Про рекламу [Электронный ресурс] : Закон України № 270/96-ВР від 03.07.1996 р. – Режим доступа : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>.
27. Индекс инфляции в Украине с 1991 по 2014 год [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://profimeter.com.ua/Encyclopedia/detail.php?ID=675>.
28. De nombreux millionnaires salariés dans les banques françaises [Electronic resource] // Le Figaro. – 2015. – Access mode : <https://su0.ru/ERPs>.
29. Пожар на нефтебазе БРСМ: журналистское расследование [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://cripo.com.ua/print.php?sect_id=8&aid=195523.
30. Наркомания в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://narconon.kiev.ua/narcukr>.
31. Налоговики закрывают заправки "БРСМ-Нафты" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ubr.ua/market/industrial/nalogoviki-zakryvautzapravki-brsm-nafty-452456>.
32. Ястремська О. М. Методичний підхід до стратегічного планування якості функціонування підприємства / О. М. Ястремська, Г. В. Строкович // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 470–483.

References: 1. Bud v kurse: trendy marketinga i brendinga 2017 [Electronic resource]. – Access mode : <https://koloro.ua/blog/brending-i-marketing/trendy-marketinga-i-brendinga-2017.html>.

2. 10 TRENDOV MARKETINGA–2017 – PO MNENIYU ZAPAD-NYKH MARKETOLOGOV [Electronic resource]. – Access mode : <http://madcats>.

3. Kotler F. Marketig menedzhment / F. Kotler, K. L. Keller. – 12-e izd. – Sankt-Peterburg : Piter, 2008. – 816 p.

4. Lamben Zh.-Zh. Menedzhment, orientirovannyy na rynok / Zh.-Zh. Lamben ; per. s angl. pod red. V. B. Kolchanova. – Sankt-Peterburg : Piter, 2004. – 800 p.

5. Rudelius Y. Marketing. Y. Rudelius, M. V. Avdyukhina, N. I. Ivashko. – Moskva : DeNovo, 2001. – 706 p.

6. Marketyng : pidruchnyk / V. Rudelius, O. M. Azarian, N. O. Babenko et al. ; red.-upor. O. I. Sydorenko, L. S. Makarova. – 2-he vyd. – Kyiv : Navchalno-metodichniy tsentr "Konsortsium iz udoskonalennia menedzhment-osvity v Ukraini", 2008. – 648 p.

7. Oklander M. A. *Marketynhovi komunikatsii promyslovykh pidpriemstv v umovakh informatsiinoi ekonomiky : monohrafiya* [Marketing communications of industrial enterprises in the information economy : monograph] / M. A. Oklander, M. V. Botushan. – Odessa : Astroprint, 2011. – 210 p.

8. ISO 26000 – Standart Sotsialnoy otvetstvennosti [Electronic resource]. – Access mode : <http://promotest.info/article/iso-26000-standart-socialnoj-otvetstvennosti-2>.

9. Stiglits Dzh. Krutoe pike. Amerika i novyy ekonomicheskyy poryadok posle globalnogo krizisa / Dzh. Stiglits. – Moskva : Eksmo, 2011. – 524 p.

10. Le chômage a baissé dans

23 pays européens... mais pas en France [Electronic resource] // Le Figaro. – 2017. – No. 5. – Access mode : <https://su0.ru/K4x6>. 11. Ukraina rukhnula v reytinge razvitiya OON // Korrespondent.net, 22 marta 2017, 09:07 [Electronic resource]. – Access mode : <http://korrespondent.net/ukraine/3829906-ukrayna-rukhnula-v-reytinge-razvitiya-oo> 12. Cheyvialle A. Procès Cahuzac : la longue croisade contre le secret bancaire [Electronic resource] / A. Cheyvialle // Le Figaro. – 2015. – Access mode : <http://www.lefigaro.fr/conjoncture/2016/02/08/20002-20160208ARTFIG00012-proces-cahuzac-la-longue-croisade-contre-le-secret-bancaire.php>. 13. Orlov P. A. *Problemy sotsialnoy otvetstvennosti subektov khozyaystvovaniya i ikh reklamnoy deyatel'nosti* [Problems of social responsibility of business entities and their marketing activity] / P. A. Orlov // *Ekonomika rozvytku*. – 2014. – No. 1 (69). – P. 109–115 ; [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu141_69/e141orl.pdf. 14. Orlov P. A. *Sotsialnaya otvetstvennost subektov khozyaystvovaniya i ikh marketinga v svete globalnogo ekonomicheskogo krizisa: sostoyanie i osnovnye faktory povysheniya* [Social responsibility of business entities and their marketing in terms of the global economic crisis: condition and main factors of raising] / P. A. Orlov // *Marketing i menedzhment innovatsiy*. – 2016. – No. 3. – P. 41–53. 15. Orlov P. A. *Posledstviya finansovo-ekonomicheskogo krizisa i nekotorye napravleniya vykhoda iz nego* [Consequences of the financial and economic crisis and some ways to overcome it] / P. A. Orlov // *Sotsialno-ekonomicheskoe razvitiye Ukrainy i ee regionov: problemy nauki i praktiki* : monografiya / pod red. d-ra ekon. nauk, prof. Ponomarenko V. S., d-ra ekon. nauk, prof. Kizima N. A., d-ra ekon. nauk, dots. Raevnoy E. V. – Kharkov : FLP Liburkina L. M. ; ID "INZhEK", 2009, P. 62–74. 16. O strategii "Evropa 2020" [Electronic resource]. – Access mode : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1790073>. 17. Hulot annonce la fin de la vente des voitures diesel et essence d'ici 2040 [Electronic resource] // Le Figaro. – 2017. – Access mode : <https://su0.ru/T242.18>. 18. Philip Morris International (PMI) Ukraina [Electronic resource]. – Access mode : <https://su0.ru/Li5s>. 19. Dugua P.-Y. Dieselgate : une dernière salve de sanctions pour Volkswagen aux États-Unis [Electronic resource] / Dugua P.-Y. // Le Figaro. – 2016. – Access mode : <https://su0.ru/M8eN>. 20. Blavignat Y. La viande, un produit au coeur de plusieurs scandales alimentaires dans le monde [Electronic resource] / Y. Blavignat // Le Figaro. – 2016. – Access mode : <https://su0.ru/PYMI>. 21. Liky ne pratsiuiut. [Electronic resource]. – Access mode : <https://styler.rbc.ua/ukr/zvyozdy/doktor-komarovskiy-ozvuchil-opasnuyutendentsiyu-1492325239.html>. 22. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2014 rik [Electronic resource] : Zakon Ukrainy No. 1333-VII vid 17.06.2014 r. (zi zminamy i dopovnenniamy). – Access mode : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T140719.html. 23. Ukrainu nakryla volna falsifikata: kak ne kupit lipu [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.segodnya.ua/criminal/ukrainu-nakryla-volna-falsifikata-kak-ne-kupit-lipu-741584.html>. 24. Kompaniya "BRSM-Nafta" proizvodila falsifitsirovannyye nefteprodukty – MVD [Electronic resource]. – Access mode : <http://news.finance.ua/ru/>

[news/-/352249/kompaniya-brsm-nafta-proizvodila-falsifitsirovannyye-nefteprodukty-mvd](http://news.finance.ua/ru/news/-/352249/kompaniya-brsm-nafta-proizvodila-falsifitsirovannyye-nefteprodukty-mvd). 25. Avakov rasskazal, kak "bodyazhili" benzin na BRSM-nefti [Electronic resource]. – Access mode : <http://news.finance.ua/ru/news/-/352547/avakov-rasskazal-kak-bodyazhili-benzin-na-brsm-nefti>. 26. Pro reklamu [Electronic resource] : Zakon Ukrainy No. 270/96-BP vid 03.07.1996 r. – Access mode : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80> 27. Indeks inflyatsii v Ukraine s 1991 po 2014 god [Electronic resource]. – Access mode : <https://profmeter.com.ua/Encyclopedia/detail.php?ID=675>. 28. De nombreux millionnaires salariés dans les banques françaises [Electronic resource] // Le Figaro. – 2015. – Access mode : <https://su0.ru/ERPs>. 29. Pozhar na neftebaze BRSM: zhurnalistskoe rassledovanie [Electronic resource]. – Access mode : http://cripo.com.ua/print.php?sect_id=8&aid=195523. 30. Narkomaniya v Ukraine [Electronic resource]. – Access mode : <http://narconon.kiev.ua/narcukr>. 31. Nalogoviki zakryvayut zapravki "BRSM-Nafta" [Electronic resource]. – Access mode : <http://ubr.ua/market/industrial/nalogoviki-zakryvayut-zapravki-brsm-nafta-452456>. 32. Yastremska O. M. *Metodychnyi pidkhd do stratehichnoho planuvannia yakosti funktsionuvannia pidpriemstva* [A methodical approach to strategic planning of the enterprise efficiency] / O. M. Yastremska, H. V. Strokovykh // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2015. – No. 4. – P. 470–483.

Информация об авторе

Орлов Петр Аркадьевич – д-р экон. наук, профессор, заведующий кафедрой экономики и маркетинга Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (просп. Науки, 9-А, г. Харьков, Украина, 61166, e-mail: nashakafedra_eim@ukr.net).

Информация про автора

Орлов Петро Аркадійович – д-р экон. наук, професор, завідувач кафедри економіки і маркетингу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (просп. Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166, e-mail: nashakafedra_eim@ukr.net).

Information about the author

P. Orlov – Doctor of Sciences in Economics, Professor, Head of the Department of Economics and Marketing of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Nauky Ave., Kharkiv, Ukraine, 61166, e-mail: nashakafedra_eim@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
18.09.2017 р.*

КЛАСТЕРНИЙ АНАЛІЗ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА КЛЮЧОВИМИ ІНДИКАТОРАМИ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Єрмак С. О.

Завдання модернізації основних напрямів соціально-економічного розвитку України неминуче приводить до необхідності в додатковому визначенні механізмів та інструментів позитивного впливу на економічні компоненти цього процесу, застосуванні інноваційних підходів, здатних кардинально змінити ситуацію, що склалася, і вказати шляхи досягнення оновленої позитивної динаміки. Найбільш визнаною протягом останніх років та ефективною організаційною формою розвитку конкурентоспроможного бізнесу в інноваційній сфері є об'єднання суб'єктів інноваційної діяльності в регіональні інноваційні кластери. У ході цього дослідження згруповано регіони України за допомогою кластерного аналізу за ключовими індикаторами рівня інноваційного розвитку, згідно з обраним алгоритмом. Розроблено систему ключових індикаторів оцінювання інноваційного розвитку регіонів, яка складається з чотирьох основних блоків (наукового, кадрового, фінансового, інноваційного), що, у свою чергу, містять набір показників, які найбільш цілісно відображають рівень інноваційного розвитку регіону. За допомогою кластерного аналізу агломеративним ієрархічним методом кластеризації Уорда з використанням метрики евклідової відстані регіони України було розподілено на чотири кластери (із найбільш високим, високим, середнім та низьким рівнями інноваційного розвитку), виявлено їхні основні характеристики. Аналогічні розрахунки було зроблено також і за п'ять попередніх років, що дозволило дослідити динаміку кластеризації за рівнем інноваційного розвитку підприємств України в регіональному аспекті. Користуючись результатами динаміки розподілу регіонів за кластерами, із кожного було обрано по одній області, що є яскравим його представником і характеризується стійкою тенденцією до певного рівня інноваційного розвитку. Дослідження тенденцій розвитку кожного кластера за допомогою кореляційно-регресивного аналізу на прикладі обраних областей може бути темою подальших досліджень.

Ключові слова: кластерний аналіз, метод Уорда, евклідова відстань, рівень інноваційного розвитку, регіональне групування.

.....

КЛАСТЕРНЫЙ АНАЛИЗ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ ПО КЛЮЧЕВЫМ ИНДИКАТОРАМ УРОВНЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Єрмак С. А.

Задача модернизации основных направлений социально-экономического развития Украины неизбежно приводит к необходимости в дополнительном определении механизмов и инструментов положительного влияния на экономические компоненты этого процесса, применении инновационных подходов, способных кардинально изменить сложившуюся ситуацию и указать пути достижения обновленной положительной динамики. Наиболее признанной в течение последних лет и эффективной организационной

формой развития конкурентоспособного бизнеса в инновационной сфере является объединение субъектов инновационной деятельности в региональные инновационные кластеры. В процессе данного исследования сгруппированы регионы Украины с помощью кластерного анализа по ключевым индикаторам уровня инновационного развития в соответствии с выбранным алгоритмом. Разработана система ключевых индикаторов оценки инновационного развития регионов, которая состоит из четырех основных блоков (научного, кадрового, финансового, инновационного), которые, в свою очередь, содержат набор показателей, наиболее целостно отражающих уровень инновационного развития региона. С помощью кластерного анализа агломеративным иерархическим методом кластеризации Уорда с использованием метрики евклидоваго расстояния регионы Украины были разделены на четыре кластера (с наиболее высоким, высоким, средним и низким уровнями инновационного развития), выявлены их основные характеристики. Аналогичные расчеты были сделаны также и за пять предыдущих лет, что позволило исследовать динамику кластеризации по уровню инновационного развития предприятий Украины в региональном аспекте. Пользуясь результатами динамики распределения регионов по кластерам, из каждого было выбрано по одной области, которая является ярким его представителем кластера и характеризуется устойчивой тенденцией к определенному уровню инновационного развития. Исследование тенденций развития каждого кластера с помощью корреляционно-регрессионного анализа на примере выбранных областей может стать темой дальнейших исследований.

Ключевые слова: кластерный анализ, метод Уорда, евклидово расстояние, уровень инновационного развития, региональная группировка.

.....

CLUSTER ANALYSIS OF UKRAINE'S REGIONS BASED ON THE KEY INDICATORS OF THE INNOVATION DEVELOPMENT LEVEL

S. Yermak

The task of modernization of the main vectors of Ukraine's social and economic development inevitably leads to the need for additional definition of the mechanisms and instruments of positive influence on the economic components of this process, the use of innovative approaches that can fundamentally change the situation and indicate ways to achieve the updated positive dynamics. In recent years, the most recognized and effective organizational form of developing a competitive business in the innovation sphere has been integration of the subjects of innovation into regional innovation clusters. In the course of this study the regions of Ukraine have been grouped with the help of cluster analysis based on the key indicators of innovation development in accordance with the chosen algorithm. A system of key indicators for assessing the innovative development of the regions has been developed, which consists of four main blocks (scientific, personnel, financial, innovation), which in turn contain a set of indicators that most closely reflect the level of innovative development of the region. The regions of Ukraine have been divided into four clusters (with the highest, high, medium and low levels of innovation development) using cluster analysis based on Ward's agglomerate hierarchical method and the Euclidean distance metric, and their main characteristics have been identified. Similar calculations have been carried out for the previous five years, which allowed the author to investigate the dynamics of clusterization according to the level of innovative development of Ukrainian enterprises in the regional context. Using the results of the dynamics of the distribution of regions across clusters, one region has been chosen from each cluster, which is its bright representative and which is characterized by a stable tendency towards a certain level of innovative development. A study of the trends in the development of each cluster by means of correlation-regression analysis using an example of selected regions may serve a topic for further research.

Keywords: cluster analysis, Ward's method, Euclidean distance, level of innovative development, regional grouping.

Розростання негативних тенденцій у регіонах, посилене кризовою ситуацією економіки Сходу України, формує низку загроз подальшої дестабілізації інноваційного розвитку. Серед таких загроз найбільш гостро виявлено такі:

1. Подальше скорочення промислового виробництва та погіршення результатів функціонування промислових підприємств.

2. Зниження інвестиційної спроможності регіонів, зменшення обсягу інвестиційного капіталу, поглиблення диспропорційності соціально-економічного розвитку регіонів через непривабливість традиційних галузей і територій для інвестування.

3. Зменшення доходів населення та подальше обмеження його купівельної спроможності, що поставить під загрозу діяльність малих і середніх підприємств, індивідуального підприємництва, орієнтованого на внутрішній попит.

4. Ускладнення ситуації з виплатою заробітної плати працівникам в регіонах.

5. Погіршення платіжної дисципліни та збільшення заборгованості за бюджетними платежами [1].

Отже, завдання модернізації основних напрямів соціально-економічного розвитку регіонів України неминуче приводить до необхідності в додатковому визначенні механізмів та інструментів позитивного впливу на економічні компоненти цього процесу, застосуванні інноваційних підходів, здатних кардинально змінити ситуацію, що склалася, і вказати шляхи досягнення оновленої позитивної динаміки.

В Україні сформувалися об'єктивні умови для позитивних змін у розвитку економіки. Застосування кластерного підходу у країні є необхідним підґрунтям для відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційного розвитку регіонів, досягнення високого рівня та конкурентоспроможності економіки [2].

Дослідженням процесів кластеризації, оцінюванню ефективності створення, розвитку та стимулюванню кластерів присвячено роботи зарубіжних учених: Б. Дюрана, Д. Ланса, А. Маршалла, М. Портера, І. Толенадо, Р. Тріона, У. Уїлліамса [3 – 8] та ін. Проблемами формування конкурентоспроможних регіональних кластерів, активізації інноваційної діяльності та регіонального розвитку загалом займалися такі вчені, як: О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянікін, О. М. Колодізєв, А. А. Мігранян [9 – 11] та ін.

Проте залишається невирішеною частина питань щодо особливостей кластерної регіональної політики та ролі кластерів у розвитку України. Актуальність теми зумовлює наявність невирішених наукових проблем, пов'язаних із необхідністю в залученні потенціалу кластерів до процесів інноваційного розвитку на різних рівнях функціонування економічної системи країни.

Метою цього дослідження є групування регіонів України за допомогою кластерного аналізу за ключо-

вими індикаторами рівня інноваційного розвитку (PIР), згідно з обраним алгоритмом.

Найбільш визнаною протягом останніх років та ефективною організаційною формою розвитку конкурентоспроможного бізнесу в інноваційній сфері є об'єднання суб'єктів інноваційної діяльності в регіональні інноваційні кластери (промислових компаній, дослідних центрів, наукових установ, органів державного управління тощо) на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних між собою технологічним ланцюжком [9].

Мова йде, у першу чергу, про інноваційний кластер, який через взаємодію його учасників і розвиток конкуренції сприяє динамічному соціально-економічному розвитку території або групи територій, на яких він розташований, і підвищує їхню життєздатність. У подібному трактуванні щодо кластера справедлива думка про те, що він є осередком найбільш ефективних і взаємопов'язаних видів економічної діяльності, сукупності взаємозалежних груп підприємств, що успішно функціонують та утворюють золотий перетин всієї економічної системи держави й забезпечують конкурентні позиції на національному та світовому ринках. У свою чергу, регіони також можуть бути об'єднані у кластери, якщо будуть згруповані на основі здійсненого кластерного аналізу. Основний інтерес цього дослідження становить механізм формування регіональних кластерів із точки зору можливостей оцінювання інноваційного розвитку територій. До того ж, погоджуючись із думкою академіка О. І. Амоші [9], важливо підкреслити, що на організацію кластерів потрібно дивитися не у вузькогалузевому аспекті, а ширше – як на об'єднання підприємств, що належать до різних галузей, але працюють спільно над створенням і впровадженням інновацій.

Англійське слово the cluster означає групу, пучок, тобто об'єднання якихось однорідних явищ. Термін "кластерний аналіз" уперше вжив англійський учений Р. Тріон у 1939 році, він містить набір різних алгоритмів класифікації [8]. За І. Чубуковою [12] кластерний аналіз (англ. Data clustering) – це завдання розподілу заданої вибірки об'єктів (ситуацій) на підмножини, які називають кластерами, так, щоб кожен кластер складався зі схожих об'єктів, а об'єкти різних кластерів істотно відрізнялися; це багатовимірна статистична процедура, що здійснює збирання даних, які містять інформацію про вибірку об'єктів, і потім упорядковує об'єкти в порівняно однорідні групи (кластери).

Значна перевага кластерного аналізу в тому, що він дозволяє здійснити розподіл об'єктів не за одним параметром, а за цілим набором ознак. Крім того, кластерний аналіз, на відміну від більшості математико-статистичних методів, не накладає ніяких обмежень на вид розглянутих об'єктів і дозволяє розглядати безліч вихідних даних практично довільної природи [13].

Це має велике значення, наприклад, для прогнозування ситуації інноваційного розвитку регіонів, якщо показники мають різні розміри, різні масштаби та різні одиниці вимірювання, що утруднює застосування традиційних економетричних підходів.

На основі вивчення наукових джерел [2 – 4; 7; 8; 11; 14] автором було розроблено алгоритм групування регіонів за РІР на основі кластерного аналізу (рис. 1).

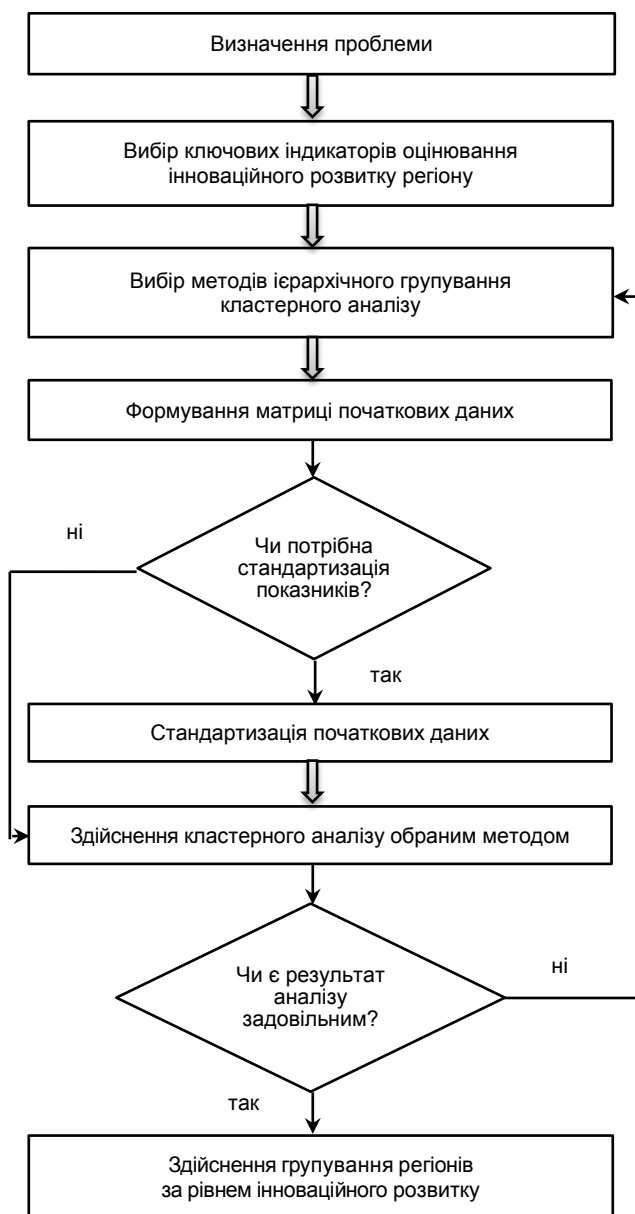

Рис. 1. Алгоритм групування регіонів за рівнем інноваційного розвитку на основі кластерного аналізу
(розроблено автором)
[The algorithm for grouping the regions according to the level of innovation development on the basis of cluster analysis
(developed by the author)]

Згідно з розробленим алгоритмом та метою цього дослідження, доцільним є формування комплексної оцінки складових економічних систем на основі індикаторів інноваційного розвитку. Автором виділено систему показників, яка складається з чотирьох основних блоків, що, у свою чергу, містять набір індикаторів, які найбільш цілісно відображають РІР регіону (табл.1).

Таблиця 1

Система ключових індикаторів оцінювання рівня інноваційного розвитку регіонів України
(розроблено автором)
[The system of key indicators for assessing the innovation development of Ukrainian regions
(developed by the author)]

Блоки оцінювання	Умовні позначення	Одиниці вимірювання	Показники
Науковий блок	x_1	од.	Кількість виданих патентів
	x_2	од.	Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт
Кадровий блок	x_3	осіб	Кількість працівників наукових організацій, зайнятих дослідженнями
	x_4	осіб	Кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт
Фінансовий блок	x_5	тис. грн	Загальний обсяг витрат на інноваційну діяльність
	x_6	тис. грн	Внутрішні поточні витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт
Інноваційний блок	x_7	од.	Кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю
	x_8	од.	Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації
	x_9	од.	Кількість упроваджених нових технічних процесів на промислових підприємствах
	x_{10}	тис. грн	Обсяг реалізованої інноваційної продукції

Інформацію за обраними показниками по регіонах України доцільно подати у вигляді двовимірної матриці параметрів x_{ij} розміром $m \times n$, де m – кількість регіонів, n – кількість обраних показників (у цьому випадку матриця буде мати розмір 25×10) (табл. 2).

Вихідні дані для здійснення кластерного аналізу регіонів України за рівнем інноваційного розвитку у 2015 році
(розроблено автором за матеріалами [15])
[The output data for cluster analysis of Ukrainian regions in terms of the level of innovation development in 2015
(developed by the author on the materials [15])]

№ п/п	Області	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9	x_{10}
1	Вінницька	25	308	288	398	575 261,6	33 222,3	170	22	38	192 387,0
2	Волинська	4	169	120	171	65 280,3	17 732,7	104	11	17	383 598,6
3	Дніпропетровська	161	2 015	4 498	7 933	7568879	1 400 840,0	484	43	76	1 145 528,3
4	Донецька	71	451	1 714	2 006	827 653,4	168 079,8	239	17	11	4 591 841,2
5	Житомирська	13	143	136	221	32 626,8	19 080,8	181	27	23	372 263,7
6	Закарпатська	33	129	289	480	22 530,6	38 943,0	138	11	3	583 169,7
7	Запорізька	42	869	1 116	3 635	321 051,3	479 470,0	234	45	212	3 162 297,1
8	Івано-Франківська	24	400	285	347	92 189,0	40 954,4	125	23	20	241 973,4
9	Київська	38	630	1 129	1 676	144 771,6	214 430,8	330	43	38	618 814,9
10	Кіровоградська	9	1 949	287	414	127 719,1	56 936,4	101	22	11	354 667,9
11	Луганська	23	345	117	234	24 254,1	28 743,9	80	7	8	373 174,1
12	Львівська	71	2 046	2 643	3 517	277 796,2	299 780,5	331	61	60	1 193 855,9
13	Миколаївська	31	519	592	1 981	291 578,5	308 543,0	93	22	35	71 192,7
14	Одеська	98	1 896	1 713	2 513	49 670,7	250 216,3	186	32	30	544 420,2
15	Полтавська	13	792	627	841	128 525,6	55 802,8	185	27	29	1 938 551,4
16	Рівненська	4	94	118	159	6 865,9	11 232,7	123	12	8	67 324,7
17	Сумська	13	1 199	647	1 572	162 349,5	124 443,0	116	22	134	1 751 880,2
18	Тернопільська	6	169	131	174	14 557,7	11 116,0	92	16	139	249 303,3
19	Харківська	210	7 410	9 230	14 106	667 008,1	2 007 665,3	409	97	273	2 742 424,4
20	Херсонська	12	186	331	482	70 130,5	35 052,1	92	19	181	175 410,2
21	Хмельницька	4	90	104	125	66 659,4	15 644,3	146	18	11	127 076,3
22	Черкаська	9	232	350	672	53 539,0	100 660,7	145	25	22	289 705,7
23	Чернівецька	7	252	316	474	18 756,8	45 671,3	53	9	8	99 981,9
24	Чернігівська	4	817	248	611	34 997,3	51 448,9	113	14	14	95 927,5
25	м. Київ	569	17 960	26 806	38 179	2 169 022,4	6 068 345,6	497	78	342	1 683 322,6

Однак показники, які було відібрано як основні індикатори РІР регіонів, мають різну розмірність та різні одиниці вимірювання, тому для того, щоб уможливити зіставлення показників, їх необхідно стандартизувати, тобто перейти від значень x_{ij} до значень z_{ij} , використовуючи формулу (1) [8]:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j}{\sigma_j}, \quad (1)$$

де x_{ij} – значення i -ї ознаки для j -ї сукупності;
 x_j – середній рівень i -ї ознаки;
 σ_j – середньоквадратичне відхилення i -ї ознаки.

Для класифікації регіонів України було використано агломеративний ієрархічний метод кластеризації Уорда із використанням евклідової відстані [8], що є однією з найбільш використовуваних метрик у кластерному аналізі, оскільки вона відповідає інтуїтивним уявленням

про близькість і своєю квадратичною формою відповідає класичним статистичним конструкціям. Геометрично подану метрику доцільно використовувати для об'єднання об'єктів у скупченнях, що є типовими для слабко корельованих множин. Формула для розрахунку евклідової відстані $d(z_i, z_j)$ має такий вигляд (2):

$$d(z_i, z_j) = \sqrt{\sum_{k=1}^p (z_{ik} - z_{jk})^2}, \quad (2)$$

де z_{ij} – стандартизоване значення j -го об'єкта за i -м показником;
 z_{jk} – стандартизоване значення k -го об'єкта за j -м показником.

Використовуючи метрику евклідової відстані, можна отримати симетричну матрицю відстаней, що є основою для кластерного аналізу (рис. 2).

0,000	0,060	0,452	0,346	0,021	0,056	0,308	0,028	0,144	0,057	0,086	0,214	0,049	0,067	0,126	0,052	0,152	0,112	0,549	0,150	0,028	0,021	0,098	0,050	0,936
0,060	0,000	0,514	0,346	0,071	0,020	0,340	0,034	0,212	0,038	0,010	0,279	0,045	0,115	0,138	0,011	0,156	0,114	0,605	0,161	0,029	0,047	0,029	0,010	0,981
0,452	0,514	0,000	0,488	0,465	0,496	0,459	0,491	0,390	0,502	0,530	0,377	0,495	0,440	0,457	0,511	0,488	0,519	0,480	0,521	0,492	0,408	0,546	0,051	0,763
0,346	0,346	0,488	0,000	0,334	0,321	0,255	0,350	0,331	0,349	0,354	0,325	0,370	0,322	0,211	0,366	0,271	0,383	0,524	0,405	0,356	0,344	0,382	0,365	0,930
0,021	0,071	0,465	0,334	0,000	0,060	0,301	0,031	0,125	0,059	0,098	0,195	0,066	0,058	0,108	0,063	0,156	0,132	0,542	0,170	0,032	0,012	0,111	0,062	0,941
0,056	0,020	0,496	0,321	0,060	0,000	0,331	0,040	0,190	0,050	0,034	0,259	0,063	0,097	0,118	0,027	0,159	0,136	0,591	0,182	0,031	0,047	0,062	0,033	0,967
0,308	0,340	0,459	0,255	0,301	0,331	0,000	0,323	0,272	0,331	0,358	0,234	0,330	0,281	0,221	0,357	0,179	0,285	0,345	0,276	0,339	0,313	0,377	0,349	0,817
0,028	0,034	0,491	0,350	0,031	0,040	0,323	0,000	0,173	0,020	0,056	0,235	0,022	0,074	0,128	0,030	0,155	0,115	0,569	0,157	0,013	0,001	0,065	0,023	0,954
0,144	0,212	0,390	0,331	0,125	0,190	0,272	0,173	0,000	0,194	0,238	0,081	0,199	0,116	0,155	0,202	0,221	0,234	0,448	0,253	0,173	0,154	0,254	0,202	0,868
0,057	0,038	0,502	0,349	0,059	0,050	0,331	0,020	0,194	0,000	0,052	0,250	0,033	0,087	0,130	0,043	0,156	0,126	0,575	0,168	0,038	0,033	0,057	0,026	0,956
0,086	0,010	0,530	0,354	0,098	0,034	0,358	0,056	0,238	0,052	0,000	0,303	0,058	0,132	0,156	0,029	0,171	0,127	0,624	0,174	0,054	0,073	0,014	0,028	0,990
0,214	0,279	0,377	0,325	0,195	0,259	0,234	0,235	0,081	0,250	0,303	0,000	0,255	0,161	0,186	0,275	0,241	0,283	0,361	0,292	0,246	0,219	0,318	0,271	0,808
0,049	0,045	0,495	0,370	0,066	0,063	0,330	0,022	0,199	0,033	0,058	0,255	0,000	0,090	0,152	0,046	0,156	0,101	0,570	0,141	0,043	0,036	0,055	0,032	0,943
0,067	0,115	0,440	0,322	0,058	0,097	0,281	0,074	0,116	0,087	0,132	0,161	0,090	0,000	0,111	0,113	0,156	0,155	0,489	0,184	0,090	0,067	0,148	0,105	0,876
0,126	0,138	0,457	0,211	0,108	0,118	0,221	0,128	0,155	0,130	0,156	0,186	0,152	0,111	0,000	0,154	0,110	0,183	0,500	0,214	0,137	0,118	0,180	0,150	0,921
0,052	0,011	0,511	0,366	0,063	0,027	0,357	0,030	0,202	0,043	0,029	0,275	0,046	0,113	0,154	0,000	0,179	0,125	0,610	0,171	0,011	0,041	0,039	0,000	0,982
0,152	0,156	0,488	0,271	0,156	0,159	0,179	0,155	0,221	0,156	0,171	0,241	0,156	0,156	0,110	0,179	0,000	0,109	0,487	0,121	0,172	0,153	0,186	0,170	0,901
0,112	0,114	0,519	0,383	0,132	0,136	0,285	0,115	0,234	0,126	0,127	0,283	0,101	0,155	0,183	0,125	0,109	0,000	0,554	0,027	0,126	0,119	0,128	0,118	0,941
0,549	0,605	0,480	0,524	0,542	0,591	0,345	0,569	0,448	0,575	0,624	0,361	0,570	0,489	0,500	0,610	0,487	0,554	0,000	0,537	0,586	0,557	0,637	0,600	0,532
0,150	0,161	0,521	0,405	0,170	0,182	0,276	0,157	0,253	0,168	0,174	0,292	0,141	0,184	0,214	0,171	0,121	0,027	0,537	0,000	0,169	0,159	0,174	0,163	0,925
0,028	0,029	0,492	0,356	0,032	0,031	0,339	0,013	0,173	0,038	0,054	0,246	0,043	0,090	0,137	0,011	0,172	0,126	0,586	0,169	0,000	0,014	0,065	0,015	0,968
0,021	0,047	0,481	0,344	0,012	0,047	0,313	0,001	0,154	0,033	0,073	0,219	0,036	0,067	0,118	0,041	0,153	0,119	0,557	0,159	0,014	0,000	0,082	0,036	0,948
0,098	0,029	0,546	0,382	0,111	0,062	0,377	0,065	0,254	0,057	0,014	0,318	0,055	0,148	0,180	0,039	0,186	0,128	0,637	0,174	0,065	0,082	0,000	0,035	1,000
0,050	0,010	0,510	0,365	0,062	0,033	0,349	0,023	0,202	0,026	0,028	0,271	0,032	0,105	0,150	0,000	0,170	0,118	0,600	0,163	0,015	0,036	0,035	0,000	0,971
0,936	0,981	0,763	0,930	0,941	0,967	0,817	0,954	0,868	0,956	0,990	0,808	0,943	0,876	0,921	0,982	0,901	0,941	0,532	0,925	0,968	0,948	1,000	0,971	0,000

$d(z_i, z_j) =$

Рис. 2. Матриця відстаней, отримана за допомогою метрики Евкліда
(розроблено автором із використанням програми IBM SPSS Statistics)
[The distance matrix obtained using the Euclidean metric
(developed by the author with the use of IBM SPSS Statistics)]

У результаті застосування агломеративного ієрархічного методу Уорда до отриманої матриці за допомогою програми IBM SPSS Statistics було отримано дендрограму схожості регіонів України

за РІР у 2015 році – дерево об'єднань кластерів із порядковими номерами об'єктів на вертикальній осі та шкалою відстаней на горизонтальній осі (рис. 3).

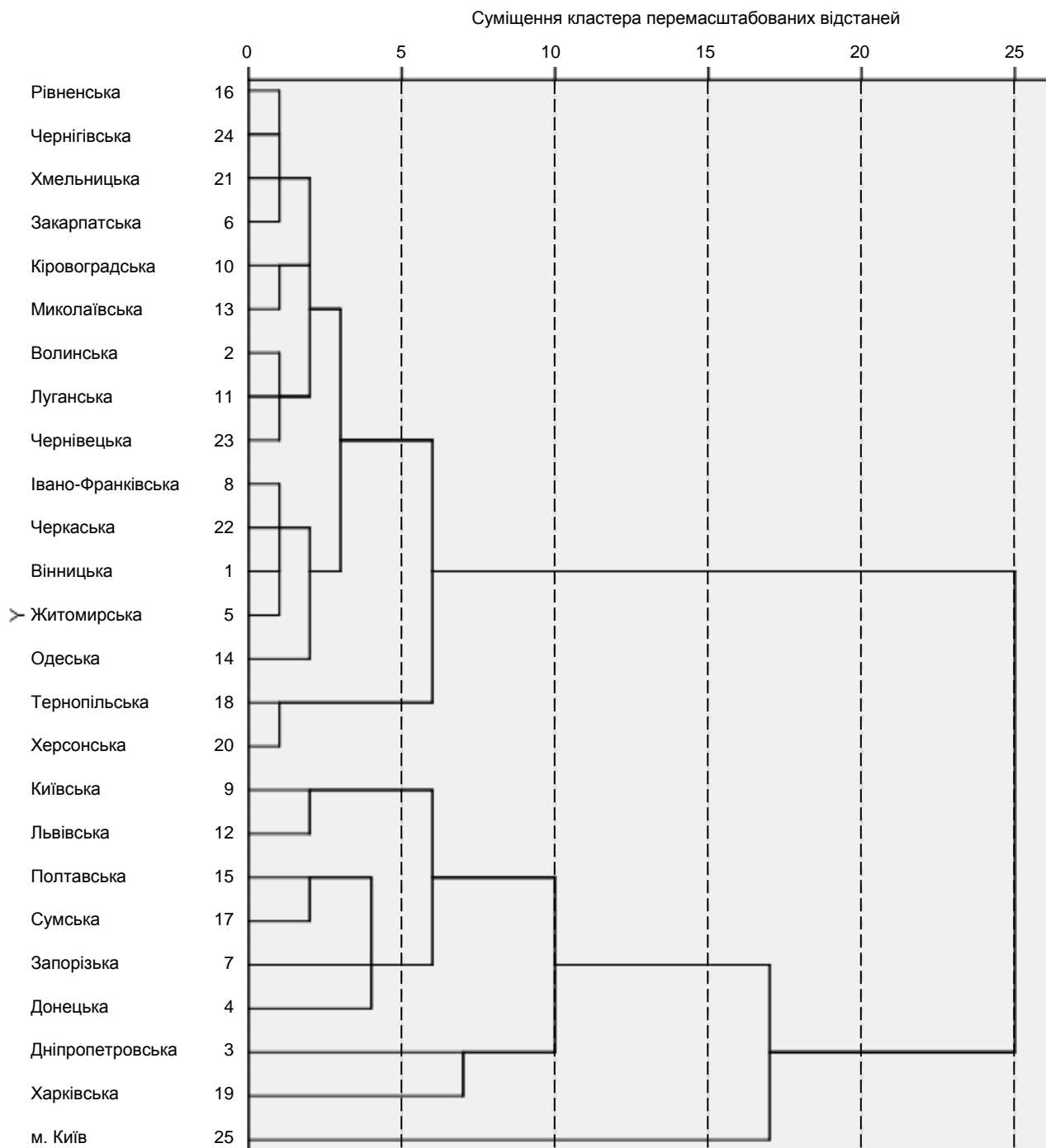

Рис. 3. Дендрограма схожості регіонів України за рівнем інноваційного розвитку у 2015 році (розроблено автором із використанням програми IBM SPSS Statistics) [The dendrogram of similarity of Ukraine's regions based on the level of innovation development in 2015 (developed by the author using the IBM SPSS Statistics program)]

Отже, за результатами кластерного аналізу було отримано чотири групи: до першого кластера увійшли регіони з найбільш високим РІР (НВ); другий кластер утворили регіони з високим РІР (В); третій кластер – регіони із середнім РІР (С); четвертий кластер – регіони з низьким РІР (Н) (табл. 3).

Таблиця 3

Групування регіонів України, залежно від рівня інноваційного розвитку у 2015 році
(розроблено автором)
[Grouping of Ukrainian regions depending on the level of innovation development in 2015
(developed by the author)]

Групи регіонів (кластери)	Області
1 (НВ)	м. Київ
2 (В)	Дніпропетровська, Харківська
3 (С)	Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Полтавська, Сумська
4 (Н)	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська

Так, м. Київ, що належить до першого кластера, практично за всіма показниками посідає перше місце. Дніпропетровську та Харківську області зараховано до другого кластера. Перша область перебуває на другому місці за кількістю промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю в Україні (484 од.), за всіма іншими індикаторами провідні позиції у кластері займає Харківська область.

Регіональну диференціацію зумовлено наявністю просторових диспропорцій, різницею рівня соціального розвитку, відмінністю кліматичних умов та природно-сировинних ресурсів, які впливають на територіальне розміщення підприємств та добробут громадян. Наприклад, у Донецькій та Дніпропетровській областях зосереджено основні родовища корисних копалин України. Київ характеризується науково-дослідним потенціалом, розвинутою виробничою, соціальною та транспортною інфраструктурою [15].

Просторовий розподіл кластерів наведено на рис. 4.

Аналогічні розрахунки було зроблено також і за 2010 – 2014 роки (на основі даних [16 – 20]), що дозволило дослідити динаміку кластеризації підприємств України за РІР у регіональному аспекті, результати групування наведено в табл. 4.

Рис. 4. Просторовий розподіл кластерів у 2015 році
(розроблено автором)
[Spatial distribution of clusters in 2015 (developed by the author)]

Таблиця 4

Динаміка кластеризації інноваційного розвитку підприємств України в регіональному аспекті за 2010 – 2015 роки (розроблено автором)
[The dynamics of clustering of innovation development of Ukrainian enterprises in the regional aspect in 2010 – 2015 (developed by the author)]

№ п/п	Області	Роки										
		2010	2011	2012	2013	2014	2015					
1	Вінницька	Н	→	Н	→	Н	→	Н	↗	С	↘	Н
2	Волинська	Н	→	Н	→	Н	→	Н	→	Н	→	Н
3	Дніпропетровська	В	→	В	→	В	↘	С	↗	В	→	В
4	Донецька	В	→	В	→	В	↘	С	→	С	→	С
5	Житомирська	Н	↗	С	→	С	↘	Н	→	Н	→	Н
6	Закарпатська	Н	→	Н	→	Н	→	Н	→	Н	→	Н
7	Запорізька	Н	↗	В	↗	С	→	С	→	С	→	С
8	Івано-Франківська	Н	↗	С	→	С	→	С	→	С	↘	Н
9	Київська	Н	↗	С	→	С	↘	Н	↗	С	→	С
10	Кіровоградська	Н	→	Н	→	Н	→	Н	→	Н	→	Н
11	Луганська	С	→	С	→	С	↘	Н	→	Н	→	Н
12	Львівська	В	→	В	→	В	↘	С	→	С	→	С
13	Миколаївська	Н	↗	С	→	С	↘	Н	↗	С	↘	Н
14	Одеська	Н	↗	С	↗	В	↘	Н	↗	С	↘	Н
15	Полтавська	С	→	С	→	С	↘	Н	↗	В	↘	С
16	Рівненська	Н	→	Н	→	Н	→	Н	→	Н	→	Н
17	Сумська	Н	→	Н	→	Н	→	Н	↗	С	→	С
18	Тернопільська	Н	→	Н	→	Н	→	Н	↗	С	→	Н
19	Харківська	В	→	В	↗	НВ	↘	В	↗	НВ	↘	В
20	Херсонська	Н	→	Н	→	Н	→	Н	→	Н	→	Н
21	Хмельницька	Н	↗	С	→	С	↘	Н	→	Н	→	Н
22	Черкаська	Н	→	Н	→	С	↘	Н	→	Н	→	Н
23	Чернівецька	Н	→	Н	→	Н	→	Н	→	Н	→	Н
24	Чернігівська	Н	↗	С	↘	Н	↘	Н	→	Н	→	Н
25	м. Київ	НВ	→	НВ	→	НВ	→	НВ	→	НВ	→	НВ

Користуючись результатами динаміки розподілу регіонів за кластерами, із кожного було обрано по одній області, що є яскравим його представником і характеризується стійкою тенденцією до певного РІР. Так, м. Київ є беззмінним представником кластера з *найбільш високим* РІР; Дніпропетровську область обрано представником кластера з *високим* РІР; Полтавську – із *середнім* і Волинську – із *низьким*.

На основі здійсненого кластерного аналізу можна зробити висновки про перспективність упровадження інноваційних проектів, виявлення факторів, що роблять негативний вплив на інноваційну діяльність підприємства, діагностику слабких місць підприємництва, усунення яких буде сприяти інноваційному розвитку регіонів.

Дослідження тенденцій інноваційного розвитку кожного кластера та їхній поглиблений і деталізований аналіз з урахуванням галузевих ознак за допомогою кореляційно-регресивного аналізу та інших аналітичних методів на прикладі обраних областей може бути темою подальших досліджень.

Література: 1. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ. Аналітична доповідь / за ред. д. е. н., проф. Д. І. Олійник. – Київ : НІСД, 2015. – 92 с.

2. Пушкар Т. А. Світовий досвід формування й розвитку мережевих і кластерних об'єднань / Т. А. Пушкар, В. Г. Федорова // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 11–12. – С. 68–71.
 3. Дюран Б. Кластерный анализ / Б. Дюран, П. Одел ; пер. с англ. – Москва : Статистика, 1977. – 128 с.
 4. Уиллиамс У. Т. Методы иерархической классификации. Статистические методы для ЭВМ / У. Т. Уиллиамс, Д. Н. Ланс. – Москва : Наука, 1986. – 464 с.
 5. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3-х т. Т. 1. / А. Маршалл ; пер. с англ. – Москва : Прогресс, 1993. – 415 с.
 6. Портер Е. Майкл. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер ; пер. с англ. – Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
 7. Toleno J. A. Propos des Filieres Industrielles / J. A. Toleno // Revue d'Economie Industrielle. – 1978. – Vol. 6, No. 4. – P. 149–158.
 8. Tryon R. C. Cluster analysis / R. C. Tryon, D. E. Bailey. – New York : McGraw-Hill Inc., US. – 1970. – 352 p.
 9. Амоша О. І. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : монографія / О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянкін та ін. – Донецьк : Ін-т економіки пром-сті НАН України, 2007. – 328 с.
 10. Колодізев О. М. Реалізація конкурентних переваг економіки України на етапі регіональної кооперації країн східної Європи / О. М. Колодізев // Економіка розвитку. – 2017. – № 1 (81). – С. 15–23.
 11. Мигранян А. А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой [Электронный ресурс] / А. А. Мигранян // Вестник КРСУ. – 2002. – № 3. – Режим доступа : <http://www.krsu>.

edu.kg/vestnik/2002/v3/a15.html. 12. Чубукова І. А. Data Mining : учеб. пособ. / І. А. Чубукова. – Москва : Интернет-университет информационных технологий ; БИНОМ. Лаборатория знаний, 2006. – 382 с. 13. Боровиков В. П. Прогнозирование в системе STATISTICA в среде Windows. Основы теории и интенсивная практика на компьютере / В. П. Боровиков, Г. И. Ивченко. – Москва : Финансы и статистика, 2003. – 368 с. 14. Кулинич Х. В. Проблема диспропорційного податкового навантаження регіонів України та шляхи її подолання / Х. В. Кулинич // Інноваційні економічні технології для розвитку підприємств, регіонів, країн : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 24 – 25 жовтня 2014 р.). У 2-х ч. Ч. 2. – Дніпропетровськ : НО "Перспектива", 2014. – С. 108–111. 15. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2015 році : статистичний збірник / відп. за вип. О. О. Кармазіна. – Київ : Державна служба статистики України, 2016. – 257 с. 16. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2010 році : статистичний збірник / відп. за вип. І. В. Калачова. – Київ : Державна служба статистики України, 2011. – 282 с. 17. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році : статистичний збірник / відп. за вип. І. В. Калачова. – Київ : Державна служба статистики України, 2012. – 304 с. 18. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 році : статистичний збірник / відп. за вип. О. О. Кармазіна. – Київ : Державна служба статистики України, 2013. – 314 с. 19. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2013 році : статистичний збірник / відп. за вип. О. О. Кармазіна. – Київ : Державна служба статистики України, 2014. – 314 с. 20. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 році : статистичний збірник / відп. за вип. О. О. Кармазіна. – Київ : Державна служба статистики України, 2015. – 255 с.

References: 1. Ekonomika rehioniv u 2015 rotsi: novi realii i mozhlyvosti v umovakh zapochatkovanykh reform. Analitichna dopovid / za red. d. e. n., prof. D. I. Oliinyk. – Kyiv : NISD, 2015. – 92 p. 2. Pushkar T. A. *Svitovyi dosvid formuvannia i rozvytku merezhevykh i klasternykh obiednan* [World experience in the formation and development of network and cluster associations] / T. A. Pushkar, V. H. Fedorova // *Ekonomichnyi chasopys-XXI*. – 2011. – No. 11–12. – P. 68–71. 3. Dyuran B. *Klasternyy analiz* / B. Dyuran, P. Odel ; per. s angl. – Moskva : Statistika. 1977. – 128 p. 4. Uilliams U. T. *Metody ierarhicheskoy klassifikatsii*. Statisticheskie metody dlya EVM / U. T. Uilliams, D. N. Lans. – Moskva : Nauka, 1986. – 464 p. 5. Marshall A. *Printsipy ekonomicheskoy nauki: in 3 vol. Vol. 1* / A. Marshall ; per. s angl. – Moskva : Progress, 1993. – 415 p. 6. Porter E. *Maykl. Konkurentnaya strategiya: Metodika analiza otrasley i konkurentov* / Maykl E. Porter ; per. s angl. – Moskva : Alpina Biznes Buks, 2005. – 454 p. 7. Tolenado J. A. *Propos des Filieres Industrielles* / J. A. Tolenado // *Revue d'Economie Industrielle*. – 1978. – Vol. 6, No. 4. – P. 149–158. 8. Tryon R. C. *Cluster analysis* / R. C. Tryon, D. E. Bailey. – New York : McGraw-Hill Inc., US. – 1970. – 352 p. 9. Amosha O. I. *Aktivizatsiia innovatsiinoi diialnosti: orhanizatsiino-pravove ta sotsialno-ekonomichne zabezpechennia : monohrafiia* [Activation of innovation activity: organizational and legal and socioeconomic support : monograph] / O. I. Amosha, V. P. Antoniuk, A. I. Zemliankin et al. – Donetsk : In-t ekonomiky prom-sti NAN Ukrainy, 2007. – 328 p. 10. Kolodiziev O. M. *Realizatsiia konkurentnykh perevah ekonomiky Ukrainy na etapi rehionalnoi kooperatsii krain shkidnoi Yevropy* [Realization of the competitive advantage of the economy of Ukraine at the stage of regional cooperation of the countries of the world] / O. M. Kolodiziev // *Ekonomika rozvytku*. – 2017. – No.1 (81). – P.15–23. 11. Migranyan A. A.

Teoreticheskie aspekty formirovaniya konkurentosposobnykh klastrov v stranakh s perekhodnoy ekonomikoy [Theoretical aspects of the formation of competitive clusters in countries with economies in transition] [Electronic resource] / A. A. Migranyan // *Vestnik KRSU*. – 2002. – No. 3. – Access mode : <http://www.krsu.edu.kg/vestnik/2002/v3/a15.html>. 12. Chubukova I. A. *Data Mining : ucheb. пособ.* / I. A. Chubukova. – Moskva : Internet-universitet informatsionnykh tekhnologiy ; BINOM. Laboratoriya znaniy, 2006. – 382 p. 13. Borovikov V. P. *Prognozirovaniye v sisteme STATISTICA v srede Windows. Osnovy teorii i intensivnaya praktika na kompyutere* / V. P. Borovikov, G. I. Ivchenko. – Moskva : Finansy i statistika, 2003. – 368 p. 14. Kulynych Kh. V. *Problema dysproportsiinoho podatkovoho navantazhennia rehioniv Ukrainy ta shliakhy ii podolannia* / Kh. V. Kulynych // *Innovatsiini ekonomichni tekhnolohii dlia rozvytku pidpriemstv, rehioniv, krain : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Dnipropetrovsk, 24 – 25 zhovtnia 2014 r.)*. In 2 vol. Vol. 2. – Dnipropetrovsk : NO "Perspektiva", 2014. – P. 108–111. 15. *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2015 rotsi* : statystychnyi zbirnyk / vidp. za vyp. O. O. Karmazina. – Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016. – 257 p. 16. *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2010 rotsi* : statystychnyi zbirnyk / vidp. za vyp. I. V. Kalachova. – Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2011. – 282 p. 17. *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2011 rotsi* : statystychnyi zbirnyk / vidp. za vyp. I. V. Kalachova. – Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012. – 304 p. 18. *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2012 rotsi* : statystychnyi zbirnyk / vidp. za vyp. O. O. Karmazina. – Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013. – 314 p. 19. *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2013 rotsi* : statystychnyi zbirnyk / vidp. za vyp. O. O. Karmazina. – Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014. – 314 p. 20. *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2014 rotsi* : statystychnyi zbirnyk / vidp. za vyp. O. O. Karmazina. – Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015. – 255 p.

Інформація про автора

Єрмак Світлана Олександрівна – канд. екон. наук, доцент кафедри підприємництва і торгівлі Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (вул. Трамвайна, 16, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., Україна, 50005, e-mail: ermak@donnuet.edu.ua).

Інформація об авторе

Єрмак Светлана Александровна – канд. екон. наук, доцент кафедры предпринимательства и торговли Донецкого национального университета экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского (ул. Трамвайная, 16, г. Кривой Рог, Днепропетровская обл. Украина, 50005, e-mail: ermak@donnuet.edu.ua).

Information about the author

S. Yermak – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business and Trade of Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tuhan-Baranovskiy (16 Tramvaina St., Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., Ukraine, 50005, e-mail: ermak@donnuet.edu.ua).

*Стаття надійшла до ред.
18.09.2017 р.*

СИНЕРГІЧНИЙ ЕФЕКТ У ДЕРЖАВНОМУ ПОДАТКОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Віннікова О. С.

За вмілого поєднання окремих напрямів або інструментів державного регулювання можна досягти додаткового результату, що називають синергічним ефектом. Урахування такого додаткового ефекту дозволить поліпшити результати державних реформ. У статті досліджено сутність синергічного ефекту та підтверджено необхідність у врахуванні такого ефекту в ході здійснення державного податкового регулювання на прикладі податкового стимулювання раціонального енергоспоживання. Використано такі загальнонаукові та спеціальні методи досліджень, як методи аналізу й синтезу, систематизації та класифікації, метод формалізації, сценарний підхід. Сутність синергічного ефекту полягає в тому, що ефект від поєднання двох або більше компонентів може бути більшим від простої суми ефектів кожного окремого компонента. Розглянуто різні підходи до визначення цього поняття. Особливу увагу приділено синергічному ефекту в ході здійснення державних реформ, що може спостерігатися під час використання певної системи інструментів державного регулювання. На прикладі податкового регулювання енергозбереження доведено, що за рахунок поєднання певних податкових інструментів можна дістати ефект, що буде більшим за суму ефектів від застосування окремих інструментів. На умовному прикладі розраховано ефект від одночасного стимулювання одразу чотирьох напрямів податкового регулювання раціонального енергоспоживання: стимулювання споживачів енергоресурсів до енергозбереження; стимулювання науково-дослідних робіт у сфері раціоналізації енергоспоживання; стимулювання виробництва товарів, застосування яких дозволить раціоналізувати споживання енергоресурсів; стимулювання виробництва енергоресурсів із відновлюваних джерел. Зроблено висновок, що врахування синергічного ефекту в ході здійснення державних реформ дозволить поліпшити результати таких реформ та точність державного прогнозування.

Ключові слова: синергія, синергічний ефект, державне регулювання, податкове регулювання, раціональне енергоспоживання, енергозбереження.

.....

СИНЕРГИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ В ГОСУДАРСТВЕННОМ НАЛОГОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ

Винникова О. С.

При умелом сочетании отдельных направлений или инструментов государственного регулирования можно получить дополнительный результат, который называется синергическим эффектом. Учет такого дополнительного эффекта позволит улучшить результаты государственных реформ. В статье исследована сущность синергического эффекта и подтверждена необходимость учета такого эффекта при осуществлении государственного налогового регулирования на примере налогового стимулирования рационального энергопотребления. Используются такие общенаучные и специальные методы исследований, как методы анализа и синтеза, систематизации и классификации, метод формализации, сценарный подход. Сущность синергического эффекта заключается в том, что эффект от сочетания двух или более компонентов может быть больше простой суммы эффектов каждого отдельного компонента. Рассмотрены различные подходы к определению этого понятия. Особое внимание уделено синергическому эффекту при осуществлении государственных реформ, что может наблюдаться при использовании определенной системы инструментов государственного регулирования. На примере налогового регулирования энергозбережения доказано, что за счет сочетания определенных налоговых инструментов можно получить эффект, который будет больше суммы

эффектов от применения отдельных инструментов. На условном примере рассчитан эффект от одновременного стимулирования сразу четырех направлений налогового регулирования рационального энергопотребления: стимулирование потребителей энергоресурсов к энергосбережению; стимулирование научно-исследовательских работ в сфере рационализации энергопотребления; стимулирование производства товаров, применение которых позволит рационализировать потребление энергоресурсов; стимулирование производства энергоресурсов из возобновляемых источников. Сделан вывод, что учет синергического эффекта при осуществлении государственных реформ позволит улучшить результаты таких реформ и точность государственного прогнозирования.

Ключевые слова: синергия, синергический эффект, государственное регулирование, налоговое регулирование, рациональное энергопотребление, энергосбережение.

SYNERGY EFFECT IN STATE TAX REGULATION

O. Vinnikova

With a skillful combination of individual directions or instruments of state regulation, an additional result, called a synergistic effect, can be obtained. Taking into account this additional effect will help improve the results of government reforms. The article investigates the nature of the synergistic effect and confirms the need to take this effect into account when implementing state tax regulation using the example of tax incentives for rational energy consumption. Such general scientific and special research methods as methods of analysis and synthesis, systematization and classification, the formalization method, the scenario approach were used. The essence of the synergistic effect is that the effect of combining two or more components can be greater than the simple sum of the effects of each individual component. Various approaches to the definition of this concept have been considered. Particular attention is paid to the synergetic effect in the implementation of state reforms, which can be observed when a certain system of government regulation instruments is used. Based on the example of tax regulation of energy saving it has been proved that due to a combination of certain tax instruments it is possible to obtain an effect that will be greater than the sum of the effects of using individual instruments. A conditional example was used to calculate the effect of simultaneous stimulation of four directions of tax regulation of rational energy consumption: stimulation of energy consumers for energy saving; stimulation of research work in the field of rationalization of energy consumption; stimulation of production of goods which will contribute to rationalization of the consumption of energy resources; stimulation of production of energy resources from renewable sources. A conclusion has been drawn that taking into account the synergistic effect in the implementation of state reforms will improve the results of such reforms and the accuracy of state forecasting.

Keywords: synergy, synergistic effect, state regulation, tax regulation, rational energy consumption, energy efficiency.

Ринковому механізму властиві самоорганізація та саморегулювання. Але, незважаючи на це, ефективно функціонування ринкової економіки, а тим паче соціально орієнтованої ринкової економіки, неможливе без утручання держави в регулювання економічних та соціальних процесів.

Однією з найважливіших складових частин державного регулювання є податкове регулювання, об'єктивною основою існування якого є притаманна податкам разом із фіскальною регулятивна функція. Саме за допомогою податків держава не тільки формує джерела фінансування суспільно необхідних витрат, реалізуючи фіскальну функцію податків, але й забезпечує створення потрібних передумов структурної перебудови національної економіки та її зростання.

Як зазначено у праці [1, с. 12], використовуючи регулятивну функцію оподаткування, держава створює зацікавленість суб'єктів оподаткування в досягненні саме

тих результатів, які є бажаними з точки зору загальнонаціональних пріоритетів суспільного розвитку.

Одним із важливих етапів податкового регулювання є обґрунтування напрямів такого регулювання. До того ж за вмілого поєднання окремих напрямів податкового регулювання можна досягти додаткового результату, що називають синергічним ефектом.

Актуальність вивчення цього явища та факторів, що забезпечують синергізм у державному регулюванні, обумовлено досягненням додаткового результату, що буде більшим за суму результатів регулювання окремих напрямів. Урахування такого додаткового ефекту дозволить поліпшити результати державних реформ.

Дослідженню державного податкового регулювання присвячено праці багатьох учених, зокрема В. П. Вишневіського, Т. І. Єфименко, Ю. Б. Іванова, С. В. Каламбет, Т. В. Калінеску, А. І. Крисоватого, Р. А. Масгрейва,

І. А. Майбурова, С. Г. Міщенко, А. С. Пігу, П. Е. Самуельсона, Д. М. Серебрянського, А. М. Соколовської та ін. Однак можливість появи синергічного ефекту за вмілого поєднання окремих напрямів податкового регулювання залишається ще досі не дослідженою. Тому зберігається необхідність у доведенні існування синергічного ефекту в державному податковому регулюванні та важливості його врахування під час розроблення державної податкової політики.

Метою статті є дослідження сутності синергічного ефекту та підтвердження необхідності у врахуванні такого ефекту в ході здійснення державного податкового регулювання на прикладі податкового стимулювання раціонального енергоспоживання.

Методичну основу роботи становлять такі загальнонаукові та спеціальні методи досліджень, як методи аналізу й синтезу, систематизації та класифікації, метод формалізації, сценарний підхід.

Необхідною умовою існування сучасної держави є державне регулювання, під яким розуміють "сукупність форм та методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (у тому числі продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються" [2, с. 322].

Тобто державне регулювання економіки – це вплив держави на економічні процеси, із метою їхнього корегування, відповідно до поставлених цілей соціально-економічного розвитку.

Податки є провідним елементом механізму розподілу та перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на загальнодержавному та місцевому рівнях. Цей перерозподіл згладжує дисбаланси ринкового саморегулювання, створює додаткові стимули для підвищення ділової та інноваційно-інвестиційної активності, збільшення доходів населення та зростання макроекономічних величин, що характеризують кількісний та якісний ступінь економічного розвитку держави [3, с. 106].

За допомогою податків держава може перерозподіляти капітал до тих галузей виробництва, розвиток яких допоможе вирішити важливі для суспільства проблеми, тобто впливати на структуру суспільного виробництва.

Перевагою податкового регулювання, порівняно з іншими методами державного регулювання, є непрямий вплив: за допомогою податків відбувається не прямиї примус платників податків виконувати певні дії, а створюється внутрішня зацікавленість. Наприклад, звільняючи від мита і ПДВ імпорт енергоощадного обладнання, держава не змушує ввозити у країну певне устаткування, а створює у платників податків додатковий мотив здійснювати імпорт саме того обладнання, на яке поширюється пільга. Якби для стимулювання енергозбереження було використано такий інструмент, як санкції за використання обладнання з низькою енергоефективністю, то така політика можливо й сприяла б

упровадженню енергоощадного обладнання, однак це погано позначилося б на настрої населення та політичному рейтингу уряду, що реалізує таку політику.

Перевага податкового регулювання над бюджетним регулюванням полягає в тому, що для останнього спочатку треба зібрати кошти, а потім уже перерозподілити, що викликає появу додаткових трансакційних витрат, до того ж не відомо, наскільки ефективно вони будуть використані. Як зазначено в роботі [4, с. 15], пряме субсидування характеризується неповним покриттям і більшою вибірковістю, ніж стимулювання через податкову систему. Таким чином, податкові стимули виявляються кращими, якщо важливіше максимізувати кількість осіб, яким призначено той чи інший захід.

Однак слід урахувувати, що найбільшого позитивного результату можна досягти за умови комплексного застосування декількох методів державного регулювання, сукупність яких наведено на рис. 1.

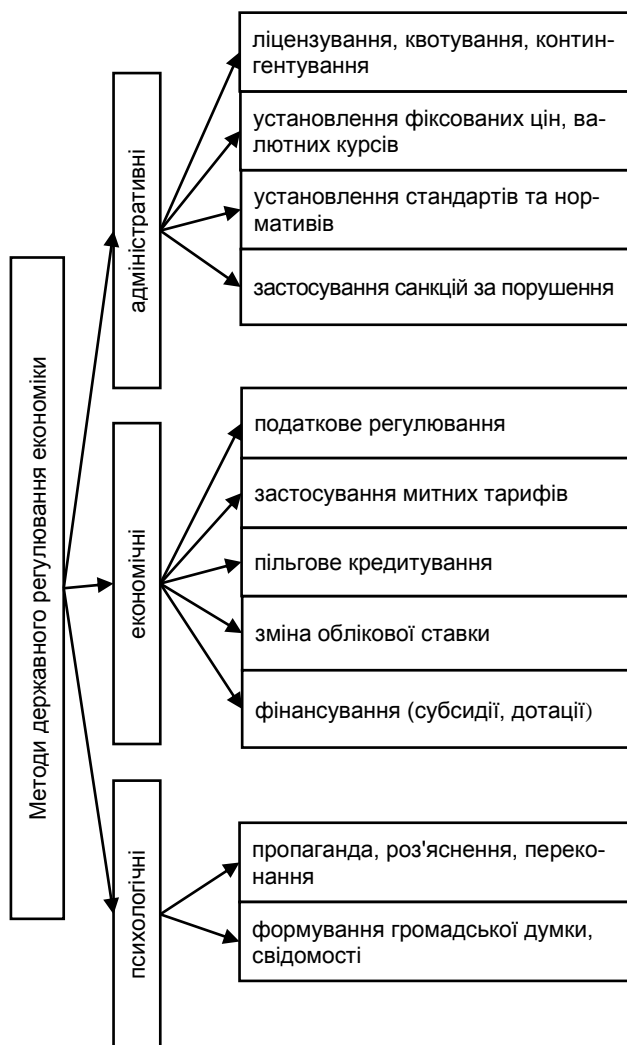

Рис. 1. Місце податкового регулювання серед методів державного регулювання економіки [The place of tax regulation among the methods of state regulation of the economy]

Слід зазначити, що погляди вчених щодо класифікації методів державного регулювання за засобами впливу (сферою впливу) досить відрізняються. Так, у роботі С. Гіль [5, с. 65] методи державного регулювання розподілено на правові, адміністративні, економічні, імперативні, неформальні та спеціальні. До того ж під правовими методами державного регулювання розуміють систему законів та законодавчих актів, що регламентують діяльність суб'єктів господарювання (визначають правовий простір) [5, с. 67]. Такий підхід є досить суперечливим, адже в такому разі виділення окремо правових методів не має сенсу, оскільки більшість інструментів державного регулювання, як економічних, так і адміністративних, реалізують шляхом закріплення в нормативно-правових актах. Що ж стосується імперативних методів, то в цій же роботі [5, с. 73] іде мова про те, що це адміністративні методи, тому їхнє виділення також порушує правило класифікації, згідно з яким члени класифікації повинні взаємно виключати один одного.

Достатньо суперечливу класифікацію методів державного регулювання наведено в роботі [6, с. 23], де окремо виділено чотири групи методів: адміністративні (організаційно-структурна перебудова, плановий виробничий контракт із підприємством, забезпечення паливними та природними ресурсами), економічні (податкова політика, норми й нормативи, регулювання цін, валютне регулювання, регулювання кооперації), донорські (державні дотації, податкові пільги, пільгові кредити) та протекціоністські (захист від зовнішньої конкуренції, квоти й ліцензії, сприяння розвитку національної науки, техніки та технологій). У цій роботі податкову політику зараховано до економічних методів, а податкові пільги – до донорських. Така класифікація порушує як повноту розподілу (усі елементи розподілу мають бути перераховані), так і його чистоту (елементи розподілу повинні взаємно виключати один одного).

За сферою впливу податкове регулювання зараховують до економічних методів, оскільки за своєю сутністю його реалізують саме через економічні інтереси платників податків. Як зазначено в роботі [5, с. 69], "економічні методи державного регулювання економіки пов'язані зі створенням фінансових чи матеріальних стимулів, здатних впливати на економічні інтереси суб'єктів господарювання й зумовлювати їхню поведінку". Крисоватий А. І. зазначає, що "в умовах існування різних видів і форм власності, вільного підприємництва, економічної самостійності виробників, ринку і ринкових відносин у системі всієї економіки найбільш виправданими, динамічними й ефективними є економічні методи регулювання" [7, с. 121].

За формою впливу податкове регулювання належить до непрямих методів, які ґрунтуються на використанні економічних інтересів суб'єктів господарювання, а не на прямому примусі. Використовуючи інструменти податкового регулювання, держава створює умови, за яких платнику стає вигідно здійснювати дії, що відповідають інтересам суспільства, і невигідно – робити те, що не відповідає державним інтересам.

Таким чином, податкове регулювання має ряд переваг та особливостей, однак ефективність такого регулювання може бути вищою за умови поєднання його з іншими методами державного регулювання, як економічними, так і адміністративними та психологічними, а також за умови стимулювання одразу декількох взаємопов'язаних напрямів регулювання. У такому випадку є можливість дістати такий ефект, що буде більшим за суму ефектів від стимулювання окремих напрямів, тобто можна очікувати на появу синергічного ефекту.

Для розкриття сутності синергічного ефекту необхідно дослідити термін "синергія" (грец. *συνεργία* – співробітництво, сприяння, допомога, співучасть, співництво). В англомовній літературі термін "синергія" (англ. *synergy*) використовують із 1650-х років у значенні "спільна робота, допомога в роботі". Значення "комбінована діяльність групи" належить до 1847 року [8].

У теорії систем [9] термін "синергія" позначено як "ефект взаємодії двох або більше факторів, що характеризується тим, що їхня дія істотно перевершує ефект кожного окремого компонента у вигляді їхньої простої суми".

Необхідно зазначити, що термін "синергічний ефект" у науковій літературі досить часто використовують разом із терміном "синергетичний ефект", навіть наділяючи їх однаковим значенням. Однак термін "синергетичний ефект" походить від слова "синергетика", яким позначають міждисциплінарний напрям науки, що пояснює утворення та самоорганізацію моделей і структур у відкритих системах. Синергетику позиціонують як "глобальний еволюціонізм" або "універсальну теорію еволюції", що дає єдину основу для опису механізмів виникнення будь-яких новацій. Таким чином, синергічний та синергетичний ефекти є зовсім різними поняттями. І якщо необхідно описати появу додаткового ефекту від поєднання окремих елементів, то більш правильно буде застосовувати термін "синергічний ефект".

Також поняття "синергія" необхідно відрізнити від поняття "синтез", яке, як зазначено в [10], також позначає об'єднання окремих елементів в одне ціле. В обох випадках кінцевий результат відрізняється за властивостями від вихідних компонентів. Але в синтезі більш важлива цілісність, а в синергії – додаткова якість, якийсь "п'ятий елемент", що виникає немов із нічого (а насправді – із правильного поєднання елементів).

В економіці, як зазначає Ж. Поплавська, "синергічний ефект пов'язаний, зокрема, з тим, що комбіноване використання кількох взаємоузгоджених стратегій виявляється кориснішим, аніж ізольоване впровадження якоїсь однієї. Адже при цьому різні фактори так впливають один на одного, що здатні разом досягти більшого, ніж за окремого їх застосування. Тому синергію коротко записують як "ефект, коли $2 + 2 = 5; 6; \dots N$ ". Ця формула показує, що сумарна віддача від кількох факторів може бути вищою, ніж сума показників незалежного їх використання. Оскільки в економіці постійно йдеться про комбінацію факторів виробництва, то тут

урахування синергічних ефектів набуває стратегічного значення" [11].

Синергічний ефект може бути позитивним та негативним.

Позитивний ефект деякі автори (наприклад, О. В. Дмитришин [12]) записують у вигляді нерівності " $2 + 2 > 5$ ", хоча більш правильно було б писати " $2 + 2 > 4$ ", адже навіть якщо в результаті поєднання двох компонентів, кожен із яких дає результат 2 одиниці, буде досягнуто результат у будь-якому розмірі, що більший ніж 4 одиниці, то можна говорити про наявність позитивного синергічного ефекту.

Негативний ефект можна зобразити нерівністю " $2 + 2 < 4$ " (хоча в роботі [12] такий ефект позначено у вигляді нерівності " $2 + 2 < 5$ ", що є досить суперечливим). У цьому випадку, як зазначає О. В. Дмитришин, синергетичний ефект може виявлятися через збільшення витрат за заданого рівня доходу, зменшення доходів за заданого рівня витрат або в разі зменшення доходів з одночасним збільшенням витрат (кризовий синдром).

Для успішного управління синергією необхідно знати джерела її появи, урахувувати фактори, за яких вона може виникнути, прогнозувати, у яких формах синергія виявиться [13].

У податковому регулюванні синергічний ефект можна дістати за рахунок одночасного стимулювання взаємопов'язаних напрямів або за рахунок умілого поєднання окремих інструментів податкового регулювання.

Під інструментом податкового регулювання розуміють норми податкового законодавства, що забезпечують вплив держави на поведінку учасників економічних відносин через їхні економічні інтереси, із метою досягнення певного результату [14, с. 227].

За характером дії інструменти податкового регулювання розподіляють на системні, комплексні та елементні (локальні). Загальні підходи до класифікації інструментів податкового регулювання за цією ознакою наведено в роботах [1; 14; 15].

Інструменти системного характеру вбудовано в систему оподаткування. Серед них виділяють такі: загальний рівень оподаткування (податкового навантаження); структуру чинної у країні системи оподаткування; застосування альтернативних систем оподаткування (єдиний податок).

Комплексний характер мають інструменти податкового регулювання, які одночасно стосуються кількох основних податків і зборів та створюють спеціальний режим оподаткування для певних груп платників (спеціальні податкові режими, які вводять за територіальною або галузеву ознакою).

Елементні (локальні) інструменти пов'язано з реалізацією регулятивного потенціалу кожного окремого податку або збору, що обумовлено обраним поєднанням елементів податку та відповідним порядком обчислення податкових зобов'язань. До основних інструментів цієї групи може бути зараховано такі:

інструменти, пов'язані з об'єктом та предметом оподаткування (уведення або скасування певних об'єктів оподаткування);

визначення складу платників податків (розширення або звуження кола платників податку);

принципи встановлення та розмір ставки податку (збільшення, зменшення, диференціація ставок);

інструменти, пов'язані з порядком визначення податкової бази, обчислення податкових зобов'язань та суми податку, який підлягає сплаті до бюджету;

податкові пільги.

Досить наочно появу синергічного ефекту можна простежити під час розроблення системи інструментів податкового регулювання раціонального споживання енергоресурсів.

У сучасних умовах функціонування економіки країни є неможливим без споживання енергоресурсів. До того ж вичерпання природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища вказують на необхідність у зменшенні споживання традиційних енергоресурсів. Для України раціональне споживання паливно-енергетичних ресурсів важливе також тому, що енергоємність ВВП в Україні є однією з найбільших у світі. Це знижує конкурентоспроможність вітчизняної продукції. До того ж Україна є одним із найбільших імпортерів природного газу, що негативно впливає на платіжний баланс країни та загрожує національній безпеці. Як зазначає І. В. Гондарева, "ефективне використання енергетичних ресурсів стало головним пріоритетом для поточного економічного розвитку" [16, с. 62].

На важливості раціонального природокористування наголошує і В. Л. Рикунова в роботі [17, с. 103], де йде мова про те, що "економічне зростання не повинно супроводжуватися збільшенням тиску на навколишнє середовище. Дотримання цієї вимоги забезпечить ефективність економіки в довгостроковій перспективі та конкурентоспроможність товарів на світовому ринку."

Усе це обумовлює актуальність дослідження механізмів стимулювання раціонального енергоспоживання, найбільш дієвим серед яких може бути податкове регулювання.

Одним з етапів податкового регулювання раціонального енергоспоживання є виділення напрямів такого регулювання, для кожного з яких доцільно застосувати окремі податки та інструменти податкового стимулювання. Під напрямом податкового регулювання слід розуміти спрямованість заходів податкового регулювання, тобто спрямованість впливу держави на учасників економічних відносин із використанням податкових інструментів.

Напрями податкового регулювання є похідними від напрямів державного регулювання, до того ж не всі напрями державного регулювання може бути реалізовано за допомогою податкових інструментів.

На сьогодні немає загальноприйнятого комплексу напрямів державного регулювання раціонального споживання енергоресурсів.

Очевидним є те, що для зменшення споживання енергоресурсів або підвищення ефективності їхнього споживання необхідно стимулювати споживачів таких ресурсів (окремо фізичних осіб та суб'єктів підприємницької діяльності). А для того щоб їм було що впро-

ваджувати, необхідно також стимулювати виробництво енергорациональних товарів. Для того щоб енергорациональні товари мали високі якісні характеристики та сприяли якомога більшому збереженню енергії, слід стимулювати також науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи в цій сфері. Необхідним є і стимулювання виробництва енергетичних ресурсів із відновлюваних джерел, оскільки рациональне споживання енергоресурсів полягає не лише в економному та ефективному споживанні енергоресурсів, а й у збільшенні частки відновлюваних джерел.

З огляду на можливості та особливості податкового регулювання, а також на те, що інструменти податкового регулювання повинні стимулювати як розробників та виробників енергоефективних товарів, так і споживачів енергоресурсів, податкове регулювання рационального споживання енергоресурсів доцільно здійснювати за п'ятьма напрямками (рис. 2). Для кожного із цих напрямків необхідно застосовувати певні інструменти та окремі податки, адже, наприклад, інструменти з податку на прибуток не можуть бути гарним стимулом для фізичних осіб, оскільки вони не сплачують цього податку. Перелік альтернативних інструментів податкового регулювання рационального споживання енергоресурсів наведено в роботі [18].

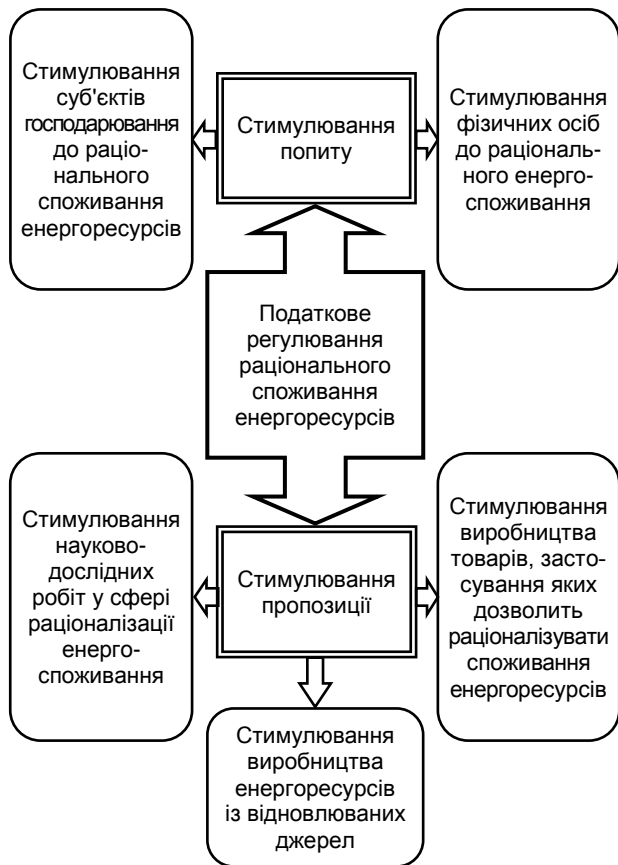

Рис. 2. Напрями податкового стимулювання енергорациональності
[The directions of tax incentives for energy efficiency]

Перший напрям податкового регулювання – стимулювання суб'єктів господарювання до рационального споживання енергоресурсів, що можна досягти за рахунок стимулювання:

- економії енергоресурсів (зменшення споживання енергоресурсів за рахунок скорочення обсягу, часу або характеру їхнього використання);
- підвищення ефективності споживання паливно-енергетичних ресурсів суб'єктами господарювання (використання меншої кількості енергії на одиницю продукції за рахунок упровадження більш досконалих технологій або процесів);
- розширення споживання відновлюваних джерел енергії (вітрової та сонячної енергії, біоенергії, енергії шахтного метану, теплової енергії доквілля тощо).

Другий напрям – стимулювання фізичних осіб (індивідуальних домогосподарств) до рационального споживання енергоресурсів, що можна досягти за рахунок стимулювання:

- економії енергоресурсів у побуті (зменшення споживання енергоресурсів за рахунок зміни в індивідуальній поведінці);
- підвищення ефективності споживання паливно-енергетичних ресурсів індивідуальними домогосподарствами (використання меншої кількості енергії за рахунок упровадження більш досконалих технологій або процесів);
- розширення використання енергії з відновлюваних джерел у побуті.

Третій напрям – стимулювання науково-дослідних робіт у сфері рационалізації енергоспоживання.

Четвертий напрям – стимулювання виробництва товарів, застосування яких дозволить рационалізувати споживання енергоресурсів:

- виробів, що працюють на відновлюваних джерелах енергії;
- товарів (обладнання, матеріалів та ін.) і послуг, які сприяють зменшенню споживання енергоресурсів;
- обладнання та комплектуючих для виробництва енергії з відновлюваних джерел.

П'ятий напрям – стимулювання виробництва енергоресурсів із відновлюваних джерел. Можна стимулювати виробництво енергоресурсів із будь-яких відновлюваних джерел енергії, а можна з конкретного відновлюваного джерела (наприклад, із біомаси, що передбачено чинним законодавством), однак податкове регулювання виробництва енергоресурсів з окремих відновлюваних джерел обмежує можливість ринку та конкуренції. Більш правильно було б надати можливість ринку вирішувати, із якого саме відновлюваного джерела виробляти та споживати енергію.

Таким чином, перший і другий напрями податкового регулювання енергорациональності спрямовано на стимулювання безпосередньо споживачів енергоресурсів (окремо суб'єктів господарювання та населення,

оскільки для них необхідно використовувати різні інструменти податкового регулювання), а третій, четвертий та п'ятий напрями – на стимулювання розробників і виробників у сфері раціоналізації енергоспоживання.

Застосування інструменту, спрямованого на стимулювання одного напрямку, може одночасно сприяти стимулюванню й іншого напрямку, до того ж лише комплексний підхід до цієї справи зможе дати відчутний ефект, який перевищить суму ефектів від стимулювання окремих напрямів податкового регулювання раціонального енергоспоживання. Інакше кажучи, за одночасного стимулювання всіх запропонованих напрямів податкового регулювання раціонального споживання енергоресурсів, слід очікувати появу синергічного ефекту, що можна показати на умовному прикладі.

Якщо припустити, що, по-перше, існує ринок, на якому 50 виробників виробляють спеціальні освітлювальні прилади в кількості 100 одиниць (усього 5 тис. ламп на рік). Одна одиниця такої продукції споживає в середньому 50 кВт/год електроенергії на рік. Таким чином, якщо споживачі куплять усю вироблену продукцію, то витрати електроенергії у процесі

її застосування будуть становити 250 тис. кВт/год на рік.

По-друге, зменшення споживання енергоресурсів за рахунок економії можливе лише на 10 %.

По-третє, на ринку існує технологія, що дозволяє виробляти аналогічні освітлювальні прилади, які споживають альтернативні та традиційні джерела енергії (50 на 50 %), однак через відсутність достатнього попиту вкладати кошти у виробництво енергорациональної продукції не вигідно.

Слід розрахувати ефект від податкового стимулювання за п'ятьма ситуаціями. Перші чотири ситуації – це стимулювання лише одного з напрямів податкового стимулювання раціонального енергоспоживання, а п'ята ситуація – це стимулювання всіх напрямів одночасно. Результати розрахунків та пояснення наведено в таблиці, із якої видно, що сума ефектів від стимулювання окремих напрямів може становити 77,5 тис. кВт/год (25 тис. кВт/год + 15 тис. кВт/год + 25 тис. кВт/год + + 12,5 тис. кВт/год), а за одночасного стимулювання тих самих напрямів (ситуація 5) – 87,5 тис. кВт/год, тобто синергічний ефект у цій ситуації дозволить додатково зменшити споживання електроенергії із традиційних джерел на 10 тис. кВт/год.

Таблиця

Синергічний ефект від одночасного стимулювання всіх напрямів податкового регулювання раціонального споживання енергоресурсів
[The synergistic effect of simultaneous stimulation of several directions of tax incentives for energy efficiency]

Ситуація	Пояснення	Можливий ефект
1	2	3
Ситуація 1. Стимулювання споживачів енергоресурсів до раціонального енергоспоживання	Стимулювання споживачів енергоресурсів за відсутності енергорациональних товарів на ринку може привести до зменшення споживання енергоресурсів лише за рахунок економії на 10 %. Зменшення споживання електроенергії із традиційних джерел буде таке: $250 \text{ тис. кВт/год} \times 10 \% = 25 \text{ тис. кВт/год}$	Зменшення споживання електроенергії із традиційних джерел на 25 тис. кВт/год
Ситуація 2. Стимулювання науково-дослідних робіт у сфері раціоналізації енергоспоживання	Стимулювання науково-дослідних робіт у сфері раціоналізації енергоспоживання може привести до появи нових технологій, що дозволять замінити споживання традиційних енергоресурсів на відновлювані, однак без додаткового регулювання попиту та пропозиції такої продукції виробляти енергоефективні товари буде незначна кількість виробників. Якщо припустити, що виробляти освітлювальні прилади за новою технологією буде лише 3 зі 100 виробників, тобто за новою технологією буде вироблено 300 освітлювальних приладів (кожен виробник виробляє по 100 ламп за рік). Якщо споживачі куплять усю вироблену продукцію, то зменшення споживання електроенергії із традиційних джерел буде таке: $300 \text{ од.} \times 50 \text{ кВт/год} = 15 \text{ тис. кВт/год}$	Зменшення споживання електроенергії із традиційних джерел на 15 тис. кВт/год

Закінчення таблиці

1	2	3
Ситуація 3. Стимулювання виробництва товарів, застосування яких дозволить раціоналізувати споживання енергоресурсів	<p>За умови стимулювання виробництва кількість виробників енергоефективних товарів може збільшитися до 10 % від загальної кількості виробників, тобто в цьому випадку 10 виробників, що разом виробляють 1 тис. одиниць освітлювальних приладів на рік. Вони будуть використовувати наявну технологію, що дозволяє виробляти товари, які споживають альтернативні та традиційні джерела енергії (50 на 50 %).</p> <p>Якщо споживачі куплять усю вироблену продукцію, то зменшення споживання електроенергії із традиційних джерел буде таке:</p> <p style="text-align: center;">$1000 \text{ од.} \times 50 \text{ кВт/год} \times 50 \% = 25 \text{ тис. кВт/год}$</p>	Зменшення споживання електроенергії із традиційних джерел на 25 тис. кВт/год
Ситуація 4. Стимулювання виробництва енергоресурсів із відновлюваних джерел	<p>Стимулювання виробництва паливно-енергетичних ресурсів із відновлюваних джерел може привести до заміщення споживання 5 % енергії із традиційних джерел на відновлювану енергію за рахунок зниження вартості такої енергії:</p> <p style="text-align: center;">$250 \text{ тис. кВт/год} \times 5 \% = 12,5 \text{ тис. кВт/год}$</p>	Зменшення споживання електроенергії із традиційних джерел на 12,5 тис. кВт/год
Ситуація 5. Стимулювання одночасно всіх напрямів	<p>За умови стимулювання виробництва кількість виробників енергоефективних товарів може збільшитися до 10 % від загальної кількості виробників, до того ж якщо одночасно стимулювати науково-дослідні роботи, то виробники будуть використовувати не стару, а нову технологію, яка не існувала б за умови стимулювання лише виробників.</p> <p>Збільшення попиту на енергорациональну продукцію, завдяки стимулюванню споживачів, буде сприяти збільшенню виробництва такої продукції ще на 10 %.</p> <p>Отже, стимулювання споживачів енергоресурсів приведе до зменшення споживання енергоресурсів на 10 % за рахунок економії та на 20 % за рахунок використання енергоефективних товарів. Ще на 5 % зменшиться споживання традиційних енергоресурсів, завдяки стимулюванню виробництва паливно-енергетичних ресурсів із відновлюваних джерел. Таким чином, споживання традиційних енергоресурсів зменшиться на 35 %:</p> <p style="text-align: center;">$250 \text{ тис. кВт/год} \times 35 \% = 87,5 \text{ тис. кВт/год}$</p>	Зменшення споживання електроенергії із традиційних джерел на 87,5 тис. кВт/год

Додатковим ефектом у результаті стимулювання одночасно всіх напрямів також може бути те, що підвищення попиту приведе до зниження ціни на енергорациональні товари за рахунок зменшення частки постійних витрат у собівартості продукції за збільшення обсягу виробництва (ефект масштабу).

Слід зазначити, що в наведеному прикладі всі цифри є умовними. Їх використано лише для того, щоб наочно зобразити існування синергічного ефекту в результаті стимулювання одразу всіх запропонованих напрямів податкового регулювання раціонального споживання енергоресурсів.

Таким чином, застосування податкових інструментів одразу за п'ятьма окресленими напрямками дозволить дістати ефект, що буде більшим за суму ефектів від стимулювання окремих напрямів, тобто можна очікувати на появу синергічного ефекту.

Урахування можливості появи синергічного ефекту дозволить поліпшити результати державного податкового регулювання, а також точність прогнозування. У подальших дослідженнях необхідно приділити увагу факторам, за яких може виникнути синергія, та формам, у яких вона може виявитися.

Література: 1. Иванов Ю. Б. Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект : монографія / Ю. Б. Иванов, О. А. Сьсков. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2007. – 328 с. 2. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 1 / відп. ред. С. В. Мочерний. – Київ : Вид. центр "Академія", 2000. – 864 с. 3. Финансы / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – Київ : Знання, 2008. – 611 с. 4. Малинина Т. А. Оценка налоговых льгот и освобождений: зарубежный опыт и российская практика / Т. А. Малинина. – Москва : Ин-т Гайдара,

2010. – 212 с. 5. Державне регулювання економіки. У 4-х ч. Ч. 1 / С. С. Гіль, О. А. Дудник, Л. В. Єфремова та ін. – Харків : ХДЕУ, 2002. – 92 с. 6. Михасюк І. Р. Державне регулювання економіки : підручник / І. Р. Михасюк, Л. А. Швайка. – Львів : Магнолія плюс ; СПД ФО В. М. Піча, 2006. – 220 с. 7. Крисоватий А. І. Податковий менеджмент : навч. посіб. / А. І. Крисоватий, А. Я. Кізіма. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 304 с. 8. Word Origin and History for synergy [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.dictionary.com/browse/synergy>. 9. Жилин Д. М. Теория систем. / Д. М. Жилин – Москва : УРСС, 2004. – 183 с. 10. Варламова Д. Что такое синергия, или почему $1 + 1 = 3$ [Электронный ресурс] / Д. Варламова. – Режим доступа : <https://theoryandpractice.ru/posts/7452-chto-takoe-sinergiya-ili-pochemu-113>. 11. Поплавська Ж. Ефект взаємодії (синергізм в економіці) / Ж. Поплавська // Вісник НАН України. – 2001. – № 5. – С. 39–42. 12. Дмитришин О. В. Синергетичний підхід до здійснення підприємницької діяльності / О. В. Дмитришин, В. В. Яцура // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10. – С. 194–199. 13. Как вызвать положительный эффект синергии в управлении предприятием? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.13min.ru/dengi/kak-vyzvat-polozhitelnyj-effekt-sinergii-v-upravlenii-predpriyatiiem>. 14. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій : навч. посіб. / під ред. д-ра екон. наук, проф. Іванова Ю. Б., д-ра екон. наук, проф. Майбурова І. А. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2010. – 492 с. 15. Іванов Ю. Б. Проблеми податкового регулювання і планування податкових платежів : наукове видання / Ю. Б. Іванов, О. М. Тищенко, В. В. Карпова. – Харків : ХНЕУ, 2006. – 240 с. 16. Gontareva I. A methodical approach to the evaluation of energy efficiency at enterprises / I. Gontareva, O. Ivanenko // Економіка розвитку. – 2016. – № 1(77). – С. 61–69. 17. Rykunova V. Improvement of economic incentive mechanism for environmental management / V. Rykunova, I. Kirilchuk // Economic Annals-XXI. – 2016. – Vol. 157, issue 3–4 (1) – P. 103–105. 18. Іванов Ю. Б. Податки і раціональне споживання енергоресурсів: реалії та перспективи : монографія / Ю. Б. Іванов, О. С. Віннікова. – Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 256 с.

References: 1. Ivanov Yu. B. *Suchasne opodatkuvannia: motyvatsiinyi aspekt : monohrafiia* [Current taxation: motivational aspect : monograph] / Yu. B. Ivanov, O. A. Yeskov. – Kharkiv : VD "INZhEK", 2007. – 328 p. 2. *Ekonomiczna entsyklopediia* : in 3 vol. Vol. 1 / vidp. red. S. V. Mochernyi. – Kyiv : Vyd. tsentr "Akademiia", 2000. – 864 p. 3. *Finansy / za red. S. I. Yurii, V. M. Fedosova*. – Kyiv : Znannia, 2008. – 611 p. 4. Malinina T. A. *Otsenka nalogovykh lgot i osvobozhdeniy: zarubezhnyy opyt i rossiyskaya praktika* / T. A. Malinina. – Moskva : In-t Gaidara, 2010. – 212 p. 5. *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky*. In 4 parts. Part 1 / S. Ye. Hil, O. A. Dudnyk, L. V. Yefremova et al. – Kharkiv : KhDEU, 2002. – 92 p. 6. Mykhasiuk I. R. *Drezhavne rehuliuвання ekonomiky : pidruchnyk* / I. R. Mykhasiuk, L. A. Shvaika. – Lviv : Mahnoliia plus ; SPD FO V. M. Picha, 2006. – 220 p. 7. Krysovatyi A. I. *Podatkovyi menedzhment* : navch. posib. / A. I. Krysovatyi, A. Ya. Kizyma. – Ternopil : Kart-blansh, 2004. – 304 p. 8. Word Origin and History for synergy [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.dictionary.com/browse/synergy>. 9. Zhilin D. M. *Teoriya sistem* / D. M. Zhilin. – Moskva : URSS, 2004. – 183 p. 10. Varlamova D.

Chto takoe sinergiya, ili pochemu $1 + 1 = 3$ [Electronic resource] / D. Varlamova. – Access mode : <https://theoryandpractice.ru/posts/7452-chto-takoe-sinergiya-ili-pochemu-113>. 11. Poplavska Zh. *Efekt vzaiemodii (synerhizm v ekonomitsi)* [The effect of interaction (synergy in economy)] / Zh. Poplavska // Visnyk NAN Ukrainy. – 2001. – No. 5. – P. 39–42. 12. Dmytryshyn O. V. *Synerhetychnyi pidkhid do zdiisnennia pidpriemnytskoi diialnosti* [A synergistic approach to doing business] / O. V. Dmytryshyn, V. V. Yatsura // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2011. – Issue 21.10. – P. 194–199. 13. *Kak vyzvat polozhitelnyy effekt sinergii v upravlenii predpriyatiiem?* [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.13min.ru/dengi/kak-vyzvat-polozhitelnyj-effekt-sinergii-v-upravlenii-predpriyatiiem>. 14. *Podatkova polityka: teoriia, metodolohiia, instrumentarii* : navch. posib. / pid red. d-ra ekon. nauk, prof. Ivanova Yu. B., d-ra ekon. nauk, prof. Maiburova I. A. – Kharkiv : VD "INZhEK", 2010. – 492 p. 15. Ivanov Yu. B. *Problemy podatkovoho rehuliuвання i planuvannia podatkovykh platezhiv : naukovе vydannia* [The problems of fiscal management and planning of tax payments] / Yu. B. Ivanov, O. M. Tyshchenko, V. V. Karpova. – Kharkiv : KhNEU, 2006. – 240 p. 16. Gontareva I. A methodical approach to the evaluation of energy efficiency at enterprises / I. Gontareva, O. Ivanenko // *Ekonomika rozvytku*. – 2016. – No. 1(77). – P. 61–69. 17. Rykunova V. Improvement of economic incentive mechanism for environmental management / V. Rykunova, I. Kirilchuk // *Economic Annals-XXI*. – 2016. – Vol. 157, issue 3–4(1). – P. 103–105. 18. Ivanov Yu. B. *Podatky i ratsionalne spozhyvannia enerhoresursiv: realii ta perspektyvy : monohrafiia* [Taxes and rational energy consumption: realities and prospects : monograph] / Yu. B. Ivanov, O. S. Vinnikova. – Kharkiv : Vyd. KhNEU im. S. Kuznetsia, 2014. – 256 p.

Інформація про автора

Віннікова Ольга Сергіївна – канд. екон. наук, доцент кафедри оподаткування Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (просп. Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166, e-mail: vinnikova@online.ua).

Информация об авторе

Винникова Ольга Сергеевна – канд. экон. наук, доцент кафедры налогообложения Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (просп. Науки, 9-А, г. Харьков, Украина, 61166, e-mail: vinnikova@online.ua).

Information about the author

O. Vinnikova – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Taxation of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Nauky Ave., Kharkiv, Ukraine, 61166, e-mail: vinnikova@online.ua).

*Стаття надійшла до ред.
27.06.2017 р.*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Бовсуновська Г. С.

Дано оцінку основних тенденцій розвитку страхового ринку України з огляду на суттєвий вплив зазначеної сфери фінансового ринку на загальний рівень економічної безпеки країни. У межах дослідження було проаналізовано показники концентрації страхового ринку України. Виявлено наявність помірного рівня монополізації на ринку страхування життя. Досліджено динаміку основних показників страхової діяльності за 2010 – 2016 рр., а саме обсяги валових страхових премій та валових страхових виплат, рівень валових і чистих страхових виплат, обсяг сформованих страхових резервів та розмір загальних активів страховиків. Виявлено нарощення активності страхового ринку та обсягів залучених ресурсів протягом 2010 – 2014 рр. У 2015 – 2016 рр. зазначено негативні зміни тенденцій динаміки основних показників функціонування страхового ринку. Для оцінювання рівня фінансової безпеки страхового ринку як складника економічної безпеки країни було використано показники, запропоновані Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Визначені кількісні значення індикаторів свідчать про близький до небезпечного рівень фінансової безпеки страхового ринку України. Обґрунтовано необхідність враховувати у процесі розрахунку рівня фінансової безпеки страхового ринку інші аспекти функціонування ринку, що будуть відображати ефективність діяльності страхових компаній, рівень розвитку страхового ринку, активність страхувальників на ринку, забезпеченість населення страховим захистом у разі настання страхового випадку. Визначені результати можуть бути використані у процесі дослідження фінансової безпеки страхового ринку України, а також для створення оновленої методичної основи оцінювання безпеки вітчизняного страхового ринку загалом.

Ключові слова: страховий ринок, фінансова безпека, економічна безпека, індикатори фінансової безпеки.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Бовсуновская А. С.

Дана оценка основных тенденций развития страхового рынка Украины с учетом существенного влияния указанной сферы финансового рынка на общий уровень экономической безопасности государства. В рамках исследования были проанализированы показатели концентрации страхового рынка Украины. Виявлено наличие умеренного уровня монополизации на рынке страхования жизни. Исследована динамика основных показателей страховой деятельности в 2010 – 2016 гг., а именно объемы валовых страховых премий и валовых страховых выплат, уровень валовых и чистых страховых выплат, объем сформированных страховых резервов и размер общих активов страховщиков. Виявлено наращивание активности страхового рынка и объемов привлеченных ресурсов в течение 2010 – 2014 гг. В 2015 – 2016 гг. отмечены негативные изменения тенденций динамики основных показателей функционирования страхового рынка. Для оценки уровня финансовой безопасности страхового рынка как составляющей экономической безопасности страны были использованы показатели, предложенные Методическими рекомендациями по расчету уровня экономической безопасности Украины. Полученные количественные значения индикаторов указывают на близкий к опасному уровень финансовой безопасности страхового рынка Украины. Обоснована необходимость учета при расчете уровня финансовой безопасности страхового рынка других аспектов функционирования рынка, отражающих эффективность деятельности страховых компаний, уровень развития страхового рынка, активность страхователей на рынке, обеспеченность населения страховой защитой в случае наступления страхового случая. Полученные результаты могут быть использованы при исследовании финансовой безопасности страхового рынка Украины, а также для создания обновленной методической основы оценки безопасности отечественного страхового рынка в целом.

Ключевые слова: страховой рынок, финансовая безопасность, экономическая безопасность, индикаторы финансовой безопасности.

THE TRENDS IN THE INSURANCE MARKET DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF ENSURING THE COUNTRY'S ECONOMIC SECURITY

H. Bovsunovska

The main trends in the development of the insurance market in Ukraine have been evaluated taking into account the significant impact of this area of the financial market on the overall level of economic security of the state. The concentration of the insurance market in Ukraine has been analyzed. The existence of a moderate level of monopolization in the life insurance market has been revealed. The dynamics of the main indices of insurance activity in 2010 – 2016 has been studied, namely the volume of gross insurance premiums and gross insurance payments, the level of gross and net insurance payments, the volume of the formed insurance reserves and the size of the total assets of insurers. An increase in the activity of the insurance market and the volume of attracted resources during 2010 – 2014 has been revealed. During the period of 2015 – 2016, negative changes in the trends of the dynamics of the main indicators of the insurance market have been noted. To assess the level of financial security of the insurance market as a component of the country's economic security the indicators proposed by the Methodological Recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine have been used. The obtained quantitative values of indicators signal a close to dangerous level of financial security of the insurance market of Ukraine. The necessity for taking into account other aspects of market functioning for calculation of the level of the insurance market financial security has been substantiated, these aspects being the effectiveness of insurance companies, the level of the insurance market development, the activity of policyholders on the market, and the provision of insurance coverage in the event. The obtained results can be used in studying the financial security of the insurance market in Ukraine, and creating an updated methodological basis for assessing the security of the domestic insurance market.

Keywords: *insurance market, financial security, economic security, indicators of financial security.*

Трансформативні перетворення в економіці України обумовлюють значні зміни у сфері економічних відносин. Високий рівень наявної нестабільності провокує появу та формування потенційних загроз для економіки країни, зокрема і для її економічної безпеки. Фінансовий ринок та ринок страхових послуг, з одного боку, є невід'ємним складником механізму забезпечення високого рівня економічної безпеки будь-якої країни, а з іншого – зазнаючи впливу негативних факторів, може суттєво вплинути на загальний рівень економічної безпеки держави. З огляду на дуалістичний вплив страхового ринку на рівень економічної безпеки та можливі суперечності, актуальним напрямом наукових досліджень є оцінювання тенденцій розвитку страхового ринку України в контексті забезпечення високого рівня економічної безпеки країни в умовах нестабільного економічного середовища.

Вагомий здобуток у дослідженні стану страхового ринку, тенденцій його розвитку, рівня його фінансової безпеки й інструментарію, що використовують, зробили вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти. Зокрема, С. А. Ачкасова [1] пропонує у своїй роботі підхід, за яким сталою функціонування ринку можна досягти за умови захисту інтересів споживачів страхових послуг, відновлення довіри до страховиків, а також приведення законодавства про регулювання страхових компаній у відповідність до директив ЄС. Науковці І. Г. Бабець та О. Й. Жабинець [2] у своїй праці надали авторське визначення поняття "фінансова безпека" та наголошують на необхідності використовувати інтегральний показник під час

визначення рівня фінансової безпеки страхового ринку з визначеним переліком індикаторів. Працю В. В. Виговської [3] присвячено дослідженню наявних підходів до визначення рівня безпеки страхового ринку та обґрунтуванню їхньої недостатності для формування повноцінної інформаційної платформи щодо вибору стратегії забезпечення безпеки страхового ринку. Розкриттю ролі страхування в забезпеченні фінансової безпеки держави, визначенню складників фінансової безпеки та показників безпеки страхового ринку присвячено дослідження Л. І. Губанової [4]. У праці Б. А. Карпінського [5] систематизовано індикатори фінансової безпеки держави, зокрема страхового ринку.

Однак, беручи до уваги необхідність у приділенні підвищеної уваги питанням формування та підтримки економічної безпеки країни в умовах трансформативних перетворень в економіці, варто визначити роль у цьому процесі саме страхового ринку як сегмента фінансового ринку зі значним потенціалом для розвитку.

Метою дослідження є оцінювання основних тенденцій розвитку страхового ринку України з огляду на суттєвий вплив зазначеної сфери фінансового ринку на загальний рівень економічної безпеки країни.

Дослідження стану страхового ринку України слід почати з розгляду основних параметрів його розвитку.

У табл. 1 наведено кількість страхових компаній зі страхування життя та страхових компаній, що здійснювали інші види страхування, а також показники концентрації страхового ринку України у 2010 – 2016 рр.

Концентрація страхового ринку України [6]
[Concentration of the insurance market of Ukraine [6]]

Роки	Види страхування	Кількість страхових компаній	За показником надходження страхових премій, млн грн					Індекси Герфіндаля – Гіршмана
			Top 3	Top 10	Top 20	Top 50	Top 100	
2010	Life	389	49,7	83,7	95,9	100,0	–	–
	Non-life	67	13,6	33,0	51,1	76,6	91,7	–
2011	Life	378	51,3	87,1	96,7	100,0	–	–
	Non-life	64	13,7	34,4	53,6	76,8	92,1	–
2012	Life	352	44,0	90,4	97,9	100,0	–	1 036,48
	Non-life	62	9,9	28,6	46,8	70,8	84,3	170,38
2013	Life	345	51,7	90,9	98,3	100,0	–	1 222,15
	Non-life	62	13,5	30,7	50,3	77,5	92,1	188,92
2014	Life	325	44,8	91,2	98,7	100,0	–	1 042,55
	Non-life	57	15,3	35,0	53,8	78,8	93,4	206,72
2015	Life	312	42,8	87,9	99,0	100,0	–	982,98
	Non-life	49	14,7	36,3	60,3	85,0	96,1	232,72
2016	Life	271	43,0	89,4	99,5	100,0	–	1 079,59
	Non-life	39,0	18,9	44,6	62,7	85,9	96,9	280,74

Варто зазначити загальне зменшення кількості функціонуючих страхових компаній на ринку – як компаній зі страхування життя, так і компаній, що займаються ризиковими видами страхування.

Кількість страхових компаній зі страхування життя постійно зменшується, на кінець 2016 року їхня кількість зменшилася на 41 %, порівняно із 2010 роком. До того ж три найбільших страхових компанії акумулюють майже половину обсягу надходжень страхових премій. На думку автора, така концентрація цього сегмента страхового ринку є фактором негативного впливу на ринок та може впливати на рівень фінансової безпеки страхового ринку.

Кількість страхових компаній, що надають послуги з видів страхування інших, ніж страхування життя, також зменшується, на кінець 2016 року їхня кількість зменшилася на 30 %, порівняно із 2010 роком. Значення індексу

Герфіндаля – Гіршмана вказує на достатній рівень конкуренції на ринку ризикових видів страхування України. Проте з кожним роком його значення збільшується, що вважається негативною тенденцією.

Наведені кількісні дані свідчать про незначні якісні зміни на ринку. Страхові компанії, що припинили діяльність на ринку виявилися менш конкурентоспроможними, не здатними відповідати за взяті на себе зобов'язання та надавати якісні страхові послуги.

Для оцінювання загального стану вітчизняного страхового ринку та основних тенденцій на ньому слід розглянути такі показники страхової діяльності, як: обсяг валових страхових премій і страхових виплат; рівень валових страхових виплат і чистих страхових виплат; розмір загальних активів страховиків та обсяг сформованих страхових резервів (рисунок).

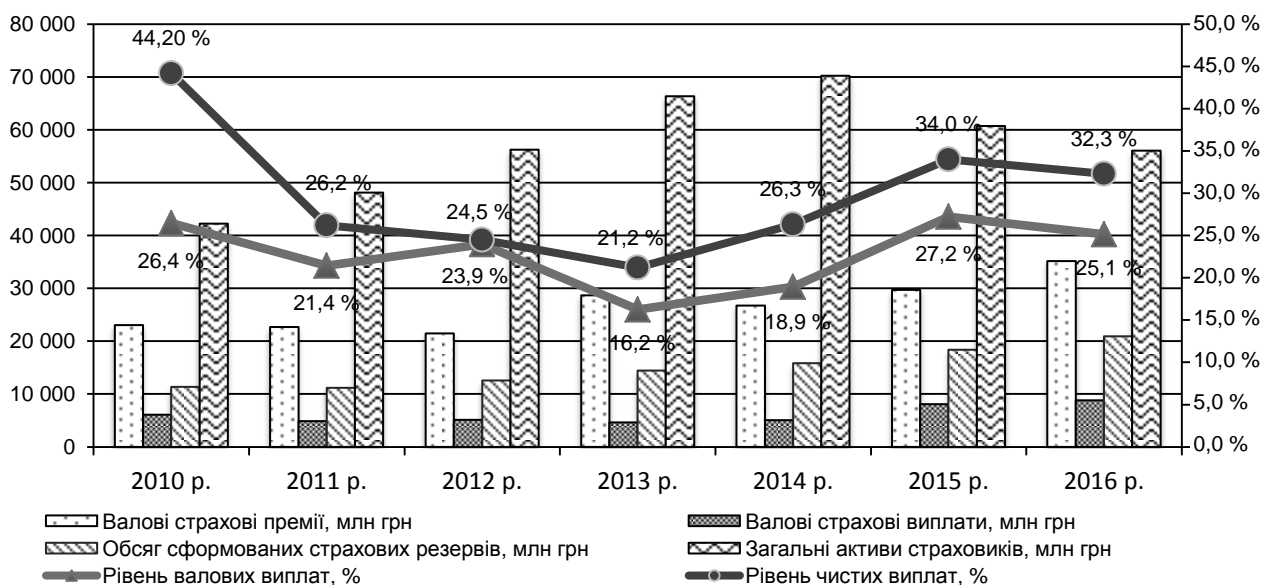

Рис. Основні показники страхової діяльності на страховому ринку України [6]
[The main indicators of insurance activity in the insurance market of Ukraine [6]]

Загальною тенденцією розвитку страхового ринку України є нарощування його обсягів із 2010 до 2014 року. У цей період простежують збільшення розміру активів страховиків та обсягів сформованих страхових резервів, зменшення показника рівня валових і чистих страхових виплат та помірну коливаність обсягів валових страхових премій і виплат. У 2015 – 2016 рр. за основними показниками страхової діяльності ринок дещо знизив свою активність [7, с. 19].

Обсяг залучених валових страхових премій був найбільшим у 2013 році та становив 28 661,9 млн грн, найменшим – у 2012 році та становив 21 508,2 млн грн. Найсуттєвіший приріст валових страхових премій був у 2013 році, порівняно з попереднім на 33,3 %, приріст у 2016 році, порівняно з попереднім на 18,3 %. Найбільший від'ємний приріст цього показника – у 2014 році на -6,6 %.

Обсяг валових страхових виплат був найменшим у 2013 році та становив 4 651,8 млн грн, найбільшим – у 2016 році та становив 8 839,5 млн грн. Найсуттєвіший приріст валових страхових виплат був у 2015 році, порівняно з попереднім на 59,9 %. Найбільший від'ємний приріст цього показника – у 2011 році на -20,3 %.

Обсяг сформованих страхових резервів щорічно збільшується в середньому на 13 %, порівняно з кожним попереднім роком.

Найбільший розмір загальних активів страховиків був у 2014 році та становив 70 261,2 млн грн. У 2015 році активи страховиків скоротилися на 13,6 %, порівняно з попереднім роком, і становили 60 729,1 млн грн, у 2016 році скорочення відбулося на 7,7%, а їхній розмір, відповідно, становив 56 075,6 млн грн.

Найбільші значення показників рівня виплат були у 2010 та 2015 – 2016 рр. і відповідають тенденціям надходжень страхових премій та виплат страхового відшкодування.

Загрозливою тенденцією для фінансової стійкості страховиків, а як наслідок, і фінансової безпеки страхового ринку, можна вважати зростання зобов'язань страховиків перед страхувальниками за одночасного зменшення розмірів їхніх активів [8, с. 51]. Така загроза потенційно може реалізуватися за умов подальшого збереження тенденції основних показників страхової діяльності, що були у 2015 – 2016 рр.

Слід розглянути основні аспекти визначення рівня фінансової безпеки страхового ринку для порівняння тенденцій розвитку ринку та динаміки рівня його фінансової безпеки.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, фінансову безпеку страхового ринку розглядають як складник фінансової безпеки держави, що має бути враховано у процесі визначення економічної безпеки країни загалом.

За визначенням Мінекономрозвитку України, "фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни" [9].

Відповідно до чинного законодавства, фінансову безпеку страхового ринку України визначають за двома субіндикаторами, що є складниками під час визначення фінансової безпеки небанківського фінансового сектору, а саме [9]:

- рівнем проникнення страхування. Цей показник характеризує відношення загального обсягу валових страхових премій до обсягу ВВП;

- часткою надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), тобто цей показник свідчить про рівень концентрації страхового ринку за преміями. Його розраховують шляхом співвідношення обсягу надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній (крім страхування життя) до загального обсягу надходжень страхових премій.

У табл. 2 наведено характеристичні значення індикаторів, що відповідають різним рівням фінансової безпеки.

Таблиця 2

Індикатори та характеристичні значення індикаторів рівня фінансової безпеки страхового ринку України [6]
[The indicators and characteristic values of the financial security level indicators of the insurance market of Ukraine [6]]

Назви індикаторів, одиниці вимірювання	Характеристичні значення індикаторів				
	критичний рівень	небезпечний рівень	незадовільний рівень	задовільний рівень	оптимальний рівень
1. Рівень проникнення страхування, %	1	2	4	6	8
2. Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	30	20	15	12	10

Рівень проникнення страхування є так званим індикатором-стимулятором, тобто його зростання є позитивною тенденцією, більше значення цього показника буде вказувати на вищий рівень фінансової безпеки страхового ринку. Оптимальним для цього показника є значення, не менше за 8 %.

Показник концентрації страхового ринку за преміями, навпаки, є індикатором-дестимулятором. Значення цього показника буде вказувати на існування умов для вільної конкуренції або ж, навпаки, наявність монополізації ринку. Його зростання буде вважатися негативною тенденцією, а більше значення цього показника відповідати нижчому рівню фінансової безпеки страхового ринку. Оптимальним для цього показника є значення, не більше за 10 %.

За методикою безпеки страхового ринку є складником безпеки небанківського фінансового ринку, яка, у свою чергу, є складником фінансової безпеки країни. Розрахунок загального показника економічної безпеки країни відбувається з урахуванням дев'ятох її складників, а саме:

виробничої, демографічної, енергетичної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, макроекономічної, продовольчої, соціальної та фінансової [9]. Розрахунок інтегрального індексу в аспекті перелічених складників економічної безпеки здійснюють на основі оцінювання понад 130 окремих індикаторів, яким експертним шляхом було визначено вагові коефіцієнти. Значення вагових коефіцієнтів змінюється в діапазоні від 0,064 2 до 0,349 6.

Значення вагового коефіцієнта рівня проникнення страхування дорівнює 0,349 6, що є максимальним із зазначеного діапазону. Для другого індикатора значення вагового коефіцієнта дорівнює 0,193 1. Слід урахувати, що середнє значення вагового коефіцієнта дорівнює 0,110 7.

Як висновок, варто зазначити, що наведені дані свідчать про значний вплив розвитку вітчизняного страхового ринку на рівень, зокрема, фінансової безпеки та економічної безпеки України загалом.

У табл. 3 наведено розраховані значення індикаторів фінансової безпеки страхового ринку.

Таблиця 3

**Індикатори фінансової безпеки
страхового ринку України [6; 10]
[The indicators of financial security
of the insurance market of Ukraine [6; 10]]**

Назви індикаторів	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. Рівень проникнення страхування, %	2,13	1,74	1,52	1,97	1,69	1,50	1,48
2. Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	13,6	13,7	9,9	13,5	15,6	14,7	18,9

Відповідно до отриманого значення, показника проникнення страхування, рівень фінансової безпеки страхового ринку можна охарактеризувати як близький до небезпечного з тенденцією до його зниження. Так, у 2010 році цей показник становив 2,13 %, а у 2016 році – 1,48 %, тобто цей показник на кінець проаналізованого періоду зменшився, порівняно зі значенням на початку періоду, на 30 %.

Відповідно до отриманого значення показника надходжень страхових премій трьох найбільших компаній у 2012 році рівень фінансової безпеки страхового ринку був оптимальним, у 2010 – 2011 та 2014 – 2015 рр. – близьким до незадовільного, у 2016 році – близьким до небезпечного. Спостережено значну коливність цього показника з негативною тенденцією.

Загалом рівень фінансової безпеки страхового ринку України можна охарактеризувати як близький до небезпечного. Оскільки у процесі визначення інтегрального показника рівня фінансової безпеки показник рівня проникнення страхування буде мати вирішальну роль, зважаючи на те, що його ваговий коефіцієнт у кінцевому розрахунку майже вдвічі більший за ваговий коефіцієнт другого показника. Також слід зазначити, що найвищий рівень фінан-

сової безпеки страхового ринку за двома показниками був у 2010 та 2013 рр., найнижчий рівень – у 2016 році.

Запропоновані показники характеризують стан страхового ринку України з огляду на акумульовані ресурси у вигляді валових страхових премій та наявність на ринку умов для вільної конкуренції для страхових компаній.

Розглянувши два індикатори, запропоновані оновленою методикою Мінекономрозвитку України для розрахунку рівня економічної безпеки, варто зазначити певну відповідність між динамікою індикаторів фінансової безпеки страхового ринку, запропонованих Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, та тенденціями змін основних показників страхової діяльності вітчизняного страхового ринку з незначними відхиленнями.

У процесі дослідження рівня концентрації ринку страхування життя в Україні було виявлено наявність значного рівня монополізації цього сегмента, що може негативно відобразитися на рівні фінансової безпеки страхового ринку. Тож доречно було б враховувати під час визначення індикатора концентрації страхового ринку за преміями результати діяльності не тільки страхових компаній, що надають послуги з ризикових видів страхування, а й компаній зі страхування життя. Це дозволило б більш коректно оцінювати рівень фінансової безпеки страхового ринку, оскільки довгострокове страхування є важливим складником страхового ринку. З огляду на специфіку його функціонування, може бути основою для реалізації інвестиційної функції страхування, перспективного нарощення активності та обсягів страхового ринку загалом.

Слід розглянути інші аспекти функціонування страхових компаній та розвитку страхового ринку. Одним із важливих складників розвитку страхового ринку є розвиток перестраховання та участь у ньому нерезидентів. Акцентованої уваги потребують такі аспекти функціонування страхових компаній, як обсяг та структура страхових резервів, що є майбутнім забезпеченням страхових виплат [8, с. 51–52].

У процесі дослідження рівня фінансової безпеки страхового ринку варто розглядати також такі показники, як: рівень страхових виплат, що характеризує відношення обсягу страхових виплат до обсягу залучених страхових премій та відображає ефективність діяльності страхових компаній; показник щільності страхування, що характеризує відношення обсягу залучених страхових премій до чисельності населення та відображає рівень розвитку страхового ринку; активність страхувальників на ринку; забезпеченість населення страховим захистом у разі настання страхового випадку [5, с. 139].

Урахування більшої кількості індикаторів у процесі прогнозування, планування, поточного контролю за основними тенденціями розвитку страхового ринку та рівнем його фінансової безпеки дасть змогу вчасно виявити негативні тенденції на ринку, а отже, й ідентифікувати наявні загрози та мінімізувати чи усунути їхній негативний вплив на різні аспекти функціонування ринку. Це, у свою чергу, є фундаментом для збереження належного рівня економічної безпеки країни загалом.

Як висновок слід зазначити, що страховий ринок України протягом досліджуваного періоду характеризувався

змінюваними тенденціями динаміки з піковим періодом розвитку у 2013 році та виникненням негативних тенденцій у 2015 – 2016 рр. Це пояснюється складним соціально-економічним і політичним становищем у країні та необхідністю в радикальних економічних змінах, що негативно відображаються на очікуваннях потенційних споживачів страхових послуг, і зменшенні рівня довіри до страхового ринку загалом. Рівень розвитку ринку є недостатнім, про що свідчить показник проникнення страхування, проте його значення для формування та підтримки належного рівня економічної безпеки держави не варто недооцінювати.

Визначені результати можуть бути використані у процесі дослідження фінансової безпеки страхового ринку України.

Перспективним напрямом подальших наукових розробок може стати кількісне обґрунтування необхідності у використанні додаткового переліку індикаторів для більш коректного оцінювання рівня фінансової безпеки вітчизняного страхового ринку з використанням математичного апарату, що буде відповідати змінам умов економічного середовища функціонування страхових компаній та поточної кон'юнктури ринку. Це буде сприяти створенню необхідної теоретичної основи для формування напрямів забезпечення безпеки страхового ринку та може стати підґрунтям для створення оновленої методичної основи оцінювання безпеки вітчизняного страхового ринку загалом.

Література: 1. Achkasova S. A. The governmental regulation of the insurance market in the European integration processes / S. A. Achkasova // *Economic Annals-XXI*. – 2015. – No. 7–8 (2). – P. 49–52. 2. Бабець І. Г. Інтегральна оцінка безпеки страхового ринку України / І. Г. Бабець, О. Й. Жабинець // *Бізнес Інформ*. – 2015. – № 2. – С. 223–228. 3. Виговська В. В. Проблемні питання оцінювання безпеки страхового ринку / В. В. Виговська // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. – 2017. – № 23. – С. 153–157. 4. Губанова Л. І. Роль страхування у забезпеченні фінансової безпеки держави в умовах глобалізації / Л. І. Губанова // *Збірник наукових праць ВНАУ*. – 2012. – Т. 2, № 4 (70). – С. 58–63. 5. Карпінський Б. А. Індикатори фінансової безпеки в контексті збалансованості фінансової системи держави / Б. А. Карпінський // *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України* : збірник науково-технічних праць. – Львів, 2008. – № 18. – С. 131–145. 6. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України / Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>. 7. Волкова В. В. Тенденції розвитку страхового ринку в умовах нестійкого ринкового середовища / В. В. Волкова // *Економіка і регіон*. – 2016. – № 1 (56). – С. 17–24. 8. Пукала Р. Фінансове забезпечення розвитку страхових компаній за директивою ЄС Solvency II / Р. Пукала // *Економіка розвитку*. – 2016. – № 2 (68). – С. 49–53. 9. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 року № 1277. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.

10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References: 1. Achkasova S. A. The governmental regulation of the insurance market in the European integration processes / S. A. Achkasova // *Economic Annals-XXI*. – 2015. – No. 7–8 (2). – P. 49–52. 2. Babets I. H. *Integralna otsinka bezpeky strakhovoho rynku Ukrainy* [Integrated Estimation of the Security of the Insurance Market in Ukraine] / I. H. Babets, O. Yo. Zhabynets // *Biznes Inform*. – 2015. – No. 2. – P. 223–228. 3. Vyhovska V. V. *Problemni pytannia otsiniuvannya bezpeky strakhovoho rynku* [Problematic issues of the insurance market security assessment] / V. V. Vyhovska // *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. – 2017. – No. 23. – P. 153–157. 4. Hubanova L. I. *Rol strakhuvannya u zabezpechenni finansovoi bezpeky derzhavy v umovakh hlobalizatsii* [The role of insurance in providing financial security of the state under the conditions of globalization] / L. I. Hubanova // *Zbirnyk naukovykh prats VNAU*. – 2012. – Vol. 2, No. 4 (70). – P. 58–63. 5. Karpinskyi B. A. *Indykatory finansovoi bezpeky v konteksti zbalansovanosti finansovoi systemy derzhavy* [Financial security indicators in the context of the state financial system balance] / B. A. Karpinskyi // *Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy* : zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats. – Lviv, 2008. – No. 18. – P. 131–145. 6. *Informatsiia pro stan i rozvytok strakhovoho rynku Ukrainy* / Ofitsiinyi sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi ryнкiv finansovykh posluh. – Access mode : <https://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>. 7. Volkova V. V. *Tendentsii rozvytku strakhovoho rynku v umovakh nestiikoho rynkovoho seredovyscha* [Tendencies of development of the insurance market under the conditions of the unstable market environment] / V. V. Volkova // *Ekonomika i rehion*. – 2016. – No. 1 (56). – P. 17–24. 8. Pukala R. *Finansove zabezpechennia rozvytku strakhovykh kompanii za dyrektyvoiu YeS Solvency II* [Financial support of insurance companies according to the EU Directive Solvency II] / R. Pukala // *Ekonomika rozvytku*. – 2016. – No. 2 (68). – P. 49–53. 9. *Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Electronic resource] : nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013 roku No. 1277. – Access mode : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>. 10. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. – Access mode : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Інформація про автора

Бовсунівська Ганна Сергіївна – канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (просп. Д. Яворницького, 35, м. Дніпро, Україна, 49044, e-mail: bovsunovskaya.anna@gmail.com).

Інформація об авторе

Бовсуновская Анна Сергеевна – канд. екон. наук, доцент кафедри фінансов Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (просп. Д. Яворницкого, 35, г. Днепр, Украина, 49044, e-mail: bovsunovskaya.anna@gmail.com).

Information about the author

H. Bovsunovska – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance of Oles Honchar Dnipro National University (35 D. Yavornytskyi Ave., Dnipro, Ukraine, 49044, e-mail: bovsunovskaya.anna@gmail.com).

Стаття надійшла до ред.
19.09.2017 р.

*Чем более точна наука, тем больше можно
из нее извлечь точных предсказаний.*

А. Франс

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ

УДК 658.5:330.341

JEL Classification: O10; O31; O32

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

**Гринько Т. В.
Гвініашвілі Т. З.**

Доведено, що сьогодні саме підприємницький сектор є двигуном розвитку національної економіки, який забезпечує технологічний прогрес, економічне зростання та соціальну захищеність громадян. Досліджено стан та розвиток вітчизняних суб'єктів підприємництва за 2010 – 2015 рр. Незважаючи на певну позитивну динаміку розвитку підприємницького сектору України, визначено, що й досі залишається ряд невирішених проблем, що стримують підприємницьку діяльність в Україні, до яких зараховано нерозвинутість інституціональної структури підприємницького сектору, наявність адміністративних бар'єрів, недосконалість нормативно-правової бази та податкової системи, низький рівень якості управління тощо. Доведено необхідність у вирішенні проблем реорганізації наявної системи організації та управління діяльністю суб'єктів підприємництва, із метою підвищення рівня їхньої адаптації до сучасних ринкових вимог крізь призму управління змінами. Аналіз наукового доробку щодо ефективного розвитку суб'єктів підприємництва та управління змінами в їхній діяльності дозволяє стверджувати, що наявні системи управління не відповідають сучасним вимогам динамічного зовнішнього середовища, яке постійно змінюється, унаслідок щораз вищих вимог споживачів, розвитку конкуренції, змін нормативно-правової бази тощо. Із метою підвищення рівня розвитку та ефективності функціонування вітчизняних суб'єктів підприємництва, розроблено методичний підхід до управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва, що ураховує шість блоків ефективного управління (цілепокладання, підготовку, діагностику, планування, реалізацію, оцінювання), аналіз факторів впливу на потреби у змінах, планування обсягу необхідних ресурсів, визначення рівня готовності до змін, ефективні інструменти подолання опору та оцінювання ефективності змін. Використання запропонованого методичного підходу забезпечує підвищення рівня адаптації вітчизняних суб'єктів підприємництва до постійно змінюваних ринкових вимог та сприяє їхньому ефективному розвитку. Запропоновано інтегральний показник оцінювання ефективності управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва, що передбачає оцінювання результатів за чотирма типами організаційних ефектів.

Ключові слова: зміна, ефективність, суб'єкти підприємництва, розвиток, управління.

**МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД
К УПРАВЛЕНИЮ ИЗМЕНЕНИЯМИ
В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА**

**Гринько Т. В.
Гвиниашвили Т. З.**

Доказано, что сегодня именно предпринимательский сектор является двигателем развития национальной экономики, который обеспечивает технологический прогресс, экономический рост и социальную защищенность граждан. Исследовано состояние и развитие отечественных субъектов предпринимательства за 2010 – 2015 гг. Несмотря на определенную положительную динамику развития предпринимательского сектора Украины, определено, что до сих пор остается ряд нерешенных проблем, сдерживающих предпринимательскую деятельность в Украине, к которым отнесены неразвитость институциональной структуры предпринимательского сектора, наличие административных барьеров, несовершенство нормативно-правовой базы и налоговой системы, низкий уровень качества управления и т. д. Доказана необходимость решения проблем реорганизации существующей системы организации и управления деятельностью субъектов предпринимательства с целью повышения уровня их адаптации к современным рыночным требованиям через призму управления изменениями. Анализ научного наследия по эффективному развитию субъектов предпринимательства и управления изменениями в их деятельности позволяет утверждать, что существующие системы управления не отвечают современным требованиям динамичной внешней среды в результате всевозрастающих требований потребителей, развития конкуренции, изменений нормативно-правовой базы и т. д. С целью повышения уровня развития и эффективности функционирования отечественных субъектов предпринимательства разработан методический подход к управлению изменениями в деятельности субъектов предпринимательства, который включает шесть блоков эффективного управления (целеполагание, подготовку, диагностику, планирование, реализацию, оценку), анализ факторов влияния на потребности в изменениях, планирование объема необходимых ресурсов, определение уровня готовности к изменениям, эффективные инструменты преодоления сопротивления и оценки эффективности изменений. Использование предложенного методического подхода обеспечивает повышение уровня адаптации отечественных субъектов предпринимательства к постоянно меняющимся рыночным требованиям и способствует их эффективному развитию. Предложен интегральный показатель оценки эффективности управления изменениями в деятельности субъектов предпринимательства, который предусматривает оценку результатов по четырем типам организационных эффектов.

Ключевые слова: *изменение, эффективность, субъект предпринимательства, развитие, управление.*

**A METHODOICAL APPROACH
TO CHANGE MANAGEMENT
IN THE ACTIVITIES OF BUSINESS ENTITIES**

**T. Grynko
T. Gviniashvili**

Business has been proved to be the sector which is the engine of the national economy development today that ensures technological progress, economic growth and social security of citizens. The state and development of domestic business entities in the period of 2010 – 2015 has been studied. Despite certain positive dynamics in the development of the Ukrainian business sector, it has been determined that there are still a number of unresolved

problems restraining entrepreneurial activity in Ukraine, which include underdevelopment of the institutional structure of the business sector, administrative barriers, imperfect regulatory and legal framework and tax system, poor management, etc. The necessity for reorganization of the current business entities' activity organization and management system to facilitate their adaptation to modern market requirements in terms of change management has been proved. The analysis of the scientific heritage on the effective development of business entities and managing changes in their activities allows the authors to assert that the existing management systems do not meet the modern requirements of the dynamic external environment as a result of ever increasing demands of consumers, development of competition, changes in the regulatory framework, etc. In order to improve the level of development and effectiveness of the functioning of domestic business entities, a methodical approach to managing changes in the activities of business entities has been developed. It includes six blocks of effective management (goal-setting, preparation, diagnostics, planning, implementation, evaluation), analysis of the factors influencing the need for changes, planning the volume of necessary resources, determining the level of readiness for change, effective tools for overcoming resistance and evaluation of the effectiveness of changes. The use of the proposed methodical approach ensures an increase in the level of adaptation of domestic business entities to constantly changing market requirements and contributes to their effective development. The integral indicator of the evaluation of the effectiveness of managing changes in the activities of business entities has been proposed, which provides for the evaluation of results according to four types of organizational effects.

Keywords: *change, effectiveness, business entity, development, management.*

Забезпечення ефективного функціонування вітчизняних суб'єктів підприємництва є значущим та пріоритетним напрямом розвитку будь-якої країни національної економіки протягом останньої чверті ХХ століття. Крім того, із метою зміцнення міжнародного авторитету, зокрема в умовах входження України до Європейського Союзу, виникає необхідність у вирішенні проблеми забезпечення розвитку та економічного зростання вітчизняних суб'єктів підприємництва. Адже за умов підвищення рівня ринкової конкуренції, пов'язаної із глобалізацією економіки, дуже гостро постає питання про економічну сталість вітчизняних суб'єктів підприємництва.

За сучасних умов Україна здійснює активну політику щодо впровадження та реалізації заходів, що забезпечують розвиток вітчизняних суб'єктів підприємництва. Так, стратегія сталого розвитку "Україна – 2020" передбачає реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави [1]. "Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі" [1]. У межах вектора розвитку національної економіки однією з найважливіших завдань визначено дерегуляцію та розвиток підприємництва. Отже, у межах Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" велику увагу присвячено розвитку суб'єктів підприємництва як найважливіших форм господарювання. Саме підприємницький сектор є двигуном розвитку сучасної економіки, що забезпечує технологічний прогрес, економічне зростання та соціальну захищеність громадян. Незважаючи на певну позитивну динаміку розвитку підприємницького сектору України (зокрема, за 2010 – 2015 рр. обсяг реалізованої продукції суб'єктами великого підприємництва збільшився майже на 47 %; суб'єктами середнього під-

приємництва – майже на 55 %; суб'єктами малого підприємництва – майже на 70 % [2, с. 59–60]), досі залишається ряд невирішених проблем, що стримують підприємницьку діяльність в Україні та тим самим перешкоджають розвитку національної економіки загалом.

Слід зазначити, що за 2010 – 2015 рр. частка суб'єктів великого підприємництва зменшилася на 163 од., середнього підприємництва – на 5 828 од., малого підприємництва – на 203 619 од. [2, с. 31–32]. Наведена негативна динаміка кількості суб'єктів підприємництва підтверджує наявність певних проблем та бар'єрів, що стримують розвиток підприємницького сектору в Україні. До таких проблем можна зарахувати нерозвинутість інституціональної структури підприємницького сектору, наявність адміністративних бар'єрів, недосконалість нормативно-правової бази та податкової системи, низький рівень якості управління та низку інших факторів, що суттєво перешкоджають розвитку вітчизняних суб'єктів підприємництва. За таких обставин виникає необхідність у вирішенні проблем реорганізації наявної системи організації та управління діяльністю суб'єктів підприємництва, із метою підвищення рівня їхньої адаптації до сучасних ринкових вимог. Стратегічного значення тут набувають питання формування та розроблення методичного підходу до управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва, адекватного вітчизняному ринковому механізму та особливостям розвитку економіки України.

Отже, розроблення чіткої концепції управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва набуває особливої актуальності для вирішення проблем динамічного розвитку національної економіки на сучасному етапі та зміцнення вітчизняного бізнесу.

Дослідженню проблем ефективного розвитку суб'єктів підприємництва присвячено велику кількість праць сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, О. Полінкевич здійснила аналіз чинників, що впливають на функціонування суб'єктів підприємництва в умовах глобальної світової кризи. Нею виділено чинники формування випереджального розвитку суб'єктів підприємництва на макро-, мезо- та мікрорівнях, а також визначено, що зміна стратегії розвитку, коригування поточних планів, трансформації організаційної культури, упровадження інновацій формують основи для успішного функціонування вітчизняних суб'єктів підприємництва [3, с. 61]. А. Гринько та П. Гринько здійснили комплексне оцінювання сучасного стану вітчизняного підприємницького сектору та визначено основні проблеми його успішного функціонування, зокрема, "розвиток інституту підприємництва, рівень інфляції, кількість податків, зборів і платежів та розміри податкових ставок, рівень ліквідності господарюючих партнерів, рівень цін (тарифів) на певні види ресурсів тощо" [4, с. 31]. На думку А. Теребух, Г. Ільницької-Гикавчук та О. Макар, успіх функціонування вітчизняних суб'єктів підприємництва полягає в "удосконаленні системи управління бізнес-процесами, що дає змогу реалізовувати встановлені стратегічні цілі та підвищувати економічну ефективність виробництва та конкурентоспроможність продукції" [5, с. 69].

З огляду на необхідність в удосконаленні механізмів розвитку вітчизняних суб'єктів підприємництва, Н. Тарнавською та І. Демківим було розроблено "концептуальну модель управління гнучкістю підприємства як впорядкованої сукупності положень новітньої парадигми управління з комплексом модифікованих елементів гнучкості підприємств, що базується на принципово новому баченні зміни умов і способів господарювання" [6, с. 308].

Науковці бачать успішне функціонування суб'єктів підприємництва крізь призму їхньої переорієнтації на інноваційний шлях розвитку. Так, Ю. Андрусів, І. Мазур та І. Кінаш запропонували системний підхід до формування механізму управління інноваційним розвитком підприємства [7].

Проблема управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва перебуває в колі наукових досліджень як багатьох вітчизняних, так і зарубіжних учених. Так, Г. Хорнштейн довів, що процес управління змінами прямо пропорційно впливає на успіх та невдачу реалізації проектів [8, с. 293]. О. Гусева та С. Гончаренко вважають, що в умовах важкопередбачуваного та динамічного бізнес-середовища детермінантним підходом до управління суб'єктами підприємництва повинен стати підхід, який ґрунтується на ефективному управлінні змінами як один з елементів стратегії сталого розвитку підприємства [9, с. 25]. Турчіною С. обґрунтовано найбільш актуальні етапи управління змінами

в контексті стратегічного розвитку суб'єктів підприємництва [10, с. 13]. І. Острий визначив основні показники оцінювання ефективності контролю за змінами в діяльності суб'єктів підприємництва [11].

В. Сокирник та І. Ковальчук вважають, що "саме ефективне управління змінами на мікрорівні є передумовою успішної реалізації змін на макрорівні. Відповідно, успішні зміни на макрорівні є можливими тільки за умов вчасної адаптації до них окремих суб'єктів підприємництва" [12, с. 35].

Отже, аналіз наукового доробку щодо ефективного розвитку суб'єктів підприємництва та управління змінами в їхній діяльності дозволяє стверджувати, що наявні системи управління не відповідають сучасним вимогам динамічного зовнішнього середовища, яке постійно змінюється, унаслідок щораз вищих вимог споживачів, розвитку конкуренції, змін нормативно-правової бази тощо. Усе це потребує рішучих управлінських дій щодо докорінної перебудови господарської діяльності суб'єктів підприємництва на засадах удосконаленої управлінської парадигми. З огляду на темп, складність та масштаб змін у навколишньому середовищі, проблеми управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва є нагальними та вражаючими. На жаль, сьогодні не існує єдиного універсального підходу до управління змінами, який був би гнучким, системним, інтегрованим та враховував особливості функціонування сучасних вітчизняних суб'єктів підприємництва.

Метою статті є розроблення методичного підходу до управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва на засадах вибору та обґрунтування ефективних управлінських дій щодо впровадження змін.

Однією з найскладніших сфер управлінської діяльності суб'єктів підприємництва є управління в умовах постійно змінюваного зовнішнього середовища. Системний характер управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва обумовлено сукупністю взаємопов'язаних механізмів, що забезпечують зменшення негативних наслідків будь-яких кризових явищ.

Управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва – це тривалий, системний і складний процес, що враховує сукупність таких підпроцесів, як: цілепокладання, підготовки, діагностики, планування, реалізації та оцінювання – і дозволяє забезпечити ефективний розвиток суб'єктів підприємництва в довгостроковій перспективі. У загальному вигляді процес управління змінами становить послідовність дій, до складу яких входить оцінювання стану суб'єкта підприємництва, аудит проблем, розроблення сценарію розвитку, планування змін, пошук стратегічних альтернатив, формування команди менеджерів змін, організація планової та аналітичної роботи, управління опором змінам тощо. Із метою визначення ефективної послідовності дій під час здійснення трансформацій, запропоновано блок-схему ефективного управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва (рисунок).

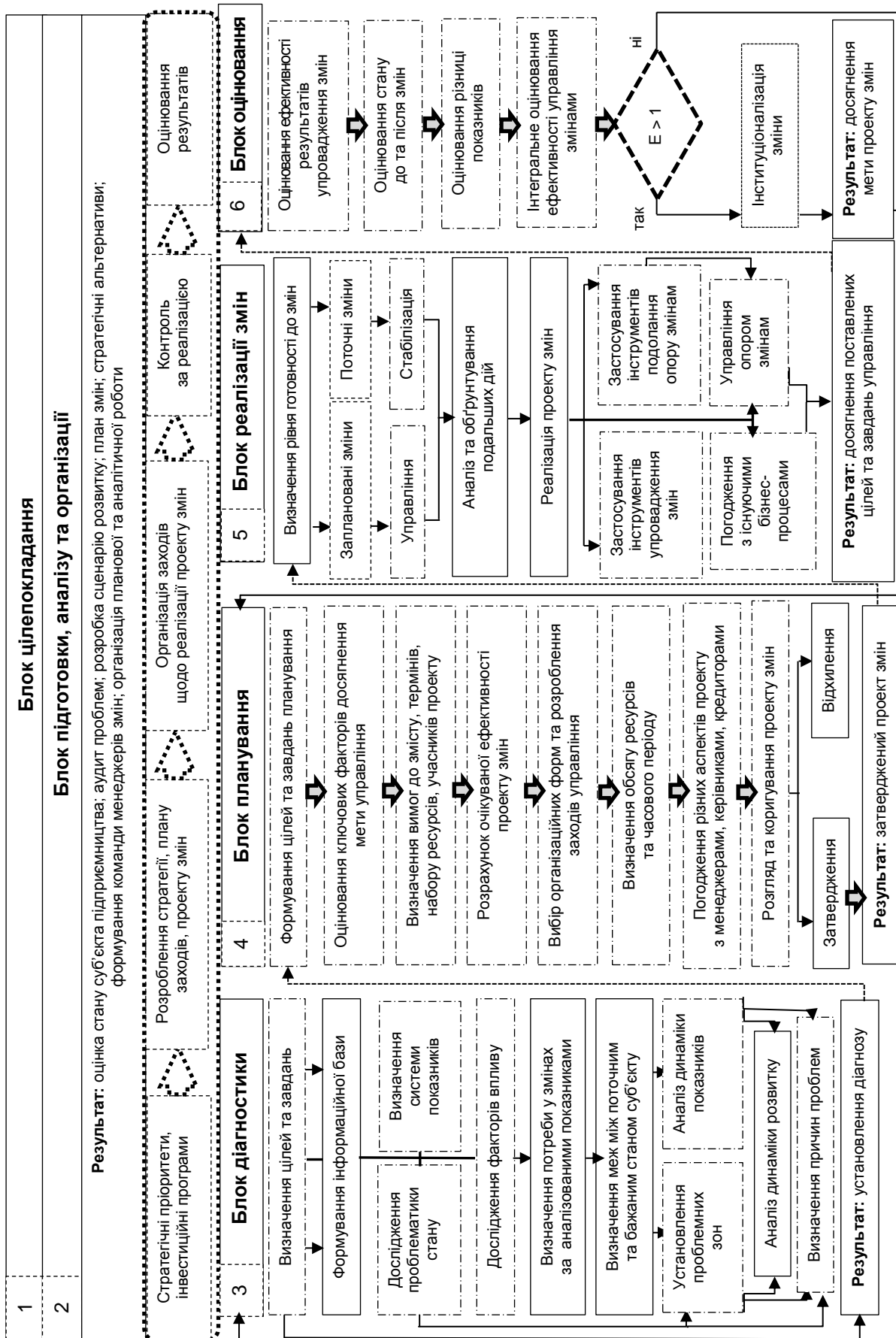

Рис. Блок-схема ефективного управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва [The flowchart of effective change management in the activities of business entities]

Процес реалізації блок-схеми ефективного управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва становить послідовність дій – від визначення потреби у змінах до досягнення запланованих результатів. Одним із найважливіших етапів процесу управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва є діагностика їхнього економічного становища, що забезпечує визначення стану об'єкта шляхом реалізації комплексу дослідницьких процедур, визначення слабких та проблемних зон тощо.

Метою реалізації блоку діагностики є пошук та визначення проблем на основі дослідження факторів впливу та встановлення системи показників, за критичними значеннями яких визначають різницю між поточним і бажаним станом суб'єкта підприємництва.

Крім того, у процесі діагностики важливо забезпечити ефективність системи обміну інформацією між її об'єктами та суб'єктами. Об'єктом діагностики може бути як складно організована динамічна система, так і будь-який її елемент, які можна подати з позиції зацікавлених сторін. Отже, зацікавленими сторонами в діагностиці суб'єкта підприємництва можуть бути власники, контрагенти, акціонери, стейкхолдери, які впливають на структуру управлінського процесу.

Успіх управління змінами багато в чому залежить від постійної діагностики проблемних зон і факторів, що негативно впливають на розвиток суб'єкта підприємництва. На думку А. Томпсона та А. Стрікланда, "діагностику середовища застосовують для визначення перспективних напрямів та змін середовища, які з часом можуть перетворитися на рушійні сили розвитку. Використання такого інструменту як діагностика дає можливість відстежувати тенденції та події, що можуть вплинути на стан галузі та створити нові можливості чи загрози" [13, с. 148].

Таким чином, діагностика є основою процесу управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва, адже від ступеня ретельності аналізу середовища підприємства та дослідження факторів впливу залежить ефективність ухвалення управлінських рішень.

Після встановлення "діагнозу" доцільним буде планування обсягу необхідних ресурсів, розроблення проекту змін, визначення відповідальних осіб. За умов відсутності необхідного обсягу ресурсів доцільним є перегляд методів, об'єкта та цілей управління. У ході реалізації наступного етапу блоку планування слід визначити вимоги до змісту, терміну, набору ресурсів та учасників проекту, а також здійснити розрахунок очікуваної ефективності проекту змін. Результати мають бути погоджені із кредитором, керівниками та менеджерами проекту. У підсумку буде затверджено проект змін, до реалізації якого слід комплексно оцінити рівень готовності суб'єкта підприємництва.

Під час процесу реалізації змін виникає необхідність у застосуванні інструментів подолання опору. Причому найбільший рівень опору виникає в ході

управління поточними змінами, ніж запланованими. Як відомо, опір змінам потенційно наявний на трьох рівнях: індивідуальному, груповому та організаційному. До інструментів упровадження змін авторами зараховано: реінжиніринг бізнес-процесів, управління якістю, удосконалення якості бізнес-процесів (6 сигм), технології постійних поліпшень (TQM), безперервне вдосконалення (Кайдзен). Інструментами управління опором змінам є професійне навчання та розвиток персоналу, система мотивації, система винагороди тощо. Оцінювання ефективності результатів упровадження змін передбачає визначення стану до та після змін, тобто зіставлення значень показників, що були отримані в результаті впровадження змін, зі встановленими значеннями, що були отримані під час реалізації блоку діагностики, та відповідне оцінювання їхньої різниці [14, с. 80].

Інтегральне оцінювання ефективності управління змінами передбачає оцінювання результатів за чотирма типами організаційних ефектів, а саме:

- ефект синергії – "якщо властивості системи загалом перевищують суму властивостей окремих її елементів" [15, с. 58];

- ефект доповнення – "система отримує відсутні елементи шляхом отримання управлінських, інноваційних та інших вигод" [16, с. 198];

- ефект конкурентної переваги – "отримується в результаті зміцнення позиції на ринку" [17, с. 35];

- ефект якості управління.

Отже, інтегральний показник ефективності управління змінами в діяльності суб'єктів підприємництва має такий вигляд:

$$E = 4\sqrt[4]{e_1 \times e_2 \times e_3 \times e_4}, \quad (1)$$

де E – інтегральний показник ефективності управління змінами;

e_1, e_2, e_3, e_4 - відповідні значення досягнутих організаційних ефектів.

За умов перевищення значенням інтегрального показника одиниці зміна підлягає інституціоналізації, а сам процес управління слід знову розпочинати із блоку діагностики. В інших випадках проект змін потребує коригування, що є одним з етапів блоку планування.

Таким чином, на сьогодні саме підприємницький сектор є двигуном розвитку сучасної економіки, який забезпечує технологічний прогрес, економічне зростання та соціальну захищеність громадян. Тому велику увагу з боку держави присвячено розвитку саме суб'єктів підприємництва як найважливіших форм господарювання. У результаті аналізу стану та розвитку вітчизняних суб'єктів підприємництва визначено основні проблеми, що перешкоджають їхньому ефективному функціонуванню, а саме: нерозвинутість інституціональної структури підприємницького сектору, наявність адміністративних бар'єрів, недосконалість нормативно-

правової бази та податкової системи, низький рівень якості управління тощо. Із метою підвищення рівня розвитку та ефективності функціонування вітчизняних суб'єктів підприємництва розроблено методичний підхід до управління змінами в діяльності суб'єктів підприємства, що ураховує шість блоків ефективного управління (цілепокладання, підготовку, діагностику, планування, реалізацію, оцінювання), аналіз факторів впливу на потреби у змінах, планування обсягу необхідних ресурсів, визначення рівня готовності до змін, ефективні інструменти подолання опору та оцінювання ефективності змін. Використання запропонованого методичного підходу забезпечує підвищення рівня адаптації вітчизняних суб'єктів підприємства до постійно змінюваних ринкових вимог та сприяє їхньому ефективному розвитку. Запропоновано інтегральний показник оцінювання ефективності управління змінами в діяльності суб'єктів підприємства, що передбачає оцінювання результатів за чотирма типами організаційних ефектів. Перспективами подальших наукових досліджень слід визначити питання управління опором із боку співробітників під час реалізації змін у діяльності суб'єктів підприємства.

Література: 1. Стратегія сталого розвитку "Україна – 2020", схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 // Законодавство України : офіційний сайт – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. 2. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємства : статистичний збірник / Державна служба статистики України ; за ред. М. С. Кузнецової ; відп. за вип. О. М. Колпакова. – Київ : б. в., 2016. – 513 с. 3. Полінкевич О. Чинники формування випереджального розвитку підприємств в умовах глобальної світової кризи / О. Полінкевич // Економічний часопис-XXI, 2016. – № 156 (1–2). – С. 59–62. 4. Гринько А. Дослідження сучасного розвитку підприємницького середовища в Україні / А. Гринько, П. Гринько // Технологічний аудит і резерви виробництва. – Т. 3, № 4 (35), 2017. – С. 29–34 ; [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journals.uran.ua/tarp/article/view/105528>. DOI: <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2017.10552859-62>. 5. Теребух А. Удосконалення управління бізнес-процесами на підприємствах України / А. Теребух, Г. Ільницька-Гикавчук, О. Макар // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.7. – С. 66–70. 6. Тарнавська Н. П. Концептуальні положення моделі управління гнучкістю підприємства / Н. Тарнавська, І. Демків // Бізнес Інформ. – 2017. – № 2. – С. 307–317. 7. Andrusiv U. Ya. Systematic approach to the formation of management mechanism of construction enterprises innovation activity [Electronic resource] / U. Ya. Andrusiv, I. M. Mazur, I. P. Kinash // Economic Processes Management : International Scientific E-Journal. – 2016. – No. 4. – Access mode : http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2016_4/epm2016_4_2.pdf. 8. Hornstein H. The integration of project management and organizational change management is now a necessity / H. Hornstein // International Journal of Project Management. – 2015. – Vol. 33, issue 2. – P. 291–298 ;

[Electronic resource]. – Access mode : <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2014.08.005>. 9. Гусєва О. Ю. Обґрунтування детермінованих підходів до управління змінами на телекомунікаційних підприємствах / О. Ю. Гусєва, С. В. Гончаренко // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2017. – № 1. – С. 24–31. 10. Турчина С. Г. Управління змінами в контексті стратегічного розвитку підприємств / С. Г. Турчина // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 1. – С. 11–15. 11. Острый І. Ф. Управління змінами як фактор стабілізації підприємства [Електронний ресурс] / І. Острый // XIV Науково-технічна конференція факультету менеджменту. Вінницький національний технічний університет (2 – 11 березня 2016 року, м. Вінниця). – 2016. – Режим доступу : <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/11217>. 12. Сокирник В. Моделювання організаційно-функціональної структури системи управління ВНЗ / В. Сокирник, І. Ковальчук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2015. – Т. 1, № 5. – С. 33–38. 13. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа. / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд ; пер. с англ. – 12-е изд. – Москва : ИД "Вильямс", 2007. – 928 с. 14. Гринько Т. В. Методичні підходи до оцінки ефективності організаційних змін на підприємствах зв'язку / Т. В. Гринько, М. М. Кошевий, Т. З. Гвініашвілі // Економічний часопис-XXI. – 2016. – № 156 (1–2). – С. 78–82. 15. Коваленко С. І. Розвиток концепції синергізму в економіці кластерних промислових систем / С. І. Коваленко // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць ; за ред. М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. – Одеса : Одеський національний економічний університет. – 2016. – Вип. 1, № 60. – С. 55–65. 16. Пуцентейло П. Р. Стратегічний аналіз як важливий елемент управління підприємством / П. Р. Пуцентейло, О. О. Гуменюк // Інноваційна економіка. – 2016. – Вип. 3–4, № 62. – С. 196–205. 17. Кондратюк О. І. Формування довгострокових конкурентних переваг за допомогою ефекту синергії / О. І. Кондратюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 12, ч. 2. – С. 34–37.

References: 1. Stratehiia staloho rosvytku "Ukraina – 2020", skhvalena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2015 roku No. 5/2015 // Zakonodavstvo Ukrainy : ofitsiyni sait – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. 2. Diialnist subiektiv velykoho, seredniho, maloho ta mikropidpriemnytstva : statystychnyi zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy ; za red. M. S. Kuznietsovoi ; vidp. za vyp. O. M. Kolpakova. – Kyiv : s. n., 2016. – 513 p. 3. Polinkevych O. *Chynnyky formuvannia vyperedzhalnogo rozvytku pidpriemstv v umovakh hlobalnoi svitovoi kryzy* [Factors of the formation of advanced development of enterprises under the conditions of the global crisis] / O. Polinkevych // Ekonomichnyi Casopys-XXI. – 2016. – No. 156 (1–2). – P. 59–62. 4. Hrinko A. *Doslidzhennia suchasnoho rosvytku pidpriemnytskoho seredovyscha v Ukraini* [Research on the modern development of the entrepreneurial environment in Ukraine] / A. Hrinko, P. Hrynko // Technologicheskii audit i rezervy proizvodstva. – 2017. – Vol. 3, No. 4 (35). – P. 29–34 ; [Electronic resource]. – Access mode : <http://journals.uran.ua/tarp/article/view/105528>. DOI: <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2017.10552859-62>. 5. Terebukh A. *Udoskonalennia upravlinnia bisnes-protsesamy na pidpriemstvakh Ukrainy* [Improvement of the business process management at Ukrainian enterprises] / A. Terebukh, H. Ilnytska-Hykvachuk, O. Makar

// Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2015. – Issue 25.7. – P. 66–70.

6. Tarnavska N. P. *Kontseptualni polozhennia modeli upravlinnia hnuchkistiuv pidpriemstva* [Conceptual provisions of the enterprise flexibility management model] / N. Tarnavska, I. Demkiv // *Biznes Inform.* – 2017. – No. 2. – P. 307–317.

7. Andrusiv U. Ya. Systematic approach to the formation of management mechanism of construction enterprises innovation activity [Electronic resource] / U. Ya. Andrusiv, I. M. Mazur, I. P. Kinash // *Economic Processes Management : International Scientific E-Journal.* – 2016. – No. 4. – Access mode : http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2016_4/epm2016_4_2.pdf.

8. Hornstein H. The integration of project management and organizational change management is now a necessity / H. Hornstein // *International Journal of Project Management.* – 2015. – Vol. 33, issue 2. – P. 291–298 ; [Electronic resource]. – Access mode : <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2014.08.005>.

9. Husieva O. Yu. *Obhruntuvannia determinantnykh pidkhodiv do upravlinnia zminamy na telekomunikatsiinykh pidpriemstvakh* [Substantiation of deterministic approaches to change management at telecommunication enterprises] / O. Yu. Husieva, S. V. Honcharenko // *Ekonomika. Menedzhment. Biznes.* – 2017. – No. 1. – P. 24–31.

10. Turchina S. H. *Upravlinnia zminamy v konteksti stratehichnoho rozvytku pidpriemstv* [Managing change in the context of the strategic enterprise development] / S. H. Turchina // *Visnyk Sums'koho natsionalnoho ahrahnoho universytetu. Serii: Ekonomika i Menedzhment.* – 2016. – Issue 1. – P. 11–15.

11. Ostryi I. F. *Upravlinnia zminamy yak factor stabilizatsii pidpriemstva* [Managing change as a factor for enterprise stabilization] [Electronic resource] / I. F. Ostryi // XIV Naukovo-tekhnichna konferentsiia fakultetu menedzhmentu. Vinnytskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet (2 – 11 bereznia 2016 roku, m. Vinnytsia). – 2016. – Access mode : <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/11217>.

12. Sokyrynyk V. *Modeliuvannia orhanizatsiino-funktsionalnoi struktury systemy upravlinnia VNZ* [Modelling the organizational and functional structure of the university management system] / V. Sokyrynyk, I. Kovalchuk // *Visnyk Hkmeleynskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky.* – 2015. – Vol. 1, No. 5. – P. 33–38.

13. Tompson A. A. *Strategicheskii menedzhment: kontseptsii i situatsii dlya analiza* / A. A. Tompson, A. Dzh. Striklend ; per. s angl. – 12-e izd. – Moskva : ID "Vilyams", 2007. – 928 p.

14. Grynko T. V. *Metodychni pidkhody do otsinky efektyvnosti orhanizatsiinykh zmin na pidpriemstvakh zviazku* [Methodical approaches to the assessment of the effectiveness of organizational changes in communication companies] / T. V. Grynko, M. Koshevyi, T. Z. Gviniashvili // *Ekonomichni Casopys-XXI.* – 2016. – No. 156 (1–2). – P. 78–82.

15. Kovalenko S. I. *Rozvytok kontseptsii synerhizmu v ekonomitsi klasternykh promyslovykh system* [Development of the concept of synergy in the economy of cluster industrial systems] / S. I. Kovalenko // *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen : zb. nauk. prats ; za red. M. I. Zvieriakova (holov. red.) et al. – Odesa : Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet.* – 2016. – Issue 1, No. 60. – P. 55–65.

16. Putsenteilo P. R. *Stratehichnyi analiz yak vazhlyvyi element upravlinnia pidpriemstv* [Strategic analysis as an important element of enterprise management] / P. R. Putsenteilo, O. Humeniuk // *Innovatsiina ekonomika.* – 2016. – Issue 3–4, No. 62. – P. 196–205.

17. Kondratiuk O. I. *Formuvannia dovho-*

strokovykh konkurentnykh perevah za dopomohoiu efektu synerhii [Formation of long-term competitive advantages through the effect of synergy] / O. I. Kondratiuk // *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu.* – 2015. – Issue 12, part 2. – P. 34–37.

Інформація про авторів

Гринько Тетяна Валеріївна – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (просп. Гагаріна, 72, м. Дніпро, Україна, 49000, e-mail: greisy25@gmail.com).

Гвініашвілі Тетяна Зурабівна – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (просп. Гагаріна, 72, м. Дніпро, Україна, 49000, e-mail: g_tanya@ua.fm).

Інформація об авторах

Гринько Татьяна Валерьевна – д-р екон. наук, професор, заведующая кафедрой экономики, предпринимательства и управления предприятиями Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (просп. Гагарина, 72, г. Днепр, Украина, 49000, e-mail: greisy25@gmail.com).

Гвинашвили Татьяна Зурабовна – канд. екон. наук, доцент кафедры экономики, предпринимательства и управления предприятиями Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (просп. Гагарина, 72, г. Днепр, Украина, 49000, e-mail: g_tanya@ua.fm).

Information about the authors

T. Grynko – Doctor of Sciences in Economics, Professor, Head of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management of Oles Honchar Dnipro National University (72 Gagarin Ave., Dnipro, Ukraine, 49000, e-mail: greisy25@gmail.com).

T. Gviniashvili – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management of Oles Honchar Dnipro National University (72 Gagarin Ave., Dnipro, Ukraine, 49000, e-mail: g_tanya@ua.fm).

*Стаття надійшла до ред.
19.09.2017 р.*

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА РЫНКА ЭКСПОРТИРУЕМОЙ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ НА ПРИМЕРЕ ОТДЕЛЬНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

**Рудыка В. И.
Тимонин А. М.
Верещагина А. В.**

Обоснована возможность оценки рынка экспортируемой научно-технической продукции на примере ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ "ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ ПО ПРОЕКТИРОВАНИЮ ПРЕДПРИЯТИЙ КОКСОХИМИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ" (ГП "ГИПРОКОКС"). Построены модели зависимости темпов изменения объемов работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет средств зарубежных заказчиков, от объемов выпуска стали в мире. Среди них выбрана оптимальная модель. Построена прогнозная модель изменения объемов общемирового выпуска стали. Рассчитан комплекс показателей, характеризующих точность прогноза и адекватность полученных экономико-математических моделей; оценена статистическая значимость параметров моделей. Для оценки ожидаемых темпов роста объемов выполняемых ГП "ГИПРОКОКС" работ за счет средств зарубежных заказчиков в будущих периодах возможно использование полученной в ходе исследования корреляционно-регрессионной модели зависимости этого показателя от объемов выпуска стали в мире с временным лагом в 2 года. В свою очередь, прогноз общемирового производства стали может быть осуществлен согласно трендовой прогнозной модели, полученной на исходных данных временного ряда с 1980 по 2015 год. Понятно, что такой прогноз не будет схоластичным лишь в процессе последовательного преодоления кризисных нестабильностей, характерных для хаотизированного в последние годы развития мировой экономики. Направлениями дальнейших исследований, которые являются логическим продолжением данного исследования, могут быть: обоснование целесообразности использования отдельных методов прогнозирования развития инновационного рынка в отдельных его составляющих; дальнейшее совершенствование системы показателей инновационной активности и развития объектов инновационного рынка с учетом совершенствования статистических форм отчетности; разработка методики одновременного сопоставления развития рынка инноваций в отдельных его составляющих.

Ключевые слова: инновации, рынок инноваций, корреляционно-регрессионный анализ, прогнозирование.

АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ РИНКУ ЕКСПОРТОВАНОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМОГО ПІДПРИЄМСТВА

**Рудика В. І.
Тімонін О. М.
Верещагіна Г. В.**

Обґрунтовано можливість оцінювання ринку експортованої науково-технічної продукції на прикладі ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА "ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ ПО ПРОЕКТУВАННЮ ПІДПРИЄМСТВ КОКСОХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ" (ДП "ГИПРОКОКС"). Побудовано моделі залежності темпів зміни обсягів робіт ДП "ГИПРОКОКС", виконаних за рахунок коштів зарубіжних замовників, від обсягів випуску сталі у світі. Серед них здійснено вибір оптимальної моделі. Побудовано прогнозну модель зміни обсягів загальносвітового випуску сталі. Було розраховано комплекс показників, що характеризують точність прогнозу й адекватність отриманих економіко-математичних моделей; оцінено статистичну значущість параметрів моделей. Для оцінювання очікуваних темпів зростання обсягів виконуваних ДП "ГИПРОКОКС" робіт за рахунок коштів зарубіжних замовників у майбутніх

періодах можливе використання отриманої в ході дослідження кореляційно-регресійній моделі залежності цього показника від обсягів випуску сталі у світі з тимчасовим лагом 2 роки. У свою чергу, прогноз загально-світового виробництва сталі може бути здійснено, згідно із трендовою прогнозною моделлю, отриманою на вихідних даних часового ряду з 1980 до 2015 року. Зрозуміло, що такий прогноз не буде схоластичним лише у процесі послідовного подолання кризових нестабільностей, характерних для хаотизованого останніми роками розвитку світової економіки. Напрямами подальших досліджень, які є логічним продовженням цього дослідження, можуть бути: обґрунтування доцільності використання окремих методів прогнозування розвитку інноваційного ринку в окремих його складових частинах; подальше вдосконалення системи показників інноваційної активності та розвитку об'єктів інноваційного ринку, урахуваючи вдосконалення статистичних форм звітності; розроблення методики одночасного зіставлення розвитку ринку інновацій в окремих його складових частинах.

Ключові слова: інновації, ринок інновацій, кореляційно-регресійний аналіз, прогнозування.

.....

ANALYSIS AND EVALUATION OF THE MARKET OF EXPORTED SCIENTIFIC AND TECHNICAL PRODUCTS USING THE EXAMPLE OF AN INDIVIDUAL ENTERPRISE

**V. Rudyka
O. Timonin
H. Vereshchagina**

The article substantiates the possibility of evaluating the market of exported scientific and engineering products using the example of the STATE ENTERPRISE "STATE INSTITUTE FOR DESIGNING ENTERPRISES OF COKE OVEN AND BY-PRODUCT PLANTS" (SE "GIPROKOKS"). The correlation models have been developed for the rate of changes of the SE "GIPROKOKS" scope of works, performed using the funds of foreign customers, depending on the rates of global steel production. The optimal model has been selected among them. A forecast model of changing global steel production has been constructed. The complex of indices has been calculated, which describe the forecast accuracy and adequacy of the obtained economic and mathematical models; the statistical significance of the model parameters has been evaluated. In order to assess the expected growth rate of work performed by the SE "GIPROKOKS" using the funds of foreign customers in future periods, the correlation-regression model received in the course of study may be used to reflect the dependence of this value on the rate of global steel production with 2 years' time lag. In its turn the forecast of global steel production can be made according to the trend forecast model received on the basis of the initial data for the time span from 1980 to 2015. It is clear that such forecast will not be scholastic only in the process of consistent overcoming of crisis instabilities which are characteristic of recent years' havoc development of the world economy. Directions of further study as a logical continuation of the present one can be as follows: substantiation of the feasibility of using individual methods for the forecast of the innovative market development in its individual components; further improvement of the system for measuring innovative activity and development of the innovative market facilities considering improvements in the statistical forms of reporting; developing methods for simultaneous comparison of the innovation market development in its individual components.

Keywords: innovations, market of innovations, correlation and regression analysis, forecasting.

.....

Развитие рынка инноваций, в частности рынка научно-технической продукции, требует усовершенствования существующих и разработки новых подходов к его анализу и оценке. Базируясь на отчетных данных отдельного предприятия и показателях развития рынка продукции предприятий – непосредственных потребителей научно-технической продукции, авторы обосновывают подход к проведению анализа и прогнозированию развития его инновационной деятельности, в частности научно-технической.

Проблемами анализа, оценки и развития рынка инноваций занимается ряд отечественных и зарубежных ученых, среди которых: Р. Купер, С. Эджет, И. М. Будникевич, И. Булкин, А. Вдовиченко, Н. В. Краснокутская,

В. Г. Чернов, О. И. Пурский, Е. В. Раевнева [1–8] и другие. Однако их подходы к анализу и оценке могут использоваться частично, поскольку не всегда позволяют учитывать динамическую составляющую как обязательный элемент процессов развития.

Обоснована возможность прогнозирования развития рынка научно-технической продукции ГП "ГИПРОКОКС" на основе использования корреляционно-регрессионных моделей зависимости объемов работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет средств зарубежных заказчиков, от объемов выпуска стали в мире.

В настоящее время около 71 % мировой стали производится кислородно-конвертерным способом [9]. Коксующийся уголь преобразуется в кокс, который затем

используется в доменных печах для выплавки чугуна из железной руды. Чугун доставляется в кислородный конвертер, где к нему добавляются стальной лом и известняк. Поток кислорода высокой чистоты продувается через ванну с расплавом для удаления примесей, в результате чего получается жидкая сталь.

Такая зависимость объемов производства стали от кокса позволяет ожидать рост общемировых объемов его выпуска, особенно учитывая статистику производства стали в мире, которая приведена на рис. 1.

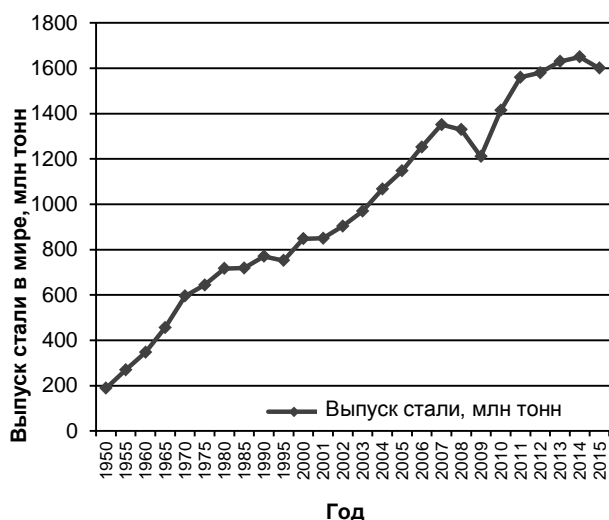

Рис. 1. Выпуск стали в мире за период 1950 – 2015 гг. [1]
[Steel production in the world during the period 1950 – 2015 [1]]

Представленные на рис. 1 данные свидетельствуют о постоянно растущем мировом производстве стали. Согласно прогнозам, эта тенденция сохранится и в ближайший обозримый период. Учитывая, что производство чугуна и стали непосредственно связаны с потребностью в коксе как основном сырье, можно считать, что производство кокса также будет расти. Статистические данные подтверждают эту закономерность. Поэтому представляется целесообразным и возможным поиск взаимосвязи такого показателя, как темпы изменения объемов выполненных ГП "ГИПРОКОКС" работ (за счет всех зарубежных заказчиков), с общими объемами выпуска стали в мире. Это предположение основывается также на том, что на протяжении последних десятилетий в отраслях сталелитейной и коксохимической промышленности не происходило существенного революционного изменения технологий производства, хотя технологии в этих отраслях постоянно совершенствуются с развитием НТП. Однако это не привело к существенным структурным сдвигам и изменениям в соотношении производства стали кислородно-конвертерным и электродуговым методом.

Необходимость связывать объемы выполненных ГП "ГИПРОКОКС" работ с мировыми объемами выпус-

ка стали обосновывается еще и следующими обстоятельствами. На рис. 2 приведена статистика выпуска кокса отечественными предприятиями.

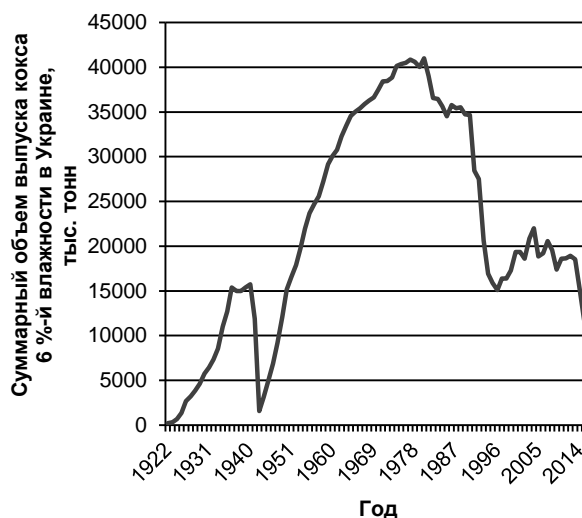

Рис. 2. Суммарный объем выпуска кокса 6 %-й влажности в Украине за период с 1922 по 2016 гг.
[Overall 6 % moisture coke output in Ukraine in the period from 1922 till 2016]

Из картины, представленной на рис. 2, следует, что мировые тенденции производства стали (и возможно, на основе вышеизложенного, кокса), имеют расхождения с украинскими, поскольку в Украине наблюдается существенный спад объемов производства, начиная с 1990 года. При этом, хотя и произошло некоторое изменение направления тренда объемов выпуска кокса в Украине, начиная с 1993 г., существенных темпов роста это не обеспечило, а после 2013 года ввиду известных событий выпуск кокса резко уменьшился до объемов значительно ниже уровня производства 1990 г. Поэтому важным для ГП "ГИПРОКОКС" является его ориентация на внешние рынки.

Ориентация ГП "ГИПРОКОКС" на внешние рынки возможна еще и благодаря тому, что он обладает большим авторитетом в мире, наработанным за десятилетия своей деятельности, а также тому, что по его проектам построены и успешно эксплуатируются более 400 коксовых батарей в 26 из 45 стран, имеющих коксохимическое производство.

Это позволяет рассчитывать на то, что в случае замены или модернизации этих батарей заказчики повторно обратятся к ГП "ГИПРОКОКС". Именно поэтому, в рамках проводимых исследований, было сделано предположение о том, что может существовать связь между объемами работ ГП "ГИПРОКОКС" по зарубежным проектам и объемами мирового производства стали.

Для проверки этой гипотезы были построены модели зависимости темпов изменения объемов выполненных ГП "ГИПРОКОКС" работ за счет средств

зарубежных заказчиков, от мировых объемов выпуска стали. Предполагая, что увеличение объема работ ГП "ГИПРОКОКС" может наступить не сразу, а с некоторым запаздыванием, вызванным процессом принятия решения на самих предприятиях-заказчиках, а также переговорами и обсуждением вариантов реализации проекта с ГП "ГИПРОКОКС", длительностью проектирования объектов, были построены модели зависимости без временного лага, с лагом в 1 год и с лагом в 2 года во влиянии фактора объема выпуска стали в мире (X_1) на фактор темпов изменения общих объемов работ, выполненных за счет средств зарубежных заказчиков (Y_1). Данные об общих объемах работ, выполненных за счет средств зарубежных заказчиков, представлены в виде базисных темпов роста; базисом является 2000 г.

В результате проведенных расчетов были получены следующие модели:

1. Модель без временного лага (X_{1t}), полиномиальная 2-й степени, вида:

$$Y_1 = 0,0000370287(X_{1t})^2 - 0,0453244074x_{1t} + 11,8042761115, (1)$$

которая характеризуется коэффициентом детерминации $R^2 = 0,8793826449$. Сама модель имеет вид, представленный на рис. 3.

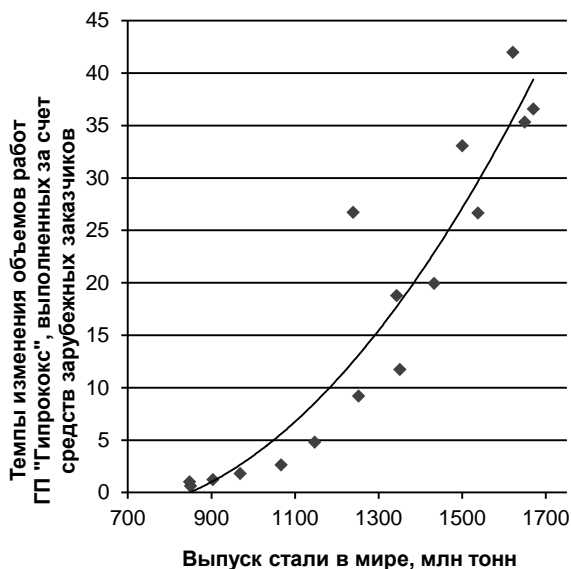

Рис. 3. Модель зависимости темпов изменения объемов работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет средств зарубежных заказчиков, от объемов общего выпуска стали в мире, без временного лага (X_1)
[The model of dependence of the rate of change in the scope of work done by the SE "GIPROKOKS" at the cost of foreign customer funds and the overall steel production in the world without time lag (X_1)]

Исходные данные для построения моделей приведены в табл. 1.

Таблица 1

Темпы изменения объемов работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет средств зарубежных заказчиков (база – 2000 г.)
[The rate of change in the volume of work performed by the SE "GIPROKOKS" at the expense of foreign customers (the base is the year 2000)]

Обозначение показателя	Год																
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Y1	1	0,618095	1,21195	1,803833	2,620631	4,788613	9,196731	11,73055	18,77959	26,69109	19,94081	26,66009	33,046787	35,30722	36,55862	41,97012	49,78861

2. Модель с временным лагом в 1 год (X_{1t-1}), полиномиальная 2-й степени, вида:

$$Y_1 = 0,00003666(x_{1t-1})^2 - 0,03833367x_{1t-1} + 6,67793024, (2)$$

которая характеризуется показателем коэффициента детерминации $R^2 = 0,94331780$. Сама модель представлена на рис. 4.

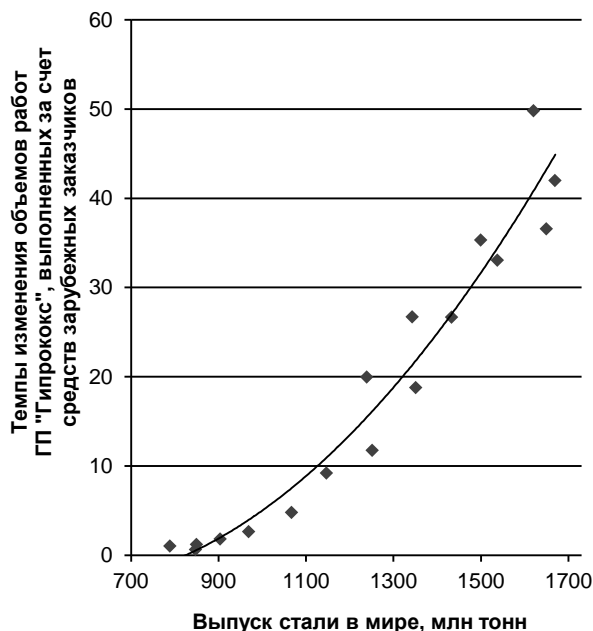

Рис. 4. Модель зависимости темпов изменения объемов работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет средств зарубежных заказчиков, от объемов общего выпуска стали в мире, с временным лагом в 1 год (X_{1t-1})
[The model of dependence of the rate of change in the scope of work done by the SE "GIPROKOKS" at the cost of foreign customers on the overall steel production in the world with the time lag of 1 year (X_{1t-1})]

3. Модель с временным лагом в 2 года ($X1_{t-2}$), полиномиальная 2-й степени, вида:

$$Y1 = 0,0000257(X1_{t-2})^2 - 0,0069464X1_{t-2} - 8,5684554, (3)$$

которая характеризуется показателем коэффициента детерминации $R^2 = 0,9683$. Сама модель представлена на рис. 5.

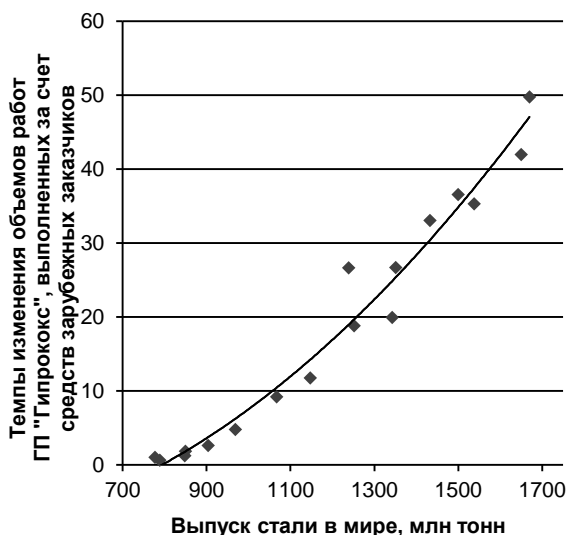

Рис. 5. Модель зависимости темпов изменения объемов работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет средств зарубежных заказчиков, от объемов общего выпуска стали в мире, с временным лагом в 2 года ($X1_{t-2}$)

[The model of dependence of the rate of changes in the scope of work done by the SE "GIPROKOKS" at the cost of foreign customer funds and the overall steel production in the world with the time lag of 2 years ($X1_{t-2}$)]

Для всех моделей оценивалась статистическая значимость коэффициентов детерминации по F-критерию Фишера, а также статистическая значимость параметров модели по t-критерию Стьюдента [10–12].

Как видно из показателя коэффициента детерминации, повышение лага приводит к повышению связи между рядами данных исследуемых показателей. Интерпретировать это можно как то, что для принятия решения о модернизации, замене или расширении производства заказчиком необходимо от 1 до 2 лет, следовательно, базовыми величинами для оценки и планирования ожидаемых в текущем (будущем) году объемов работ, выполняемых ГП "ГИПРОКОКС" за счет средств зарубежных заказчиков, могут служить объемы производства стали в прошлом – позапрошлом году.

Таким образом, отбор по критерию наибольшей величины коэффициента детерминации позволяет принять, в качестве рабочей, модель зависимости темпов роста объемов работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет средств зарубежных заказчиков, от объемов выпуска стали в мире с временным лагом в 2 года – модель (3).

Далее, исходя из модели (3), для практического ее применения в качестве модели предварительной

оценки (планирования) темпов изменения объемов работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет зарубежных заказчиков, необходимо исследовать мировой объем производства стали для построения прогнозных моделей общемирового производства стали и отобрать из них наиболее оптимальную. В результате проведенных расчетов и отбора по многочисленным критериям адекватности прогнозных моделей [10–12], была выбрана полиномиальная функция 5-й степени для прогнозирования производства стали в мире.

Уравнение модели имеет вид:

$$X1 = -0,001t^5 + 0,018t^4 - 0,402t^3 + 2,82t^2 + 2,444t + 675 (4)$$

с показателем коэффициента детерминации $R^2 = 0,981$. График самой модели приведен на рис. 6.

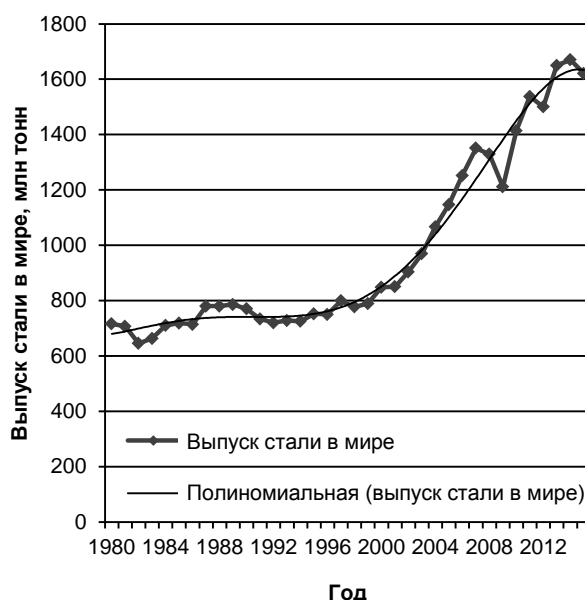

Рис. 6. Фактические значения и прогнозная модель оценки общих объемов выпуска стали в мире за период с 1980 по 2015 гг.

[The actual values and the forecast model of the overall steel production in the world in the period from 1980 till 2015]

Оценка модели производства стали в мире, полученной на основе данных за период с 1980 по 2015 гг., позволяет говорить о том, что модель (4) дает достаточно точный и несмещенный прогноз. Фактор времени t влияет на объемы производства стали ($X1$), поскольку $F_p (285,17) > (F_{табл}) 2,62$. Это позволяет использовать модель (4) для дальнейшего возможного вычисления на ее основе темпов изменений объемов работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет средств зарубежных заказчиков, по формуле (3).

Для практического применения и возможности повышения точности прогнозов на будущие периоды при получении статистических показателей следующих периодов (годов) необходимо корректировать параметры прогнозной модели.

Таким образом, проанализировав рассмотренные модели зависимости темпов изменения объемов работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет средств зарубежных заказчиков, от объемов общего выпуска стали в мире, можно представить обобщенные результаты в табл. 2.

Таблица 2

Сравнительная характеристика моделей зависимости темпов изменения объемов работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет средств зарубежных заказчиков, от объемов общего выпуска стали в мире [Comparative characteristics of the models of dependence between the rate of changes in the scope of work done by the SE "GIPROKOKS" at the cost of foreign customers and the overall steel production in the world]

	Вид	Коэффициент детерминации
Модель без временного лага (X_{1t}), полиномиальная 2-й степени	$Y_1 = 0,0000370287(X_{1t})^2 - 0,0453244074x_{1t} + 11,8042761115$	0,8793826449
Модель с временным лагом в 1 год ($X_{1,t-1}$), полиномиальная 2-й степени	$Y_1 = 0,00003666(x_{1,t-1})^2 - 0,03833367x_{1,t-1} + 6,67793024$	0,94331780
Модель с временным лагом в 2 года ($X_{1,t-2}$), полиномиальная 2-й степени	$Y_1 = 0,0000257(X_{1,t-2})^2 - 0,0069464x_{1,t-2} - 8,5684554$	0,9683

В рамках проведенного исследования по анализу и прогнозированию развития зарубежного сегмента рынка научно-технической продукции ГП "ГИПРОКОКС", были получены следующие результаты.

Для оценки ожидаемых темпов роста объемов выполняемых ГП "ГИПРОКОКС" работ за счет средств зарубежных заказчиков в будущих периодах возможно использование полученной в ходе исследования корреляционно-регрессионной модели (3) зависимости этого показателя от объемов выпуска стали в мире, с временным лагом в 2 года:

$$Y_1 = 0,0000257(X_{1,t-2})^2 - 0,0069464x_{1,t-2} - 8,5684554.$$

В свою очередь, прогноз общемирового производства стали может быть осуществлен согласно трендовой прогнозной модели (4) полученной на исходных данных временного ряда с 1980 по 2015 гг., в котором первый период соответствует 1980 г.:

$$X_1 = -0,001t^5 + 0,018t^4 - 0,402t^3 + 2,82t^2 + 2,444t + 675.$$

Для всех предложенных корреляционно-регрессионных и прогнозных моделей была проведена оценка статистической значимости параметров, а также установленной связи. Применимость прогнозных моделей, кроме того, оценивалась на основе расчета показателей качества прогнозных моделей.

Таким образом, можно говорить о том, что существует тесная связь между объемом работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет средств зарубежных заказчиков, и объемами выпуска стали в мире. На основе имеющихся данных, а также полученных прогнозных моделей мировой статистики выпуска стали, возможно прогнозировать объем работ ГП "ГИПРОКОКС", выполненных за счет средств зарубежных заказчиков.

Понятно, что такой прогноз не будет схоластичным лишь в процессе последовательного преодоления кризисных нестабильностей, характерных для хаотизированного в последние годы развития мировой экономики. К тому же не является императивом возврат зарубежных заказчиков к услугам ГП "ГИПРОКОКС" при реновации коксовых батарей, построенных ранее по его проектам в условиях ужесточения конкуренции на таком ограниченном отраслевом международном рынке научно-технической продукции.

Направлениями дальнейших исследований, которые являются логическим продолжением данного исследования, могут быть: обоснование целесообразности использования отдельных методов прогнозирования развития инновационного рынка в отдельных его составляющих; дальнейшее совершенствование системы показателей инновационной активности и развития объектов инновационного рынка с учетом совершенствования статистических форм отчетности; разработка методики одновременного сопоставления развития рынка инноваций в отдельных его составляющих для различных территориальных или отраслевых группировок; методические подходы по осуществлению мониторинга рынка инноваций.

Литература: 1. Cooper R. G. Developing a product innovation and technology strategy for your business / R. G. Cooper, S. E. Edgett // Research Technology Management. – 2010. – Vol. 53 (3). – P. 33–40. 2. Буднікевич І. М. Становлення регіонального ринку інновацій: теорія та практика (на прикладі Карпатського регіону) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.10.01 / І. М. Буднікевич ; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2002. – 20 с. 3. Булкин И. Некоторые проблемные области в использовании системы индикаторов европейского инновационного табло при проектировании научно-технологической политики / И. Булкин // Новые вызовы академической науке в контексте проблем современного кризиса: мировой и национальный аспекты : материалы междунар. симпоз. 14 – 18 сент. 2009 г. ; Алушта, АР Крым, Украина. – Киев : Феникс, 2010. – 264 с. 4. Вдовиченко А. Розрахунок інтегрального індексу інноваційного розвитку економіки України / А. Вдовиченко // Світ фінансів. – 2008. – № 3. – С. 154–161. 5. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навчальний посібник / Н. В. Краснокутська. – Київ : КНЕУ, 2003. – 505 с. 6. Чернов В. Г. Методологія оцінювання інноваційного розвитку з використанням нейро-нечіткого моделювання / В. Г. Чернов, О. В. Дорохов // Економіка розвитку. – 2015. – № 3 (75). – С. 88–95. 7. Пурський О. І. Моделювання процесів функціонування торговельного ринку за наявності механізмів електронної та тардиційної торгівлі / О. І. Пурський, Б. В. Гринюк, І. О. Мороз // Економіка розвитку. – 2016. – № 1(77). – С. 83–91. 8. Rayevnyeva O. Peculiarities of non-linear development

of Ukrainian economy: causes and tendencies / O. Rayevnyeva, N. Dubrovina // *Економіка розвитку*. – 2016. – № 2 (78). – P. 73–88. 9. Worldsteel association [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.worldsteel.org>. 10. Ферстер Е. Методи кореляційного і регресійного аналізу / Е. Ферстер, Б. Ренц. – Київ : Фінанси і статистика, 2004. – 304 с. 11. Клебанова Т. С. Эконометрия : учебно-методическое пособие для самостоятельного изучения дисциплины / Т. С. Клебанова, Н. П. Дубовина. – Харьков : Издательский Дом "Инжек", 2003. – 132 с. 12. Математическая статистика / под ред. А. М. Дина. – Москва : Высшая школа, 1975. – 398 с. 13. World Coal Association [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.worldcoal.org>. 14. Малина В. П. Коксохимическое производство: роль и значение, современное состояние в мире и Украине / В. П. Малина. – Харьков : ГИПРОКОКС, 2011. – 24 с. 15. Материалы к 5-му международному конкурсу по качеству стран центральной и восточной Европы, 2009 ; Киев. – Харьков : ГИПРОКОКС, 2009. – 79 с.

References: 1. Cooper R. G. Developing a product innovation and technology strategy for your business / R. G. Cooper, S. E. Edgett // *Research Technology Management*. – 2010. – Vol. 53 (3). – P. 33–40. 2. Budnikevych I. M. Stanovlennia rehionalnoho rynku innovatsii: teoriia ta praktyka (na prykladi Karpatskoho rehionu) : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.10.01 / I. M. Budnikevych ; NAN Ukrainy, In-t rehion. doslidzh. – Lviv, 2002. – 20 p. 3. Bulkin I. Nekotorye problemnye oblasti v ispolzovanii sistemy indikatorov evropeyskogo innovatsionnogo tablo pri proektirovanii nauchno-tekhnologicheskoy politiki / I. Bulkin // *Novye vyzovy akademicheskoy nauke v kontekste problem sovremennogo krizisa: mirovoy i natsionalnyi aspekty : materialy mezhdunar. simpoz.* 14 – 18 sent. 2009 g. ; Alushta, AR Krym, Ukraina. – Kiev : Feniks, 2010. – 264 p. 4. Vdovychenko A. *Rozrakhunok intehralnoho indeksu innovatsiynoho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Calculation of the integral index of innovation development of the Ukrainian economy] / A. Vdovychenko // *Svit finansiv*. – 2008. – № 3. – P. 154–161. 5. Krasnokutska N. V. Innovatsiyni menedzhment : navchalnyi posibnyk / N. V. Krasnokutska. – Kyiv : KNEU. – 2003. – 505 p. 6. Chernov V. H. *Metodolohiia otsiniuvannia innovatsiynoho rozvytku z vykorystanniam neiro-nechitkoho modeliuivannia* [The methodology of innovation development evaluation using neuro-fuzzy modelling] / V. H. Chernov, O. V. Dorokhov // *Ekonomika rozvytku*. – 2015. – No. 3 (75). – P. 88–95. 7. Purskyi O. I. *Modeliuivannia protsesiv funktsionuvannia torhovelnoho rynku za naiavnosti mekhanizmiv elektronnoi ta tardytsiynoi torhivli* [Modelling the trade market functioning with available electronic and traditional trade mechanisms] // O. I. Purskyi, B. V. Hryniuk, I. O. Moroz // *Ekonomika rozvytku*. – 2016. – No. 1 (77). – P. 83–91. 8. Rayevnyeva O. Peculiarities of non-linear development of Ukrainian economy: causes and tendencies / O. Rayevnyeva, N. Dubrovina // *Ekonomika rozvytku*. – 2016. – No. 2 (78). – P. 73–88. 9. Worldsteel association [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.worldsteel.org>. 10. Ferster E. *Metody koreliatsiynoho i rehiesiynoho analizu* / E. Ferster, B. Rents. – Kyiv : Finansy i statystyka, 2004. – 304 p. 11. Klebanova T. S. *Ekonometriya : uchbeno-metodicheskoye posobie dlya samostoyatelnogo izucheniya distsipliny* / T. S. Klebanova, N. P. Dubovina. – Kharkov : Izdatelskiy Dom "Inzhok", 2003. – 132 p. 12. *Matematicheskaya statistika* / pod red. A. M. Dina. – Moskva : Vysshaya shkola, 1975. – 398 p. 13. World Coal Association [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.worldcoal.org>. 14. Malina V. P. *Koksokhimicheskoye proizvodstvo: rol i znachenie, sovremennoe sostoyanie v mire i Ukraine* / V. P. Malina. – Kharkov : GIPROKOKS, 2011. – 24 p. 15. *Materialy k 5-mu mezhdunarodnomu konkursu po kachestvu stran tsentralnoy i vostochnoy Evropy*, 2009 ; Kiev. – Kharkov : GIPROKOKS, 2009. – 79 p.

Информация об авторах

Рудыка Виктор Иванович – канд. экон. наук, заслуженный работник промышленности Украины, лауреат Государственной премии Украины в области науки и техники, Почетный профессор Международного Венского университета, директор ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ "ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ ПО ПРОЕКТИРОВАНИЮ ПРЕДПРИЯТИЙ КОКСОХИМИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ" (ГП "ГИПРОКОКС") (ул. Сумская, 60, г. Харьков, Украина, 61002, e-mail: giprokoks@ic.kharkov.ua).

Тимонин Александр Михайлович – канд. экон. наук, профессор, декан факультета менеджмента и маркетинга Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (просп. Науки, 9-А, г. Харьков, Украина, 61166, e-mail: mimtimam@ukr.net).

Верещагина Анна Валентиновна – канд. экон. наук, доцент кафедры экономики, управления предприятиями и логистики Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (просп. Науки, 9-А, г. Харьков, Украина, 61166, e-mail: 1234567654321mmm@ukr.net).

Информация про авторів

Рудика Віктор Іванович – канд. экон. наук, заслуженный работник промышленности Украины, лауреат Державної премії України в галузі науки та техніки, Почесний професор Міжнародного Віденського університету, директор ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА "ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ ПО ПРОЕКТУВАННЮ ПІДПРИЄМСТВ КОКСОХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ" (ДП "ГИПРОКОКС") (вул. Сумська, 60, м. Харків, Україна, 61002, e-mail: giprokoks@ic.kharkov.ua).

Тимонін Олександр Михайлович – канд. экон. наук, профессор, декан факультета менеджменту і маркетингу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (просп. Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166, e-mail: mimtimam@ukr.net).

Верещагіна Ганна Валентинівна – канд. экон. наук, доцент кафедри економіки, управління підприємствами та логістики Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (просп. Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166, e-mail: 1234567654321mmm@ukr.net).

Information about the authors

V. Rudyka – PhD in Economics, Honoured Worker of the Industry of Ukraine, Laureate of Ukraine State Prize in Technique and Sciences, Honoured Professor of the International Vienna University, Director of the STATE ENTERPRISE "STATE INSTITUTE FOR DESIGNING ENTERPRISES OF COKE OVEN AND BY-PRODUCT PLANTS" (SE "GIPROKOKS") (60 Sumska St., Kharkiv, Ukraine, 61002, e-mail: giprokoks@ic.kharkov.ua).

O. Timonin – PhD in Economics, Dean of the Faculty of Management and Marketing of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Nauky Ave., Kharkiv, Ukraine, 61166, e-mail: mimtimam@ukr.net).

H. Vereshchagina – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Enterprise Management and Logistics of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Nauky Ave., Kharkiv, Ukraine, 61166, e-mail: 1234567654321mmm@ukr.net).

Стаття надійшла до ред.
04.09.2017 р.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА У СТАН СИСТЕМНО ДОСКОНАЛОЇ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЇ

**Гавкалова Н. Л.
Гагарінов О. В.**

Статтю присвячено науковій проблемі трансформації вітчизняних підприємств у стан системно досконалих бізнес-організацій шляхом розроблення стратегії для цих цілей. Автори статті акцентують увагу на тому, що в сучасних умовах господарювання перед вітчизняними підприємствами постають серйозні виклики, пов'язані із трансформацією світового економічного устрою на базі Четвертої індустріальної революції, системної кризи в системі державного управління України, що виникла в результаті ентропогенної системної катастрофи із СРСР, переорієнтації економічних зв'язків на європейський ринок, і все це – на фоні системної недосконалості, порівняно із західними аналогами.

За результатами проведеного дослідження авторами було обґрунтовано необхідність у розробленні стратегії трансформації вітчизняних підприємств у стан системно досконалих бізнес-організацій, а також сформовано концептуальні засади для цього. Зокрема проаналізовано ключові підходи до визначення поняття "стратегія підприємства" та безпосередньо до її розроблення, а також сформовано перелік системних властивостей і закономірностей, що потрібно враховувати у процесі створення, організації функціонування, управління та розвитку підприємств як системно досконалих бізнес-організацій.

На основі конструктивного системного підходу запропоновано під стратегією трансформації підприємства розуміти системну стратегію, яка містить перелік системних дій, що розробляються за результатами системної діагностики системного стану об'єкта дослідження (підприємства) і спрямовуються його менеджментом на досягнення цільового рівня системної досконалості для його довгострокового сталого і високоєфективного функціонування та розвитку як бізнес-організації.

Ключові слова: стратегія трансформації підприємства, бізнес-організація, системна досконалість, системний стан, стратегія, стратегічне управління.

.....

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЯ В СОСТОЯНИЕ СИСТЕМНО СОВЕРШЕННОЙ БИЗНЕС-ОРГАНИЗАЦИИ

**Гавкалова Н. Л.
Гагаринов А. В.**

Статья посвящена научной проблеме трансформации отечественных предприятий в состояние системно совершенных бизнес-организаций путем разработки стратегии для этих целей. Авторы статьи акцентируют внимание на том, что в современных условиях хозяйствования перед отечественными предприятиями возникают серьезные вызовы, связанные с трансформацией мирового экономического устройства на базе Четвертой индустриальной революции, системного кризиса в системе государственного управления Украины, возникшего в результате энтропогенной системной катастрофы с СССР, переориентации экономических связей на европейский рынок, и все это – на фоне системного несовершенства в сравнении с западными аналогами.

По результатам проведенного исследования авторами была обоснована необходимость разработки стратегии трансформации отечественных предприятий в состояние системно совершенных бизнес-организаций, а также сформированы концептуальные основы для этого. В частности проанализированы ключевые подходы к определению понятия "стратегия предприятия" и непосредственно к ее разработке, а также сформирован перечень системных свойств и закономерностей, которые нужно учитывать при создании, организации функционирования, управлении и развитии предприятий как системно совершенных бизнес-организаций.

На основе конструктивного системного подхода предложено под стратегией трансформации предприятия понимать системную стратегию, которая включает перечень системных действий, разрабатываемых по результатам системной диагностики системного состояния объекта исследования (предприятия) и направляемых его менеджментом на достижение целевого уровня системного совершенства для его долгосрочного устойчивого и высокоэффективного функционирования и развития как бизнес-организации.

Ключевые слова: стратегия трансформации предприятия, бизнес-организация, системное совершенство, системное состояние, стратегия, стратегическое управление.

.....

CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPMENT OF THE STRATEGY OF THE ENTERPRISE TRANSFORMATION INTO THE STATE OF A SYSTEM-PERFECT BUSINESS ORGANIZATION

N. Gavkalova
O. Haharinov

The article is devoted to the scientific problem of the transformation of domestic enterprises into the state of system-perfect business organizations by developing a strategy for these purposes. The authors of the article emphasize that in today's economic environment domestic enterprises face serious challenges related to the transformation of the world economic system on the basis of the Fourth Industrial Revolution, the system crisis in the system of state administration of Ukraine, which arose as a result of the entropy system catastrophe with the USSR, the reorientation of economic ties to the European market and all this against the background of system imperfections in comparison with Western competitors.

Based on the results of the conducted research, the authors have substantiated the need to develop a strategy for the transformation of domestic enterprises into the state of system-perfect business organizations, and also formed a conceptual basis for this. In particular, key approaches to the definition and development of the concept of the enterprise strategy have been analyzed, and a list of system properties and patterns that should be taken into account while creating, organizing the functioning, managing and developing enterprises as system-perfect business organizations have been formed.

On the basis of the constructive system approach, it is suggested to understand the strategy of the enterprise transformation as a system strategy that includes a list of system actions that are developed based on the results of system diagnostic of the system state of the research object (enterprise) and directed by its management to achieve the target level of system perfection for its long-term sustainable and highly efficient functioning and development as a business organization.

Keywords: strategy of enterprise transformation, business organization, system perfection, system state, strategy, strategic management.

.....

Сучасні тенденції розвитку світової економіки визначено Четвертою індустріальною революцією, яка все більше набирає обертів. Роботизація виробництв суб'єктів господарської діяльності – це реальність сьогодення в розвиненому світі, який стає все більш щільним та інтегрованим, завдяки використанню досягнень науково-технічного прогресу.

З іншого боку, глобальні виклики, пов'язані зі зміною клімату та забезпеченням безпеки у світовому просторі життєдіяльності людей, у зв'язку із загостренням проблеми глобального тероризму, а також політичним та економічним протистоянням Західного світу та Російської Федерації накладають, з одного боку, певні обмеження на діяльність підприємств, а з іншого –

є поштовхом для їхньої трансформації та подальшого розвитку, що змінює підходи як до стратегічного управління загалом, так і до розроблення та формування стратегій зокрема. Так, наприклад, у роботі [1] показано, що соціальна відповідальність стала визначальним вектором розвитку сучасного бізнесу, а корпоративна соціальна відповідальність посіла значне місце в системі управління підприємствами розвинутого ринкового середовища, у тому числі на стратегічному рівні.

З іншого боку, теорія стратегічного управління виникла в середовищі розвинутих країн із коректними ринковими умовами та є продуктом еволюційного розвитку всієї капіталістичної ієрархії суб'єктів соціально-економічних відносин. У свою чергу, у цьому випадку об'єктом управління є західна фірма або бізнес-організація. Що стосується вітчизняних підприємств, то їхнє створення є результатом революційного процесу функціонування альтернативної соціалістичної ієрархії суб'єктів соціально-економічної діяльності, що припинила своє існування в результаті ентропогенної системної катастрофи із СРСР у 1991 році. Ентропогенна системна катастрофа – це результат некерованого процесу наростання ентропії у штучній організаційній системі, що викликає її розпад (саморуїнування), унаслідок нездатності керівної підсистеми трансформувати організаційну систему з початкового хаотичного стану в цільовий системний стан, тобто такий, у якому виробляється негаентропія [2, с. 11].

Це мало свої негативні наслідки, у першу чергу, у формі виникнення системної кризи в системі державного управління України [3], що прогресує до сих пір та не дає змогу переорієнтувати систему державного управління на виконання свого призначення – створення сприятливих умов для життєдіяльності населення, у тому числі для ефективного функціонування та розвитку підприємств.

Заходи, що вживають у процесі ринкової трансформації, а саме спроби підвищити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств безсистемними методами на базі використання таких стратегій, як: приватизація, створення спільних з іноземними підприємств, реформування, реорганізація, реструктуризація, санація, модернізація та інших, – не дали бажаних результатів.

Головна причина невдач – сформована системна недосконалість вітчизняних підприємств, порівняно із західними аналогами, яка є однією із ключових проблем для української економіки та посилюється війною Росії проти України, що триває вже 3-й рік поспіль. Це, у свою чергу, викликало суттєві зміни економічних зв'язків, унаслідок переорієнтації економіки на європейські ринки, де більшість вітчизняних підприємств є неконкурентоспроможними. Так, наприклад, деякі аспекти сучасних проблем машинобудівної галузі України на прикладі великих промислових підприємств Харківської області розкрито в роботі [4].

Отже, особливо актуальні дослідження в галузі розроблення стратегій та стратегічного управління зага-

лом стають саме сьогодні, коли, з одного боку, світовий устрій увійшов до процесу широкомасштабної трансформації, спричиненої геополітичним конфліктом воєнного характеру навколо України, а з іншого – переходом до Четвертої індустріальної революції.

У свою чергу, питанню стратегічного управління підприємствами, зокрема розробленню та формуванню їхніх стратегій, присвячено ряд праць вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: В. С. Пономаренка, З. Є. Шершньової, С. В. Оборської, Л. Д. Заблудської, О. І. Пушкаря, В. Д. Немцова, Л. Є. Довгань, П. М. Кобзева, Д. Аакера, М. І. Круглова, І. Ансоффа, А. Томпсона, Дж. Стрікленда О. І. Пушкаря, Г. Мінцберга, Дж. Б. Куїна, С. Гошала та ін. Перелічені вчені зробили вагомий внесок у розвиток теорії та практики стратегічного управління підприємствами, зокрема в питання розроблення та формування стратегій.

Проте в більшості праць вітчизняне підприємство розглядають як аналог західної фірми, де слабо враховано їхню системну недосконалість, що унеможливає застосування ряду положень у вітчизняній практиці, а питанню стратегії трансформації приділено недостатньо увагу, порівняно з розробленням інших питань, актуальність якого важко переоцінити в сучасних умовах, що склалися.

Їхні напрацювання беруть до уваги і в контексті сучасних викликів, які стоять перед вітчизняними підприємствами, та стають основою подальших досліджень задля напрацювання концептуального базису для формування стратегії трансформації вітчизняних підприємств у стан системно досконалих бізнес-організацій на базі системного підходу.

Метою статті є напрацювання концептуального базису для формування стратегії трансформації вітчизняних підприємств у стан системно досконалих бізнес-організацій на базі напрацювань вітчизняних та зарубіжних учених із позиції викликів сучасності.

Необхідно зробити історичний екскурс щодо поглиблення розуміння поняття "стратегія". Згідно з роботою [5, с. 139], етимологія поняття "стратегія" сягає ще античних часів і належить до військової лексики (із грецької *stratus* – "військо" та *ago* – "веду"). Спочатку воно означало мистецтво ведення бойових дій. Через історичну важливість війн зі словом "стратегічний" асоціюється "головний", "найважливіший", "найсуттєвіший", "визначальний". Однак не лише давні греки знали на стратегії.

Далі автор роботи [5] посилається на славнозвісну роботу "Мистецтво війни", яка була написана у стародавньому Китаї та становить першу капітальну працю в цій галузі. Традиційно авторство цієї праці приписують напівлегендарному воєначальникові та стратегу Сунь Цзи (VI–V ст. до н. е.). Трактат, відповідно, довгий час датувався кінцем VI – початком V століття до н. е. (514 – 495 рр. до н. е.). Знайдений у 1972 році в похованні початку епохи Хань (206 р. до н. е. – ... VIII ст. н. е.) новий розширений варіант Сунь Цзи дає підстави датувати його створення другою половиною V ст. до н. е.

(453 – 403 рр. до н.е.). Однак результати ряду досліджень, проведених за останні 30 років як китайськими, так і західними вченими, указують на те, що трактат, швидше за все, був складений реальною історичною особою, полководцем Сунь Бінем, що жив у Царстві Ци в IV ст. до н. е. (приблизно 380 – 325 рр. до н. е.) у період войовничих царств.

Отже, можна зробити висновок, що першочергово поняття "стратегія" з'явилося у стародавні часи, як у Стародавній Греції, так і Стародавньому Китаї, та сутність якого була безпосередньо пов'язана з військовою справою – стратегія ведення бойових дій.

Далі поняття "стратегія" переноситься в суспільну, цивільну сферу, де воно із плином часу та в новій області застосування починає втрачати першочерговий, чітко виражений військовий зміст та акцентує

своє сутнісне значення на питаннях суспільного, політичного управління у процесі боротьби (стратегія революційного руху) між окремими протиборчими класами.

Уперше, як слушно зазначають автори роботи [6, с. 227], про стратегію в межах функціонування організації заговорили під час Другої світової війни в керівництві військовими силами США, що пов'язано з ім'ям генерала Макнамари. А трохи згодом А. Д. Чандлер поєднав поняття "стратегія" з організаційною сферою діяльності підприємств. Саме із цього часу починається активний розвиток теорії стратегії суб'єктів господарської діяльності. Після цього теорія і практика стратегічного управління стрімко розвивалися та продовжують розвиватися і до сьогодні. Основні підходи до тлумачення поняття "стратегія" наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні підходи до тлумачення поняття "стратегія підприємства"
(складено авторами за матеріалами [5; 7 – 13])
[Basic approaches to the interpretation of the concept of enterprise strategy
(compiled by the authors based on [5; 7 – 13])]

№ п/п	Автори	Сутність	Ключовий критерій поєднання
1	А. Д. Чандлер	Установлення базових довгострокових цілей і завдань підприємства та розроблення програми дій і розподілу ресурсів, необхідних для досягнення цих цілей	Довгострокова програма, план, напрям, генеральний курс для досягнення цілей
2	Г. Мінцберг, А. Альстренд, Д. Лемпел	Є план, керівництво, орієнтир або напрям розвитку, шлях із сучасності в майбутнє. Принцип поведінки або слідування деякій моделі поведінки. Це позиція, а саме розташування певних товарів на конкретних ринках. Це перспектива, тобто основний засіб дій організації. Це спритний прийом, особливий маневр, який уживають, із метою перехитрити суперника або конкурента	
3	А. Томпсон, А. Стрікланд	План управління підприємством, спрямований на укріплення його позицій, задоволення потреб споживачів та досягнення поставлених цілей	
4	О. С. Віханський	Довгострокове визначення напряму розвитку підприємства, що стосується засобів та форм його діяльності, системи відносин усередині організації, а також позиції організації в зовнішньому середовищі, що приводить організацію до її цілей	
5	Р. А. Фатхудінов	Програма, план, генеральний курс суб'єкта управління для досягнення ним стратегічних цілей у будь-якій галузі діяльності	
6	З. Є. Шершньова	Загальний усебічний план досягнення цілей	
7	Б. Карлоф	Узагальнена модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації та розподілу ресурсів компанії	Модель, "теорія бізнесу" для досягнення цілей
8	П. Друкер	"Теорія бізнесу" організації	Ідеологія, інтеграційна сила для досягнення цілей
9	Г. С. Мерзлікіна, І. В. Горєлова	Це ідеологія функціонування підприємства в цих соціально-економічних умовах, яка ґрунтується на оптимальному співвідношенні ресурсів, що йому належать	
10	А. Ю. Могилова	Це інтеграційна сила, що поєднує ключові компетенції підприємства з мінливими умовами зовнішнього середовища для досягнення перспективних цілей щодо конкурентної позиції підприємства на ринку через розроблення довгострокового плану взаємодоповнювальних дій та їхню реалізацію, згідно зі встановленим порядком	

Отже, виходячи з табл. 1, можна говорити про те, що основні підходи до тлумачення поняття "стратегія підприємства" можна розподілити за ключовим критерієм поєднання на три групи:

1. Найбільш поширена група учених, які під стратегією підприємства розуміють довгострокову програму, план, напрям, генеральний курс для досягнення цілей.

2. Модель, "теорію бізнесу", що застосовують для досягнення цілей.

3. Ідеологію, інтеграційну силу як інструмент досягнення цілей.

Можна простежити як розширюється сутність стратегії підприємства з умовним ходом від етапу до етапу. Остання група – це сучасні підходи до тлумачення поняття "стратегія підприємства", розширення сутності яких можна пов'язати саме з динамічними змінами умов функціонування підприємств.

У свою чергу, з аналізу літературних джерел можна зробити висновок, що як західними, так і вітчизня-

ними авторами [7 – 11] та іншими, із різним ступенем деталізації виділено в реалізації процесу стратегічного управління п'ять традиційних етапів:

1) розроблення цільових орієнтирів діяльності (місії та цілей);

2) аналіз середовища функціонування організації;

3) розроблення стратегій щодо досягнення встановлених цільових орієнтирів;

4) реалізація прийнятих стратегій;

5) контроль за виконанням стратегій та оцінювання результатів.

Що стосується основних підходів до розроблення стратегій, то на сьогодні в науці найбільшого поширення, як зазначають автори робіт [6; 14], набули десять шкіл стратегії, які Г. Мінцберг, А. Альстренд та Д. Лемпел виділили у своїй роботі [12] на основі власних досліджень. Слід розглянути, використовуючи зазначені роботи вчених, ці стратегічні школи, учені яких притримуються різновекторних поглядів щодо процесу розроблення стратегії (табл. 2).

Таблиця 2

Основні підходи до розроблення стратегії підприємства та їхні недоліки
(складено авторами за матеріалами [6; 12; 14])
[Basic approaches to business strategy development and their disadvantages
(compiled by the authors based on [6; 12; 14])]

№ п/п	Стратегічні школи	Основні представники	Сутнісні наповнення стратегій підприємства	Підходи до розроблення стратегії	Основні інструменти розроблення стратегії	Основні недоліки
1	2	3	4	5	6	7
1	Школа дизайну (50 – 60 рр. XX ст.)	Ф. Селзнік, А. Чандлер, К. Ендрюс	Стратегія як відповідність між характеристиками фірми та можливостями, що визначають її позицію в зовнішньому середовищі	Формування стратегії як процес неформального дизайну, осмислення та опрацювання	SWOT-аналіз у комплексі з іншими методами аналізу	Організація має відокремлювати працю "мислителів" від "діячів". Незалежність мислення від дії. Суб'єктивність у визначенні сильних та слабких сторін організації. Утрата гнучкості за точного формулювання стратегії. Структура організації має змінитися з урахуванням стратегії
2	Школа планування (70-ті рр. XX ст.)	І. Ансофф, Дж. Штейнер, Р. Аккоф, Дж. Арженті	Стратегія як мета та напрям руху організації	Формалізоване планування, розподілено на блоки, кожний із яких супроводжується аналітичною роботою. Кожний елемент плану може бути виділений, потім відбувається робота з асиміляції всіх компонентів, результатом якої є цілісна та правильна стратегія	Оперативний моніторинг, бюджетування, контролінг	Потреба в широкому масиві даних, важкість урахування всіх факторів за сучасної динаміки мінливості зовнішнього середовища і, як наслідок, неточність планів у цих конкретних умовах. І головне – аналіз не тотожний синтезу

1	2	3	4	5	6	7
2.1	Школа сценарного планування	М. Берже, П. Век, М. Годет		Підхід, за якого формування стратегії відбувається за ще більшого рівня невизначеності. В основі знаходиться теза, що майбутнє неможливо передбачити, але можна розглянути варіанти розвитку подій	Сценарний аналіз	
3	Школа позиціонування (80-ті рр. XX ст.)	М. Портер, Д. Шендел, К. Хаттен	Стратегія – генерична, загальна ринкова позиція компанії, що може бути ідентифікована	Формулювання стратегії будується за такою схемою: оточення конкурентів – позиція – діяльність – навички персоналу – організація, тобто на аналітичному процесі, що ґрунтується на стратегічних ринкових позиціях підприємства	Детальний конкурентний та галузевий аналіз (5 сил М. Портера, генеричний ланцюг М. Портера, матриця БКГ та ін.)	Потреба у великих масивах інформації, що робить підхід цієї школи релевантним для зрілих та стабільних галузей, яких у сучасних умовах господарювання стає дедалі менше
4	Школа підприємництва (перші праці 40-ві роки XX ст.)	А. Коул, Й. Шумпетер	Стратегія як індивідуалізоване бачення підприємця щодо стратегічної перспективи організації	Стратегію у своїй більшості визначено особистістю лідера (підприємця), який, спираючись на свою інтуїцію та минулий досвід, визначає майбутні стратегічні перспективи організації	Інтуїція та минулий досвід	Успіх розроблення та реалізації стратегії переважно залежить від наявності в керівника авторитету, харизми та схильності до ризику, а також розвиненої інтуїції та релевантного досвіду. Практично не розкритий стратегічний процес у межах школи
5	Когнітивна школа (80-ті роки XX ст.)	Г. Саймон, Г. Марч	Стратегія – це результат складних та творчих актів	В основі знаходиться ментальний процес, процес осягнення ідей та принципів, які накладаються на життєвий досвід та допомагають сформувати стратегію	Ідеї та принципи в контексті ментальності та життєвого досвіду	Збільшення обсягу інформації, що беруть до уваги, призводить до того, що вибирають тільки ту інформацію, яка дає можливість підтвердити апріорні умовиводи. Підхід акцентує увагу на обмежених можливостях індивіда збирати та оброблювати потрібну інформацію, що призводить до суб'єктивних або нерелевантних висновків
6	Школа навчання (60-ті роки XX ст.)	Ч. Ліндблом, Д. Куїнн, П. Сенге	Стратегія як діюча форма, схема поведінки, що формується за результатами вивчення ситуації, що склалася, та спроможностей організації	В основі підходу логічний інкременталізм – процес, що розвивається. В основі розроблення стратегії лежить схема: навчання (процес виявлення того, що функціонує) – розуміння (чому це працює) – свідомий розвиток обраної моделі поведінки	Закони хаосу та теорії систем	Для ефективного впровадження стратегії потрібен високий рівень свідомості у розробників, виконавців та всього колективу підприємства. Захопившись навчанням, дуже важливо не допустити граничної дезінтеграції стратегії

1	2	3	4	5	6	7
7	Школа влади (70-ті рр. XX ст.)	Г. Аллісон, Д. Пфеффер, Г. Естлі	Стратегія як компромісне рішення, яке перебуває у процесі ведення переговорів між конфліктними групами в організації або між організацією та зовнішнім середовищем, що їй протистоїть	Формування стратегії як відкрита боротьба менеджерів за вплив з акцентом на власні політичні методи	Угоди, переговори, ділові мережі, групові стратегії, кооперація, альянси	В основі лежить боротьба як зовні, так і всередині організації. Використовують політичні засоби для досягнення цілей, що не гарантує довгострокового успіху в разі зміни груп впливу. Недооцінюють такі інтегративні сили, як лідерство та культура, у принципі, як і само поняття "стратегія"
8	Школа культури (80-ті рр. XX ст.)	Е. Петтігрю, С. Фельдман, М. Ферсіроту	Стратегія як перспектива, з одного боку, а з іншого – позиція, укорінена у прагненнях колективу, відображена в моделях, що захищають глибинні ресурси організації, основу її конкурентних переваг	Формування стратегії як колективний процес, в основу якого закладено принципи, продиктовані культурою організації	Загальноприйняті переконання, традиції, історія, культура організації	Переконання, традиції, історія, культура організації створюють очікування. Очікування формують поведінку через прийняття поглядів та намірів, котрі, у свою чергу, формують стратегії. Тісна кореляція між культурою організації та її стратегією, що не є позитивним у контексті інертності культури до вимог гіпертурбулентного середовища. Широкі концептуальні неточності
9	Школа зовнішнього середовища	Д. Міллер, К. Дроджем, М. Хананн, Дж. Фріман	Стратегія – це результат реакції підприємства на зміни, які відбуваються в зовнішньому середовищі	Формування стратегії – це реактивний процес, зумовлений зовнішніми обставинами функціонування підприємства	Положення теорії ситуаційних факторів, інституційної теорії та екологічно популяційний підхід	Важлива адекватність та своєчасність реакції підприємства на зміни в зовнішньому середовищі. Оцінка змін та зовнішнього середовища досить абстрактні
10	Школа конфігурації (70-ті рр. XX ст.)	Д. Міллер, П. Фрізен, Д. Герст	Стратегія залежить від обставин та не є постійною, актуальна в цих конкретних умовах. Становить конкретний план дій, позицій та перспектив організації, що відповідає конкретному періоду життя конфігурації, спрямований на досягнення стабільності організації, відповідно до концепції життєвого циклу	Формування стратегії як процес трансформації досліджуваного об'єкта протягом певного часу	Стратегію визначено часом, місцем та контекстом, і тому всі методи стратегічного управління можуть бути використані в цих конкретних умовах	Розгляд світу ОЕС як набору конфігурацій мають певні недоліки. Безліч конфігурацій призводить до того, що модель успіху в тих чи інших умовах може бути і моделлю невдачі. Певне спрощене уявлення про організаційні зміни

Виходячи з табл. 2, можна зробити ряд висновків: по-перше, слід розуміти, що ці 10 шкіл стратегії набули такого поширення та популярності, з одного боку, тому що впроваджувалися в широку практику та підтвердили свою ефективність, а з іншого – тому що всі вони виникли саме в серці капіталістичного світу на різних витках розвитку західних країн;

по-друге, ці 10 шкіл є певним орієнтиром для дослідників та практиків сфери стратегічного управління по всьому світу, але вони не є універсальним дієвим рецептом, свого роду стратегічною панацеєю для підприємств по всьому світу, завжди потрібно це враховувати;

по-третє, кожна зі шкіл стратегії має свої певні переваги та недоліки, бо робить акцент на окремих важелях у ході процесу розроблення стратегії підприємства і відображає різні етапи капіталістичного розвитку західних країн, проте у своєму корені мають один об'єкт, який розглядають під різними кутами зору;

по-четверте, деякі із цих шкіл, на погляд авторів, утратили свою актуальність із плином часу, насамперед, з урахуванням гіпердинамічного зовнішнього середовища, яким характеризується початок XXI століття, наприклад, школа планування, деякою мірою школа позиціонування, що авжеж має бути враховано у процесі розроблення стратегії сучасного підприємства;

по-п'яте, незважаючи на досить широку критику, на перший план виходить школа конфігурації як така, що покликана, на погляд авторів, стати міцним щитом для сучасних підприємств, який дозволяє провадити в життя необхідні трансформації й підтримувати підприємства в життєздатному стані шляхом розроблення та формування обґрунтованих стратегій і їхньої реалізації;

по-шосте, на думку авторів, головне, що ці школи – це продукт еволюційного розвитку капіталістичного устрою економіки, які важко в такому вигляді впроваджуються в діяльність вітчизняних підприємств як системно недосконалих організацій.

Також загальновідомо, що традиційними видами стратегій є: загальна стратегія, конкурентна стратегія, функціональні та операційні стратегії [8, с. 79 – 84].

Ці стратегії і формують стратегічний набір підприємства. В основі розроблення стратегій та всього стратегічного набору підприємства, згідно із цим традиційним підходом, лежить безпосередньо діагностика зовнішнього середовища та внутрішніх можливостей підприємства, до того ж ця діагностика не є системною, тому що у її ході аналізують окремі складові частини зовнішніх і внутрішніх факторів, які не розглядають у взаємозв'язку, особливо це стосується стану підприємства, який традиційно визначають за допомогою фінансово-економічного аналізу та/або за допомогою збалансованої системи показників його діяльності, що унеможлиблює отримання достовірної інформації про системний стан підприємства як штучно створеної людиною організації для провадження бізнес-діяльності, тому що фінансово-економічні показники, як і показники збалансованої системи загалом, є саме наслідком рівня системного стану підприємства. Під системним станом підприємства слід розуміти стан елементів та зв'язків між ними.

Тому для вітчизняних підприємств такий підхід для провадження стратегічного управління є неадекватним рівню їхнього системного стану, який є набагато нижчим, порівняно із зарубіжними аналогами. Так, спираючись на роботу [15, с. 32–33], системна досконалість підприємства – це багатоаспектна досконалість устрою системи та її внутрішнього середовища, яка виявляється під час взаємодії із зовнішнім середовищем, із максимально можливою реалізацією в них відомих у теорії систем системних властивостей (статична системна досконалість) і досконалість організації функціонування системи з максимально можливим дотриманням відомих у теорії систем системних принципів і закономірностей функціонування систем (динамічна системна досконалість).

Використовуючи положення загальної теорії систем, авторами запропоновано перелік системних принципів і системних закономірностей, які мають бути закладені в основу створення, організації функціонування, управління та розвитку системно досконалих бізнес-організацій (табл. 3).

Таблиця 3

Системні властивості та закономірності системно досконалої бізнес-організації

(складено авторами за матеріалами [16])

[System properties and patterns of a system perfect business organization

(compiled by the authors based on [16])

№ п/п	Системні властивості та закономірності	Сутнісні характеристики
1	2	3
1	Структурність	Сукупність компонентів системи та їхніх зв'язків має бути мінімальною, але забезпечувати функціональну повноту системи
2	Властивості Взаємозалежність і взаємодія із зовнішнім середовищем	Система формує і виявляє свої властивості тільки у процесі взаємодії із зовнішнім середовищем. Система реагує на дії, що надходять із зовнішнього середовища, однак зберігає свою якісну визначеність і властивості, що забезпечують стійкість та адаптивність системи

1	2	3	
3	Цілеспрямованість	Відповідність цілей ОЕС своєму призначенню щодо якісного задоволення потреб системних споживачів, а для СЕС, відповідно, щодо створення сприятливих умов для розвитку суб'єктів господарювання та активних елементів загалом	
4	Прагнення до стану стійкої рівноваги	Адаптивність системи до умов зовнішнього середовища, із метою збереження своєї поведінки у стратегічному періоді	
5	Пріоритет якості	Вихід системи, а, відповідно, усі елементи та процеси, які його забезпечують, мають характеризуватися високим рівнем якості	
6	Надійність системи	Здатність системи до безперебійного функціонування в напрямі до досягнення поставлених цілей і збереження заданих параметрів свого стану у стратегічному періоді	
7	Слабка ланка (вияв закону найменших)	Забезпечення однаковою мірою стійкості кожного з компонентів системи (структурна стійкість цілого залежить від найменшої стійкості його частин)	
8	Сумісність елементів системи	Забезпечення умов для виникнення поєднання між елементами системи, що обумовлює необхідність у їхній однорідності та здатності до взаємодії	
1	Закономірності	Цілісність	Вияв системою властивостей неадитивності та емерджентності, які характеризують не відсутність сумативності властивостей складових частин системи, а появу в системі нових інтегративних характеристик, не властивих окремим елементам системи
2		Синергія	Функціонування елементів системи, яке дає більший ефект, ніж окреме функціонування кожної з її частин, тобто характеризується як взаємне сприяння досягненню загальносистемної мети
3		Прогресована систематизація	Функціонування елементів системи в напрямі до зменшення своєї самостійності, тобто до більшої цілісності
4		Необхідна різноманітність	Вияв закону У. Р. Ешбі, згідно з яким різноманітність способів вирішення проблем у системі управління має бути більша, ніж їх виникає в керованій підсистемі
5		Ієрархічна компенсація	Доповнення закону У. Р. Ешбі щодо того, що дійсне зростання різноманітності на вищому рівні системи управління забезпечено його ефективним обмеженням на попередніх її рівнях
6		Потенційна ефективність	Система повинна мати потенційну ефективність у процесі свого функціонування, бути стійкою до перешкод та мати здатність зберігати свою поведінку загалом протягом тривалого періоду
7		Самоорганізація	Здатність елементів системи у процесі функціонування виходити на якісно новий рівень розвитку без зовнішніх впливів шляхом використання свого внутрішнього потенціалу самоорганізації
8		Актуалізація функцій	Система у змозі підтримувати високий рівень організації за умови, що становлення та вияв функцій усіх її елементів відбувається в напрямі до збереження її єдності, цілісності, цілеспрямованості та прогресивного розвитку

Отже, говорячи про системну досконалу бізнес-організацію, у першу чергу, слід розуміти, що її теоретична сутність та практична реалізація в контексті розроблення стратегії трансформації вітчизняних підприємств у стан системно досконалих бізнес-організацій потребують застосувань наукових досягнень у сфері загальної теорії систем та прикладної теорії систем, яка ще тільки формується.

Таким чином, для того щоб перевести вітчизняні підприємства у принципово новий для них цільовий системний стан – стан системно досконалої бізнес-організації – необхідним є розроблення саме системної стратегії трансформації для досягнення цієї мети. Проте у вітчизняній науці та практиці відсутні як теоретичні, так і практичні розробки із цього питання. Домінуючим підходом обґрунтування та розроблення стратегії для вітчизняних підприємств є традиційний [11; 17; 18] та інші, а наукові праці, у яких запропоновано застосовувати в тому чи іншому вигляді системний підхід до стратегічного управління підприємством [19; 21] та інші, є більш декларативними, ніж конструктивними з точки зору розроблення та пропонування конкретних системних рішень задля досягнення зазначених цілей, а також тому, що зовсім не враховують наявний системний стан підприємств, а мова йде тільки про традиційні показники ефективності та конкурентоспроможності підприємства.

У свою чергу, спираючись на роботу [22], де, використовуючи системно-історичний підхід, було запропоновано сутнісне наповнення поняття "трансформація підприємства" як процесу організаційних перетворень у системному стані підприємства, як базового фактора його конкурентоспроможності, що має системний характер та формує принципово нові його емерджентні властивості як нової організаційної цілісності, і проведено дослідження в цій статті можна сформулювати концептуальний базис розроблення стратегії трансформації підприємства у стан системно досконалиї бізнес-організації.

Стратегія трансформації підприємства – це системна стратегія, що містить перелік системних дій, які розробляються за результатами системної діагностики системного стану об'єкта дослідження (підприємства) та спрямовуються його менеджментом на досягнення цільового рівня системної досконалості для його довгострокового сталого і вискооефективного функціонування та розвитку як бізнес-організації.

Розроблення стратегії трансформації вітчизняних підприємств у стан системно досконалих бізнес-організацій має включати ряд етапів, відмінних від традиційних, описаних раніше:

1) здійснення системної діагностики наявного системного стану тандему "підприємство – держава";

2) релевантне відображення результатів системної діагностики системного стану досліджуваного тандему "підприємство – держава" за допомогою побудови графічних профілів;

3) визначення стратегічного розриву між наявним рівнем системного стану досліджуваного тандему "підприємство – держава" та цільовим і визначення об'єктів стратегічних змін. Кількість етапів стратегічних змін залежить від стратегічного розриву між наявним і цільовим рівнями стану, компетентності працівників, які будуть задіяні в реалізації процесу стратегічних змін та загалом безпосередньо від ресурсних можливостей підприємства;

4) після визначення етапів стратегічних змін у системному стані тандему "підприємство – держава" розробляють системні стратегічні заходи (за сформованим переліком об'єктів стратегічних змін) у межах системної стратегії трансформації вітчизняних підприємств у стан системно досконалих бізнес-організацій.

Загалом після розроблення цієї стратегії трансформації стратегічним менеджментом підприємства організують реалізацію та контроль за її виконанням та безпосередньо здійснюють оцінювання визначених результатів.

Таким чином, розроблення та впровадження системної стратегії – стратегії трансформації вітчизняних підприємств у стан системно досконалих бізнес-організацій – дає змогу підприємству здійснювати реалізацію процесу наукового управління, оскільки вона заснована на виробленні управлінських впливів на стан елементів та зв'язків між ними.

У сучасних умовах господарювання перед вітчизняними підприємствами постають серйозні виклики, пов'язані із трансформацією світового економічного устрою на базі Четвертої індустріальної революції, системної кризи в системі державного управління України, переорієнтації економічних зв'язків на європейський ринок, і все це – на фоні системної недосконалості, порівняно із західними аналогами.

За результатами проведеного дослідження було обґрунтовано необхідність у розробленні стратегії трансформації вітчизняних підприємств у стан системно досконалих бізнес-організацій, а також сформовано концептуальні засади для цього. Зокрема проаналізовано ключові підходи до визначення поняття "стратегія підприємства" та безпосередньо до її розроблення, а також сформовано перелік системних властивостей і закономірностей, які потрібно враховувати у процесі створення, організації функціонування, управління та розвитку підприємств як системно досконалих бізнес-організацій.

На основі конструктивного системного підходу запропоновано під стратегією трансформації підприємства розуміти системну стратегію, що містить перелік системних дій, які розробляються за результатами системної діагностики системного стану об'єкта дослідження (підприємства) і спрямовуються його менеджментом на досягнення цільового рівня системної досконалості для його довгострокового сталого і високоефективного функціонування та розвитку як бізнес-організації.

Подальші дослідження авторів буде спрямовано в бік формування системи методичного забезпечення

практичної реалізації етапів розроблення стратегії трансформації підприємства у стан системно досконалої бізнес-організації.

Література: 1. Кредісов А. І. Організаційний вектор розвитку сучасного бізнесу / А. І. Кредісов // Економіка України. – 2013. – № 10. – С. 21–31. 2. Гагаринов А. В. Энтропийная системная катастрофа XX века: сущность, причины, последствия / А. В. Гагаринов, П. М. Кобзев, А. А. Котляр // Бизнес Информ. – 2015. – № 5. – С. 8–15. 3. Кобзев П. М. Системный подход к совершенствованию государственного управления и местного самоуправления / П. М. Кобзев // Управление развитием. – 2005. – № 2. – С. 13–16. 4. Проноза П. В. Сучасні проблеми машинобудівної галузі України на прикладі великих промислових підприємств Харківської області / П. В. Проноза, Я. В. Ромашова // Економіка розвитку. – 2017. – № 1 (81). – С. 59–68. 5. Могилова А. Ю. Концептуальні підходи до визначення стратегії підприємства / А. Ю. Могилова // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія : Економічні науки. – Вип. 30, ч. 1. – С. 139–144. 6. Горелова И. В. Обоснование новой парадигмы формирования стратегии на промышленном предприятии [Электронный ресурс] / И. В. Горелова // Известия ВолГТУ. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/obosnovanie-novoy-paradigmy-formirovaniya-strategii-na-promyshlennom-predpriyatii>. 7. Ансофф И. Стратегический менеджмент / И. Ансофф. – Санкт-Петербург : Питер, 2009. – 344 с. – ISBN 978-5-388-00077-4. 8. Томпсон А. Стратегический менеджмент. Концепции и ситуации для анализа / А. Томпсон, Дж. Стрикленд. – Москва : Вильямс, 2007. – 928 с. – ISBN 5-8459-0407-2. 9. Аакер Д. Стратегическое рыночное управление / Д. Аакер ; [пер. с англ. ; под ред. С. Г. Божук]. – 7-е. изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 496 с. – ISBN 978-5-469-01301-35-469-01301-4. 10. Виханский О. С. Стратегическое управление : учебник / О. С. Виханский. – Москва : Экномистъ, 2006. – 296 с. – ISBN 5-98118-055-2. 11. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : підручник / З. Є. Шершньова. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Київ : КНЕУ, 2004. – 699 с. – ISBN 966-574-615-4. 12. Минцберг Г. Школы стратегий / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Д. Лэмпел. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – 336 с. 13. Мерзликина Г. С. Формирование стратегии на промышленном предприятии / Г. С. Мерзликина, И. В. Горелова // Вестник АГТУ. – 2007. – № 3 (38). – С. 227–230. 14. Федорова О. В. Инструментарій розробки стратегії розвитку підприємства / О. В. Федорова, К. А. Лейко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2013. – № 25 (II). – С. 119–127. 15. Кобзев П. М. Определение уровня системного совершенства предприятия на основе иерархической модели оценочных показателей / П. М. Кобзев // Управление развитием. – 2004. – № 1. – С. 31–39. 16. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособ. / Ю. П. Сурмин. – Киев : МАУП, 2003. – 368 с. – ISBN 966-608-290-X. 17. Тарасюк Г. М. Стратегічна діагностика виробничого потенціалу хлібопекарської галузі Житомирської області / Г. М. Тарасюк, А. А. Корнійчук // Economic Annals-XXI. – 2016. – № 159 (5–6). – С. 74–79. 18. Гринько Т. В. Організаційні зміни на підприємстві в умовах його інноваційного розвитку / Т. В. Гринько, Т. З. Гвініашвілі // Economic Annals-XXI. – 2015. – № 1–2 (2). – С. 51–54. 19. Алтухов П. Л. Системный механизм формирования стратегии развития промышленного предприятия / П. Л. Алтухов // Вестник. – 2008. – № 4 (23). – С. 27–31. 20. Воловиков Б. П. Методы выбора базовой стратегии предприятия на основе системного подхода / Б. П. Воловиков, О. Ю. Колущинская // Вестник Омского университета. Серия "Экономика". – 2010. – № 2. – С. 119–122. 21. Гур'янов А. Б. Системний підхід до стратегічного управління

підприємством / А. Б. Гур'янов, О. А. Гришко // Вісник економічного транспорту і промисловості. – 2011. – № 34. – С. 274 – 277.
22. Гагарінов О. В. Науково-практичні підходи до трансформації підприємств / О. В. Гагарінов // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2016. – № 4. – С. 48–55.

References: 1. Kredisov A. I. *Orhanizatsiyni vektor rozvytku suchasnoho biznesu* [Organizational vector of modern business development] / A. I. Kredisov // Ekonomika Ukrainy, 2013. – No. 10. – P. 21–31. 2. Gagarinov A. V. *Entropogennaya sistemnaya katastrofa XX veka: suchshnost, prichyny, posledstviya* [Entropy systemic catastrophe of the 20th century: essence, causes, consequences] / A. V. Gagarinov, P. M. Kobzev, A. A. Kotlyar // Biznes Inform. – 2015. – No. 5. – P. 8–15. 3. Kobzev P. M. *Sistemnyy podkhod k sovershenstvovaniyu gosudarstvennogo upravleniya i mestnogo samoupravleniya* [A system approach to improving public administration and local self-government] / P. M. Kobzev // Upravlinnia rozvytkom. – 2005. – No. 2. – P. 13–16. 4. Pronoza P. V. *Suchasni problemy mashynobudivnoi haluzi Ukrainy na prykladi velykykh promyslovykh pidpriemstv Kharkivskoi oblasti* [Modern problems of the machine-building industry of Ukraine based on the example of large industrial enterprises of Kharkiv region] / P. V. Pronoza, Ya. V. Romashova // Ekonomika rozvytku. – 2017. – No. 1 (81). – P. 59–68. 5. Mohylova A. Yu. *Kontseptualni pidkhody do vyznachennia stratehii pidpriemstva* [Conceptual approaches to business strategy definition] / A. Yu. Mohylova // Zbirnyk naukovykh prats ChDTU. – Seriya : Ekonomichni nauky. – Issue 30, part 1. – P. 139–144. 6. Gorelova I. V. *Obosnovanie novoy paradigmy formirovaniya strategii na promyshlennom predpriyatii* [Substantiation of a new paradigm of strategy formation at an industrial enterprise] [Electronic resource] / I. V. Gorelova // Izvestiya VolgGTU. – Access mode : <https://cyberleninka.ru/article/v/obosnovanie-novoy-paradigmy-formirovaniya-strategii-na-promyshlennom-predpriyatii>. 7. Ansoff I. *Strategicheskyy menedzhment* / I. Ansoff. – Sankt-Peterburg : Piter, 2009. – 344 p. – ISBN 978-5-388-00077-4. 8. Tompson A. *Strategicheskyy menedzhment. Kontseptsii i situatsii dlya analiza* / A. Tompson, Dzh. Striklend. – Moskva : Viliams, 2007. – 928 p. – ISBN 5-8459-0407-2. 9. Aaker D. *Strategicheskoe rynochnoe upravlenie* / D. Aaker ; [per. s angl. ; pod red. S. G. Bozhuk] – 7-e. izd. – Sankt-Peterburg : Piter, 2007. – 496 p. – ISBN 978-5-469-01301-35-469-01301-4. 10. Vikhanskiy O. S. *Strategicheskoe upravlenie : uchebnik* / O. S. Vikhanskiy. – Moskva : Ekonomist, 2006. – 296 p. – ISBN 5-98118-055-2. 11. Shershnova Z. Ye. *Stratehichne upravlinnia : pidruchnyk* / Z. Ye. Oborska. – Kyiv : KNEU, 2004. – 699 p. – ISBN 966-574-615-4. 12. Mintsberg G. *Shkoly strategii* / G. Mintsberg, B. Alstrend, D. Lempel. – Sankt-Peterburg : Piter, 2000. – 336 p. 13. Merzlikina G. S. *Formirovanie startegii na promyshlennom predpriyatii* [Formation of a strategy for an industrial enterprise] / G. S. Merzlikina, I. V. Gorielova // Vestnik AGTU. – 2007. – No. 3 (38). – P. 227–230. 14. Fedorova O. V. *Instrumentarii rozrobky stratehii rozvytku pidpriemstva* [Tools for development of the enterprise development strategy] / O. V. Fedorova, K. A. Leiko // Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnystvo. – 2013. – No. 25 (II). – P. 119–127. 15. Kobzev P. M. *Opreделение urovnya sistemnogo sovershenstva predpriyatiya na osnove ierarhicheskoy modeli otsenochnykh pokazateley* [Determination of the level of system perfection of the enterprise on the basis of a hierarchical model of estimated indicators] / P. M. Kobzev // Upravlinnia rozvytkom. – 2004. – No. 1. – P. 31–39. 16. Surmin Yu. P. *Teoriya sistem i sistemnyi analiz : ucheb. posob.* / Yu. P. Surmin. – Kiev : MAUP, 2003. – 368 p. – ISBN 966-608-29. 17. Tarasiuk H. M. *Stratehichna diahnozyka vyrobnychoho potentsialu khlibopekarskoi*

haluzi Zhytomyrskoi oblasti [Strategic diagnostics of the production potential of the bakery industry in Zhytomyr region] / H. M. Tarasiuk, A. A. Kornichuk // Economic Annals-XXI, 2016. – No. 159 (5–6). – P. 74–79. 18. Grynko T. V. *Orhanizatsiyni zminy na pidpriemstvi v umovakh yoho innovatsiynoho rozvytku* [Organizational changes at the enterprise under the conditions of its innovation development] / T. V. Grynko, T. Z. Gviniashvili // Economic Annals-XXI, 2015. – No. 1–2 (2). – P. 51–54. 19. Altukhov P. L. *Sistemnyi mekhanizm formirovaniya strategii razvitiya promyshlennogo predpriyatiya* [Systemic mechanism for the development of the industrial enterprise development strategy] / P. L. Altukhov // Vestnik. – 2008. – No. 4 (23). – P. 27–31. 20. Volovikov B. P. *Metody vybora bazovoy strategii predpriyatiya na osnove sistemnogo podkhoda* [Methods of choosing the basic strategy of the enterprise on the basis of a system approach] / B. P. Volovikov, O. Yu. Kolushchinskaya // Vestnik Omskogo universiteta. Seriya "Ekonomika". – 2010. – No. 2. – P. 119–122. 21. Hurianov A. B. *Sistemnyi pidkhid do stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom* [A system Approach to Strategic Enterprise Management] / A. B. Hurianov, O. A. Hryshko // Visnyk ekonomichnoho transportu i promyslovosti. – 2011. – No. 34. – P. 274–277. 22. Naharinov O. V. *Naukovo-praktychni pidkhody do transformatsii pidpriemstv* / O. V. Naharinov // Aktualni problemy innovatsiynoi ekonomiky. – 2016. – No. 4. – P. 48–55.

Інформація про авторів

Гавкалова Наталія Леонідівна – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166, e-mail: ngavl@ukr.net).

Гагарінов Олексій Валерійович – аспірант кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166, e-mail: gagarinov109@gmail.com).

Інформація об авторах

Гавкалова Наталья Леонидовна – д-р екон. наук, профессор, заведующая кафедрой государственного управления, публичного администрирования и региональной экономики Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9-А, г. Харьков, Украина, 61166, e-mail: ngavl@ukr.net).

Гагаринов Алексей Валерьевич – аспирант кафедры государственного управления, публичного администрирования и региональной экономики Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9-А, г. Харьков, Украина, 61166, e-mail: gagarinov109@gmail.com).

Information about the authors

N. Gavkalova – Doctor of Sciences in Economics, Professor, Head of the Department of Public Administration and Regional Economics of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Nauky Ave., Kharkiv, Ukraine, 61166, e-mail: ngavl@ukr.net).

O. Naharinov – postgraduate student of the Department of Public Administration and Regional Economics of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Nauky Ave., Kharkiv, Ukraine, 61166, e-mail: gagarinov109@gmail.com).

Стаття надійшла до ред.
18.09.2017 р.

ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ У ВПРОВАДЖЕННІ РОЗРОБЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ОНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ НА АВІАЦІЙНОМУ ТРАНСПОРТІ

Максютенко І. Є.

Основною проблемою розвитку авіатранспортної інфраструктури є невідповідність засобів зв'язку окремих суб'єктів господарювання, залучених до авіатранспортного процесу. Обґрунтовано розроблення інноваційно-інвестиційного механізму оновлення інформаційно-телекомунікаційних засобів на авіаційному транспорті. Основними методами дослідження в цьому випадку є оброблення статистичних даних та використання їх для обґрунтування основних висновків дослідження.

Наявні в Україні тенденції розвитку авіакомпаній за формами власності та характером робіт і послуг, які надають, свідчать про те, що відсоток чартерної авіації поступово зростає. До того ж зростає не споживчий, а корпоративний сегмент. Повітряні судна, що використовують у цьому сегменті, мають свої особливості обладнання, виходячи з поняття зручності та комфорту, а отже, мають і іншу базу авіоники, тобто обладнання, яке використовують для виконання польоту. Основною відмінною рисою корпоративної авіації є її можливість максимального охоплення бажаних пунктів перевезення, не втрачаючи таких своїх переваг, як комфорт та безпека. Проте сучасні аеродроми, саме аеродроми, а не аеропорти, не завжди відповідають вимогам таких повітряних суден, тобто іноді не можуть навіть забезпечити необхідні частоти зв'язку для здійснення його навігації та спостереження. Швидке оновлення наземних засобів зв'язку, навігації та спостереження неможливе, виходячи з їхньої муніципальної належності, а отже, обмеженості бюджетних коштів.

Результатом дослідження є рекомендації щодо визначення перспективних способів та методів здійснення капіталовкладень для оновлення інформаційно-телекомунікаційних засобів окремих суб'єктів авіатранспортного процесу, залежно від ступеня залучення цих суб'єктів до реалізації такого процесу.

Ключові слова: авіатранспортний процес, оновлення засобів зв'язку, інформаційно-телекомунікаційні системи, інвестиційний механізм, аеродром, повітряне судно, авіакомпанія, повітряний рух.

.....

ОБОСНОВАНИЕ НЕОБХОДИМОСТИ ВНЕДРЕНИЯ РАЗРАБОТКИ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОГО МЕХАНИЗМА ОБНОВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫХ СРЕДСТВ НА АВИАЦИОННОМ ТРАНСПОРТЕ

Максютенко И. Е.

Основной проблемой развития авиатранспортной инфраструктуры является несоответствие средств связи отдельных субъектов хозяйствования, привлеченных к авиатранспортному процессу. Обоснована разработка инновационно-инвестиционного механизма обновления информационно-телекоммуникационных средств

на авиационном транспорте. Основными методами исследования в данном случае выступают обработка статистических данных и использование их для обоснования основных выводов исследования.

Имеющиеся в Украине тенденции развития авиакомпаний по формам собственности и характеру предоставляемых работ и услуг свидетельствуют о том, что процент чартерной авиации постепенно растет. При этом растет не потребительский, а корпоративный сегмент. Воздушные суда, используемые в данном сегменте, имеют свои особенности оборудования, исходя из понятия удобства и комфорта, а следовательно, имеют и другую базу авионики, то есть оборудования, которое используется для выполнения полета. Основной отличительной чертой корпоративной авиации выступает ее возможность максимального охвата желаемых пунктов перевозки без потери таких преимуществ, как комфорт и безопасность. Однако современные аэродромы, именно аэродромы, а не аэропорты, не всегда соответствуют требованиям воздушных судов, то есть иногда не могут обеспечить даже необходимые частоты связи для осуществления его навигации и наблюдения. Быстрое обновление наземных средств связи, навигации и наблюдения невозможно, исходя из их муниципальной принадлежности, а следовательно, ограниченности бюджетных средств.

Результатом исследования являются рекомендации относительно определения перспективных способов и методов осуществления капиталовложений для обновления информационно-телекоммуникационных средств отдельных субъектов авиатранспортного процесса в зависимости от степени вовлечения данных субъектов в реализацию такого процесса.

Ключевые слова: авиатранспортный процесс, обновление средств связи, информационно-телекоммуникационные системы, инвестиционный механизм, аэродром, воздушное судно, авиакомпания, воздушное движение.

.....

THE RATIONALE FOR THE NECESSITY OF IMPLEMENTATION OF THE DEVELOPMENT OF INNOVATION AND INVESTMENT MECHANISM FOR UPDATING INFORMATION AND TELECOMMUNICATION FACILITIES ON THE AVIATION TRANSPORT

I. Maksiutenko

The main problem of the development of the air transport infrastructure is the discrepancy between communication means of individual economic entities involved in the air transport process. The development of an innovation and investment mechanism for updating information and telecommunication facilities on the aviation transport has been justified. The main methods of research in this case are the processing of statistical data and using them to substantiate the main findings of the study.

The available trends in airline development in Ukraine, by the form of ownership and nature of works and services provided, indicate that the percentage of charter aviation is gradually increasing with the corporate segment prevailing over the consumer sector. Aircraft used in this segment have their own peculiarities of equipment based on the concept of convenience and comfort, and therefore have another aviation platform, that is, the equipment used for the flight. The main feature of the corporate aviation is its ability to maximize the coverage of the desired transportation points, without losing other benefits, such as comfort and safety. However, modern aerodromes, just aerodromes rather than airports do not always meet the requirements of such aircraft, that is, sometimes they cannot even provide the necessary communication frequencies for its navigation and surveillance. A quick upgrade of the ground communication, navigation and surveillance means is not possible due to their municipal affiliation, and therefore limited budget funds.

The result of the study is the recommendations regarding the definition of promising methods and methods of investment for updating the information and telecommunication facilities of individual subjects of the air transport process, depending on the degree of their involvement in the implementation of this process.

Keywords: air transport process, updating of communication facilities, information and telecommunication systems, investment mechanism, air field, aircraft, airline, air traffic.

Актуальність дослідження полягає в тому, що сучасний стан економіки країни потребує принципового вдосконалення авіаційної інфраструктури України. Це викликано великою кількістю факторів, зокрема підвищеною зацікавленістю іноземних громадян Україною як державою, відповідно, спостерігають і підвищений рівень попиту на транспортні послуги, зокрема авіаційні, які вважають найшвидшими та найбезпечнішими, як зазначено у статистичних даних, визначених за методикою, запропонованою Олівером Лінтоном [1]. До того ж для українських споживачів усе більш поширеною та зручною послугою авіатранспортного перевезення є чартерні перевезення. Переважно, такі перевезення у своїй більшості мають зв'язок із такими галузями економіки, як промисловість та туризм. Тут необхідно зазначити, що чартерні перевезення здійснюють як великі авіакомпанії, що віддають перевагу пасажирським авіаційним перевезенням, так і маленькі корпоративні авіакомпанії, що насправді є власністю промислових корпорацій та концернів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що згідно зі статистичними даними Державної авіаційної служби України від 28.02.2017 [2] кількість експлуатантів із чинним сертифікатом становить 71 авіакомпанію. Ці авіакомпанії, згідно з переліком, класифікують за видами робіт на такі групи:

- пасажирські перевезення – 15,5 %;
- вантажні перевезення – 11,3 %;
- медичні перевезення – 0 %;
- авіаційні роботи – 40,8 %.

До того ж наявна одна авіакомпанія, яка виконує повний перелік зазначених робіт та перевезень, – це товариство з обмеженою відповідальністю "Ейр Таурус", зареєстроване в Полтавській обл., м. Кременчук, вул. Шевченка, 64, що здійснює рейси в Південному Судані, Уганді, ЦАР, Ліберії та Сьєрра-Ліоне, планують до здійснення рейси у Нігерії [3].

Крім того, 17 авіакомпаній поєднують виконання пасажирських та вантажних авіаперевезень, їхня частка становить 24 %. Функціонує одна авіакомпанія, що здійснює авіаційні роботи та медичні перевезення, – це товариство з обмеженою відповідальністю "Авіакомпанія "V-Авіа", зареєстроване в м. Вінниця, вул. Карла Маркса, 40.

4 % сертифікованих авіакомпаній виконують як пасажирські перевезення, так і авіаційні роботи. Саме вони у своїй більшості і є чартерними авіакомпаніями, які мають можливість виконувати рейси на замовлення, незалежно від належності до корпорації та співпраці з турагенціями.

Саме тут можна виділити проблеми, які постають перед українськими авіакомпаніями, – це специфічність модифікації типів повітряних суден, що можуть бути використані під час здійснення певних визначених перевезень. Тут необхідно зазначити, що на сучасному етапі станом на 23.09.2017 р. [4] в Україні зареєстровано 906 типів та їхніх модифікацій повітряних суден (ПС). До того ж 44 % з них – це літаки іноземного виробництва, а 50,4 % – повітряні судна, що мають власників, проте не належать окремим експлуатантам, тобто мо-

жуть бути передані до експлуатації в будь-яку авіакомпанію, що відповідає профілю діяльності окремого повітряного судна (чи то літак, чи гвинтокрил).

Таким чином, можна визначити і проблему, що постає перед експлуатантами повітряних суден, – це проблема їхньої взаємодії з точки зору експлуатаційних процедур за окремими видами робіт, що вони виконують, та послуг, які вони надають. Наявність певних інформаційно-телекомунікаційних засобів на повітряних судах дає можливість більш ефективно застосовувати їх для виконання визначених завдань. Тут необхідно зазначити, що наявні на сучасних вітчизняних аеродромах системи інформаційно-телекомунікаційних засобів не завжди можуть обробити необхідний обсяг інформації, що потребує певне повітряне судно, адже в повітряних судах іноземного виробництва наявна більша сучасна авіоніка, ніж на вітчизняних повітряних судах та застарілих моделях зарубіжних літаків, що експлуатують в Україні, наприклад велика родина Боїнгів, починаючи з 1990 року виробництва. Оновлення основних засобів аеродромів та аеропортів не встигають за потребами сучасних повітряних суден, що експлуатують, зокрема тих, що перебувають у приватній власності та експлуатуються в одиничному екземплярі.

Метою цього дослідження є обґрунтування розроблення інноваційно-інвестиційного механізму оновлення інформаційно-телекомунікаційних засобів на авіаційному транспорті. До того ж інноваційним складником тут є повітряні судна, а інвестиційним складником – основні фонди аеродромів та аеропортів.

Для того аби визначити стан відповідності аеродромів та можливості їхньої взаємодії з певними повітряними суднами в Україні діють Правила сертифікації аеродромів [5; 6]. Тут можна застосовувати саме їх, тому щодо поняття "аеродром" значно вужче, ніж визначення поняття "аеропорт". У цьому випадку саме обладнання аеродрому забезпечує можливість експлуатації певного типу повітряного судна.

Тут доцільно навести класифікацію засобів зв'язку за суб'єктами господарювання (табл. 1).

Таблиця 1

**Належність засобів зв'язку за суб'єктами господарювання
[Ownership-based classification of communication facilities]**

Сегменти засобів зв'язку	Користувачі	Суб'єкти господарювання
Бортовий	Екіпаж ПС	Авіакомпанія
Наземний	Екіпаж ПС; диспетчер	Аеропорт; ДП "Украерорух"
Космічний	Диспетчер; екіпаж ПС	ДП "Украерорух"; авіакомпанія; аеропорт

Засоби зв'язку авіакомпанії, тобто засоби зв'язку бортового сегмента, належать до виробничо-технічного

потенціалу авіакомпанії у вигляді повітряних суден як основних фондів.

Для аеропортів засоби зв'язку є складником їхньої внутрішньої інфраструктури, яка є наземними сегментом і технічним потенціалом аеропорту.

У такому випадку витрати на утримання засобів зв'язку як об'єктів інфраструктури будуть визначати як амортизаційні відрахування елементів інфраструктури аеропорту, що складають його основні фонди.

Доходність, у свою чергу, буде складатися із плати за зліт-посадку ПС, сформовану, залежно від злітної маси ПС, тобто типу ПС та кількості зльотів-посадок, що були обслуговані аеропортом. До того ж новітнє технологічне обладнання дозволяє аеропорту збільшувати інтенсивність обслуговування авіаперевезень.

Також велике значенням має комплексний підхід до формування системи показників, що використовують у процесі ухвалення рішень на ДП "Украерорух", тобто необхідно розглянути взаємозв'язок основних складників польоту, наведених на рис. 1.

Усі елементи цього процесу формують прибуткову базу "Украероруху", але для оцінювання непрямого впливу експлуатації засобів зв'язку на авіатранспорті доцільно розглядати такий показник, як інтенсивність повітряного руху, адже саме вона забезпечує максимальні надходження від аеронавігаційного обслуговування. Інтенсивність же, у свою чергу, обумовлено станом ринку авіаперевезень.

Таблиця 2

Статистика повітряного руху за даними ДП "Украерорух" [Air traffic statistics according to the state enterprise "Ukrerorukh" data]

Періоди	Кількість польотів (приріст, %)	Структури, %		Частки польотів*, %	
		вітчизняні авіа-компанії	іноземні авіа-компанії	внутрішні	транзитні
2016	214 262 (-8,8)	38,2	61,8	10,9	40,3
2015	234 861 (-32,4)	29,6	70,4	9,3	50,0
2014	347 605 (-35,0)	22,5	77,5	7,7	61,5
2013	534 581 (+6,8)	18,7	81,3	7,0	65,9
2012	500 590 (+3,4)	21,9	78,1	8,2	63,0
2011	484 266 (+5,9)	22,2	77,8	8,0	64,0
2010	457 445 (+15,2)	21,5	78,5	8,2	65,8

* Інші польоти з вильотом/посадкою

Як свідчать дані, наведені в табл. 2 інтенсивність авіатранспортного процесу в Україні поступово підвищується, проте має негативні тенденції. Позитивним чинником тут є лише збільшення обсягу перевезень вітчизняними авіакомпаніями, тобто повернення ринку внутрішніх перевезень вітчизняним авіакомпаніям.

Для реалізації авіатранспортного процесу, який відповідає вимогам безпеки, пропускної спроможності, регулярності, економічної ефективності та однаковості (однаковість операцій у сусідніх зонах повітряного простору на основі єдиних стандартів), необхідні три основних види інформації, викладені в "ICAO Doc 4444 PANS-ATM Організація повітряного руху": 1) польотна інформація; 2) інформація за маршрутом; 3) інформація основного руху [8].

У сучасній інтерпретації глобальну систему з функціями зв'язку, навігації, спостереження, організації повітряного руху визначено як систему GNS/ATM.

Ефективне аеронавігаційне обслуговування можливе у випадку, якщо такі основні функції із забезпечення систем організації повітряного руху, як зв'язок, навігація та спостереження, здійснюються на відповідному рівні обладнання, що використовують суб'єкти господарювання на авіаційному транспорті.

Отже, відповідно до класифікації, радіоелектронне обладнання (РЕО), що використовують, згідно з функціями, які виконують, ступенем автономності й дальності дії апаратури – за функціями, що виконують, розрізняють апаратуру зв'язку, навігації, посадки та УПР.

Як зазначено в Переліку аеродромів України [9] станом на 16.03.2017 р. сертифіковано 31 аеродром, переважна більшість з яких перебуває в державній власності та лише 5 із них, що становить 16 %, – у приватній власності підприємств (організацій). Правила сертифікації аеродромів передбачають наявність у них

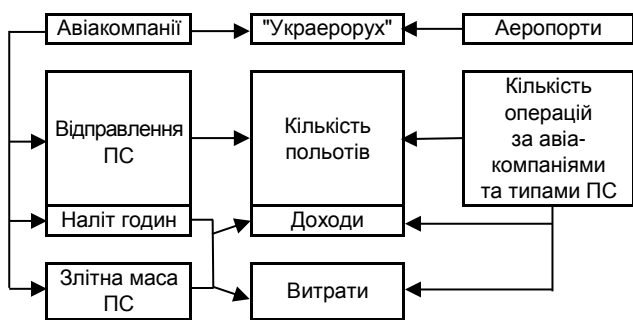

Рис 1. Вплив показників авіакомпаній та аеропортів на формування основних показників ДП "Украерорух"

[The influence of indicators of airlines and airports on the formation of key indicators of the state enterprise "Ukrerorukh"]

ДП "Украерорух" є "центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері транспорту, визначає пріоритетні напрями та здійснює заходи щодо формування державної політики у сфері авіаційного транспорту та використання повітряного простору України і забезпечує нормативно-правове регулювання" [7], саме він забезпечує взаємодію експлуатантів повітряних суден з аеродромами шляхом застосування певних засобів зв'язку, що дають можливість для безпечного виконання авіаційних робіт та перевезень.

Статистику повітряного руху за даними ДП "Украерорух" [1; 7] наведено в табл. 2.

усіх необхідних зазначених засобів для здійснення безаварійної експлуатації повітряних суден, до яких належать неавтономні радіоелектронні пристрої.

Таким чином, можна зазначити, що всі інвестиційні витрати, насправді, – це державні витрати.

Отже, логіку формування вимог до інновацій в інформаційно-телекомунікаційних системах на авіаційному транспорті можна показати на рис. 2.

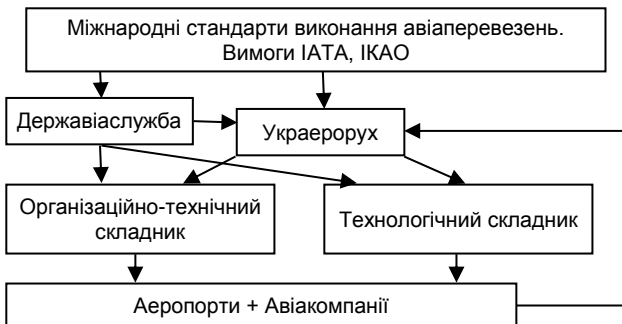

Рис. 2. Логіка формування вимог до інновацій в інформаційно-телекомунікаційних системах на авіаційному транспорті [The logic of the requirements for innovations in the information and telecommunication systems on the aviation transport]

Під впливом міжнародних стандартів із виконання авіаперевезень Державіаслужба формує нормативно-законодавчу базу з регулювання діяльності авіаперевізників в Україні, де обумовлює технічний склад і стан засобів, що забезпечують процес авіаперевезення. "Украерорух" здійснює надання безпечного й економічно ефективного аеронавігаційного обслуговування користувачам у повітряному просторі у процесі організації повітряного руху (ОПР) України, які, у свою чергу, є власниками інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах на авіаційному транспорті та встановлюють ставки плати за послуги з аеронавігаційного обслуговування повітряних суден у повітряному просторі України [10].

Очікуваним ефектом під час оновлення засобів зв'язку на авіаційному транспорті є інфраструктурний. Цього ефекту буде досягнуто шляхом стратегічної організації повітряного простору, у якій, у свою чергу, буде враховано процес планування інфраструктури та основні вимоги організації повітряного руху (АТМ) безпосередньо до засобів зв'язку CNS (Communications, Navigation, Surveillance) (рис. 3).

Досягнення такого ефекту дасть можливість щодо:

- поліпшення безпеки та зменшення затримок;
- зниження вартості польотів [10];
- підвищення пропускної спроможності системи, оптимізація використання можливостей аеропортів;
- зниження завантаженості диспетчерів;
- більш ефективного використання повітряного простору;
- більшої гнучкості у процесі планування польотів;
- зниження мінімумів ешелонування;
- динамічного планування польотів;
- оптимізації профілю польоту.

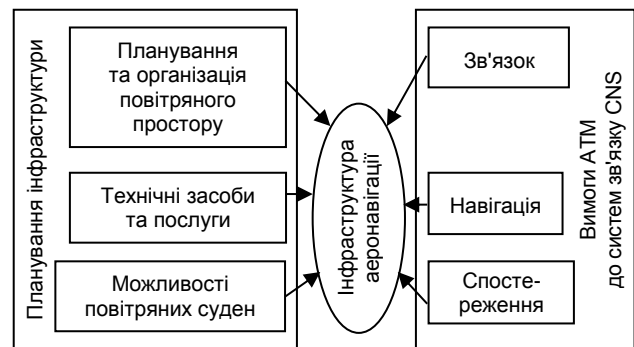

Рис. 3. Основні складники інфраструктурного ефекту у процесі реалізації інновацій в інформаційно-телекомунікаційних засобах на авіаційному транспорті [The main components of the infrastructure effect in the implementation of innovations in information and telecommunication facilities on the aviation transport]

Таким чином, можна зазначити, що процес оновлення засобів зв'язку на авіаційному транспорті фінансово відображається на таких кінцевих споживачах, як авіакомпанія та аеродром. До того ж для ДП "Украерорух", який визначає ставки плати за послуги з аеронавігаційного обслуговування повітряних суден у повітряному просторі України, згідно з нормативними актами, важливим чинником є лише загальне зростання обсягу перевезень та характер їхньої структури, адже нерезиденти України дають підприємству більший дохід, виходячи з того, що розрахунок здійснюють за іншими розцінками на обслуговування.

Тому фінансування інноваційних процесів авіакомпанії відбувається за рахунок її власника, тобто власних коштів компанії, шляхом придбання та сертифікації більш перспективних типів повітряних суден. Фінансування ж інноваційних процесів оновлення засобів зв'язку та інформаційно-телекомунікаційних систем аеродромів – це проблема аеропортів як комунальних підприємств, що у своїй більшості є бюджетними організаціями. Отже, запропоновано розробку такого механізму оновлення засобів зв'язку аеродромів, який дозволив би залучати кошти інвесторів, залежно від етапів життєвого циклу організації.

Сам механізм оновлення засобів зв'язку на авіаційному транспорті більш детально викладено в роботі "Інноваційний розвиток інформаційно-телекомунікаційних систем на авіаційному транспорті" [11], проте особливістю реалізації такого механізму запропоновано застосування положень забезпечення правової економічної безпеки малого бізнесу, що передбачають створення громадських організацій, із метою контролю за використанням та розподілом бюджетних коштів державних підприємств (організацій). Маючи у своєму розпорядженні кошти альтернативних інвесторів, аеродроми зможуть упроваджувати інновації в технологічний процес. Проте загальна соціально-економічна ситуація, що склалася в Україні, потребує дієвих методів забезпечення безпеки інвестиційного процесу.

388 p. ; [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.elsevier.com/books/probability-statistics-and-econometrics/linton/978-0-12-810495-8?author=&cat0=27386&cat1=28036&cat2=&imprintname=&producttype=&publicationyear=2017&publicationyear=2016&publicationyear=2015&q=telecommunication%20systems&sort=relevance>. 2. Перелік авіакомпаній, які мають діючий сертифікат експлуатанта // Офіційний сайт Державної авіаційної служби України. – Режим доступу : <http://avia.gov.ua/documents/diyalnist/eksploatant/30124.html>. 3. Ajide F. M. Firm-specific, and institutional determinants of corporate investments in Nigeria / F. M. Ajide // *Future Business Journal*. – 2017. – Vol. 3. – P. 107–118 ; [Electronic resource] – Access mode : https://ac.els-cdn.com/S2314721017300506/1-s2.0-S2314721017300506-main.pdf?_tid=b608a770-a43c-11e7-8f0e-00000aab0f26&acdnat=1506596812_1953e3be5733b9651776307c65121d51. 4. Реєстр цивільних повітряних суден України. // Офіційний сайт Державної авіаційної служби України. – Режим доступу : <http://avia.gov.ua/documents/rcps/vrcps/24020.html>. 5. Про затвердження Правил сертифікації цивільних аеродромів України [Електронний ресурс] : наказ Державіаслужби України від 25.10.2005 р. № 796. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1357-05>. 6. Про затвердження Правил сертифікації аеропортів [Електронний ресурс] : наказ Міністерства транспорту і зв'язку України від 13.06.2006 р. № 407. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0740-06>. 7. Офіційний сайт ДП "Украерорух". – Режим доступу : <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=229>. 8. Doc 4444 PANS-ATM Організація повітряного руху [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://flightservicebureau.org/2016-16th-edition-icao-doc-4444/>. 9. Перелік сертифікованих аеродромів України // Офіційний сайт Державної авіаційної служби України. – Режим доступу : <http://avia.gov.ua/uploads/documents/11408.pdf>. 10. Про встановлення ставок плати за послуги з аеронавігаційного обслуговування повітряних суден у повітряному просторі України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства транспорту і зв'язку України від 15.09.2010 р. № 669. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0844-10>. 11. Максютенко І. Інноваційний розвиток інформаційно-телекомунікаційних систем на авіаційному транспорті [Текст] / І. Максютенко // *Управління розвитком підприємства в інтеграційних умовах* : колект. моногр. ; за заг. ред. Т. В. Гринько. – Дніпропетровськ : Вид. Біла К. О., 2014. – С. 247–256. 12. Максютенко І. Механізм забезпечення правової економічної безпеки малого бізнесу [Текст] / І. Максютенко // *Сучасні трансформації організаційно-економічного механізму менеджменту та логістики суб'єктів підприємництва в системі економічної безпеки України* : колект. моногр. ; за заг. ред. Т. В. Гринько. – Дніпро : Вид. Біла К. О., 2017. – С. 295–304.

References: 1. Linton O. *Probability, Statistics and Econometrics* / O. Linton. – Kindle Edition. – S. 1. : Academic Press, 2017. – 388 p. ; [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.elsevier.com/books/probability-statistics-and-econometrics/linton/978-0-12-810495-8?author=&cat0=27386&cat1=28036&cat2=&imprintname=&producttype=&publicationyear=2017&publicationyear=2016&publicationyear=2015&q=telecommunication%20systems&sort=relevance>. 2. *Perelik aviakompanii, yaki maiut diiuchy sertyfikaty ekspluatanta // Ofitsiyniy sait Derzhavnoi aviatsiynoi sluzhby Ukrainy*. – Access mode : <http://avia.gov.ua/documents/diyalnist/eksploatant/30124.html>. 3. Ajide F. M. Firm-specific, and institutional determinants of corporate investments in Nigeria / F. M. Ajide // *Future Business Journal*. – 2017. – Vol. 3. – P. 107–118 ; [Electronic resource]. – Access mode : https://ac.els-cdn.com/S2314721017300506/1-s2.0-S2314721017300506-main.pdf?_tid=b608a770-a43c-11e7-8f0e-00000aab0f26&acdnat=1506596812_1953e3be5733b9651776307c65121d51. 4. *Reestr tsyvilnykh povitrianykh suden Ukrainy*. // *Ofitsiyniy sait Derzhavnoi aviatsiynoi sluzhby Ukrainy*. – Access mode : <http://avia.gov.ua/documents/rcps/vrcps/24020.html>. 5. *Pro zatverdzhennia Pravyly sertyfikatsii tsyvilnykh aerodromiv Ukrainy* [Electronic resource] : *nakaz Derzhaviasluzhby Ukrainy vid 25.10.2005 r.* – z1357-05. 6. *Pro zatverdzhennia Pravyly sertyfikatsii aeroportiv* [Electronic resource] : *nakaz Ministerstva transportu i zviyazku Ukrainy vid 13.06.2006 r. No. 407.* – Access mode : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0740-06>. 7. *Ofitsiyniy sait DP "Ukraierrukh"*. – Access mode : <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=229>. 8. *Doc 4444 PANS-ATM Orhanizatsiia povitrianoho rukhu* [Electronic resource]. – Access mode : <http://flightservicebureau.org/2016-16th-edition-icao-doc-4444/>. 9. *Perelik sertyfikovanykh aerodromiv Ukrainy* // *Ofitsiyniy sait Derzhavnoi aviatsiynoi sluzhby Ukrainy*. – Access mode : <http://avia.gov.ua/uploads/documents/11408.pdf>. 10. *Pro vstanovlennia Stavok platy za posluhy z aeronavihatitsiinoho obsluhovuvannia povitrianykh suden u povitrianoomu prostori Ukrainy* [Electronic resource] : *nakaz Ministerstva transportu i zviyazku Ukrainy vid 15.09.2010 r. No. 669.* – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0844-10>. 11. *Maksiutenko I. Innovatsiyniy rozvytok informatsiino-telekomunikatsiynykh system na aviatsiino-mu transporti* [Innovative development of information and telecommunication systems on aviation transport] [Tekst] / I. Maksiu-tenko // *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva v intehtatsiynykh umovakh* : kolekt. monohr. ; za zah. red. T. V. Hryenko. – Dnipropetrovsk : Vyd. Bila K. O., 2014. – P. 247–256. 12. *Maksiutenko I. Mekhanizm zabezpechennia pravovoi ekonomichnoi bezpeky maloho biznesu* [The mechanism of legal and economic security of small business] [Tekst] / I. Maksiu-tenko // *Suchasni transformatsii orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu menedzhmentu ta lohistyky subiektiv pidpriemnytstva v systemi ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* : kolekt. monohr. ; za zah. red. T. V. Hryenko. – Dnipro : Vyd. Bila K. O., 2017. – P. 295–304.

1-s2.0-S2314721017300506-main.pdf?_tid=b608a770-a43c-11e7-8f0e-00000aab0f26&acdnat=1506596812_1953e3be5733b9651776307c65121d51. 4. *Reiestr tsyvilnykh povitrianykh suden Ukrainy* // *Ofitsiyniy sait Derzhavnoi aviatsiynoi sluzhby Ukrainy*. – Access mode : <http://avia.gov.ua/documents/rcps/vrcps/24020.html>. 5. *Pro zatverdzhennia Pravyly sertyfikatsii tsyvilnykh aerodromiv Ukrainy* [Electronic resource] : *nakaz Derzhaviasluzhby Ukrainy vid 25.10.2005 r.* – z1357-05. 6. *Pro zatverdzhennia Pravyly sertyfikatsii aeroportiv* [Electronic resource] : *nakaz Ministerstva transportu i zviyazku Ukrainy vid 13.06.2006 r. No. 407.* – Access mode : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0740-06>. 7. *Ofitsiyniy sait DP "Ukraierrukh"*. – Access mode : <http://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=229>. 8. *Doc 4444 PANS-ATM Orhanizatsiia povitrianoho rukhu* [Electronic resource]. – Access mode : <http://flightservicebureau.org/2016-16th-edition-icao-doc-4444/>. 9. *Perelik sertyfikovanykh aerodromiv Ukrainy* // *Ofitsiyniy sait Derzhavnoi aviatsiynoi sluzhby Ukrainy*. – Access mode : <http://avia.gov.ua/uploads/documents/11408.pdf>. 10. *Pro vstanovlennia Stavok platy za posluhy z aeronavihatitsiinoho obsluhovuvannia povitrianykh suden u povitrianoomu prostori Ukrainy* [Electronic resource] : *nakaz Ministerstva transportu i zviyazku Ukrainy vid 15.09.2010 r. No. 669.* – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0844-10>. 11. *Maksiutenko I. Innovatsiyniy rozvytok informatsiino-telekomunikatsiynykh system na aviatsiino-mu transporti* [Innovative development of information and telecommunication systems on aviation transport] [Tekst] / I. Maksiu-tenko // *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva v intehtatsiynykh umovakh* : kolekt. monohr. ; za zah. red. T. V. Hryenko. – Dnipropetrovsk : Vyd. Bila K. O., 2014. – P. 247–256. 12. *Maksiutenko I. Mekhanizm zabezpechennia pravovoi ekonomichnoi bezpeky maloho biznesu* [The mechanism of legal and economic security of small business] [Tekst] / I. Maksiu-tenko // *Suchasni transformatsii orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu menedzhmentu ta lohistyky subiektiv pidpriemnytstva v systemi ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* : kolekt. monohr. ; za zah. red. T. V. Hryenko. – Dnipro : Vyd. Bila K. O., 2017. – P. 295–304.

Інформація про автора

Максютенко Ірина Євгенівна – канд. екон. наук, доцент кафедри управління професійною освітою Навчально-наукового інституту неперервної освіти Національного авіаційного університету (просп. Космонавта Комарова, 1, м. Київ, Україна, 03058, e-mail: irikmax@gmail.com).

Інформація об авторе

Максютенко Ірина Євгенівна – канд. екон. наук, доцент кафедри управління професійною освітою Навчально-наукового інституту неперервної освіти Національного авіаційного університету (просп. Космонавта Комарова, 1, г. Київ, Україна, 03058, e-mail: irikmax@gmail.com).

Information about the author

I. Maksiu-tenko – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Vocational Education Management of the Educational and Scientific Institute of Continuing Education of the National Aviation University (1 Cosmonaut Komarov Ave., Kyiv, Ukraine, 03058, e-mail: irikmax@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
19.09.2017 р.*

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Власенко Т. А.
Матюшенко Ю. В.

Розроблено структуру механізму стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін (МСП до здійснення ОЗ) на машинобудівних підприємствах. Розглянуто наявні механізми стимулювання персоналу. Здійснено аналіз структури (основних елементів) механізмів стимулювання персоналу, запропоновано новий механізм стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін на машинобудівних підприємствах. У структурі механізму варто виділити суб'єкт стимулювання (наданий вищим керівництвом, відділом кадрів / керівниками відділів), об'єкт стимулювання (процес стимулювання), принципи, методи, важелі та інструменти стимулювання. Обґрунтовано сукупність принципів стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін: цілеспрямованість, системність, гнучкість та адаптивність, послідовність, безперервність, комплексність, диференціації, орієнтація на результативність. Виділено напрями стимулювання персоналу: стимулювання участі у здійсненні ОЗ на підприємстві, стимулювання підвищення ефективності праці та зменшення опору персоналу у здійсненні ОЗ, а також методи стимулювання персоналу: адміністративні, економічні, соціально-психологічні. Відповідно до напрямів і методів, виділено інструменти (стимули): основна заробітна плата та додаткові виплати (надбавки, доплати, премії, гонорар), соціальний пакет, кар'єрне зростання та програми розвитку персоналу, інший нематеріальний зміст винагороди. Головними важелями, за допомогою яких механізм стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін пускають у хід, є комбінації різних стимулів, їхня диференціація, оперативність, гнучкість і відчутність, а також готовність персоналу до змін. Безпосередньо стимулювання персоналу подано у вигляді процесу, в основі якого лежить управління поведінкою працівника.

Ключові слова: механізм стимулювання, процес стимулювання, принципи та методи стимулювання.

ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА СТИМУЛИРОВАНИЯ ПЕРСОНАЛА К ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Власенко Т. А.
Матюшенко Ю. В.

Разработана структура механизма стимулирования персонала к осуществлению организационных изменений (МСП к осуществлению ОИ) на машиностроительных предприятиях. Рассмотрены существующие механизмы стимулирования персонала. Проведен анализ структуры (основных элементов) механизмов стимулирования персонала, предложен новый механизм стимулирования персонала к осуществлению организационных изменений на машиностроительных предприятиях. В структуре механизма стоит выделить субъект стимулирования (представленный высшим руководством, отделом кадров / руководителями отделов), объект стимулирования (процесс стимулирования), принципы, методы, рычаги и инструменты стимулирования. Обоснована совокупность принципов стимулирования персонала к осуществлению организационных изменений: целеустремленность, системность, гибкость и адаптивность, последовательность, непрерывность, комплексность, дифференциации, ориентация на результативность. Выделены направления стимулирования: стимулирование участия в осуществлении ОИ на предприятии, стимулирование повышения эффективности труда и уменьшение сопротивления персонала в осуществлении ОИ, а также методы стимулирования персонала: административные, экономические, социально-психологические. В соответствии с направлениями и методами, выделены инструменты (стимулы): основная заработная плата и дополнительные выплаты (надбавки, доплаты, премии, гонорар), социальный пакет, карьерный рост и программы развития персонала, другое нематериальное вознаграждение. Главными рычагами, с помощью которых механизм стимулирования персонала к осуществлению организационных изменений приводится в действие,

являются комбинации различных стимулов, их дифференциация, оперативность, гибкость и осязаемость, а также готовность персонала к изменениям. Непосредственно стимулирование персонала представлено в виде процесса, в основе которого лежит управление поведением работника.

Ключевые слова: механизм стимулирования, процесс стимулирования, принципы и методы стимулирования.

FORMATION OF A MECHANISM FOR STIMULATING PERSONNEL TO MAKE ORGANIZATIONAL CHANGES

T. Vlasenko
Yu. Matiushenko

The structure of the mechanism of personnel stimulation to make organizational changes (MPS to make OC) at machine-building enterprises has been developed. The available mechanisms of personnel incentives have been considered. The structure (the main elements) of the mechanism of personnel stimulation has been analyzed, the new mechanism of personnel stimulation to implement organizational changes at machine-building enterprises has been proposed. In the structure of the mechanism the subject of stimulation (represented by the senior management, department of personnel / heads of departments), the object of stimulation (the process of stimulation), principles, methods, levers and tools of stimulation should be distinguished. The set of principles of personnel stimulation to organizational changes has been substantiated: purposefulness, systemacity, flexibility and adaptability, consistency, continuity, complexity, differentiation, focus on results. The directions of stimulation have been pointed out: stimulation of participation in the implementation of OC at the enterprise, stimulation of raising labor efficiency and overcoming the resistance of the personnel to the implementation of OC, as well as methods of stimulation: administrative, economic, social and psychological. The tools (incentives) have been classified according to the directions and methods: basic salary and additional payments (allowances, bonuses, honorarium), social package, career development and staff development programs, other nonmonetary rewards. The main levers through which the mechanism of personnel stimulation to implement organizational changes is put into action are combinations of different incentives, their differentiation, efficiency, flexibility and sensitivity, as well as readiness of personnel for change. The staff stimulation itself is presented in the form of a process based on the employee behavior management.

Keywords: mechanism of stimulation, process of stimulation, principles and methods of stimulation.

Необхідність у розвитку підприємства зумовлено зміною його внутрішніх параметрів. Це, у свою чергу, обумовлено складністю, динамічністю та невизначеністю чинників зовнішнього середовища. Уміння змінюватися вчасно є вирішальним чинником успіху підприємства. Важливе значення за таких умов має ефективне здійснення організаційних змін на підприємстві, що залежить від потенціалу кадрів. Потенціал кадрів можна розглядати як рушійну силу здійснення цих змін, так і їхнього гальмування. Тому лише дієвий механізм стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін, що відповідає сучасним умовам та є гнучким до швидких економічних змін, забезпечить підвищення рівня ефективності праці у здійсненні організаційних змін, зменшення сили опору персоналу. Розроблення та запровадження ефективного механізму стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності, продуктивності та, у кінцевому підсумку, прибутковості підприємства, що й обумовлює актуальність дослідження.

Такі вчені, як В. М. Данюк, О. О. Герасименко, М. І. Карлін, А. М. Колот, Л. С. Лісогор, І. Л. Петрова, Б. Г. Прошкіна, М. В. Семикіна, С. О. Цимбалюк і Л. Г. Червінська займалися дослідженнями проблем стимулювання праці на підприємствах.

Питаннями формування механізмів стимулювання персоналу та його праці займалися науковці, серед яких варто виділити доробки таких учених, як: Д. В. Зяблицев, О. А. Гарват, Д. П. Богиня, О. О. Чернушкіна, І. А. Денисенко, П. Ю. Ткачук, О. Л. Єськов та А. В. Череп.

Ураховуючи велику кількість досліджень у сфері формування механізму стимулювання персоналу, розробленню та застосуванню безпосередньо механізму стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін на підприємстві не приділено достатньої уваги. Саме тому метою цього дослідження є розроблення структури механізму стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін.

Розроблення досконалого механізму стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін передбачає органічне та оптимальне поєднання різноманітних форм, методів і відповідних інструментів стимулювання персоналу з урахуванням організаційних аспектів. Саме тому було проведено дослідження, що дає змогу визначити структуру (основні елементи) механізму стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін.

Більшість учених, що займаються дослідженнями у сфері стимулювання персоналу визначають механізм стимулювання як систему форм, принципів, методів

та важелів управління, використовуючи запропоновані інструменти у процесі здійснення соціально-трудоких відносин для досягнення оптимальних результатів діяльності підприємства.

Аналіз робіт учених В. М. Данюка та О. О. Чернушкіної свідчать про те, що елементами системи та механізму стимулювання персоналу вони вважають ефективність стимулювання персоналу, визначення критерію цієї ефективності, чинників та показників ефективності стимулювання [1, с. 57].

Так, учені О. О. Герасименко, М. І. Карлін, А. М. Колот, Л. С. Лісогор, Б. Г. Прошкіна, М. В. Семикіна, С. О. Цимбалюк і Л. Г. Червінська займалися дослідженнями проблем стимулювання праці на підприємствах. Вони вважають, що структура дієвого механізму стимулювання праці повинна містити такі складники: об'єкт, суб'єкт стимулювання, принципи, форми, види та методи стимулювання, критерії оцінювання діяльності об'єкта стимулювання, джерела виплати винагороди [2 – 9].

Під час визначення структури (основних елементів) системи та механізму стимулювання вчені І. А. Денисенко та П. Ю. Ткачук до структурних елементів зарахували об'єкт стимулювання, цілі функціонування, критерії діяльності об'єкта, інструменти, ресурси, суб'єкт стимулювання [10, с. 101].

На думку вченого О. Л. Єськова, структура системи та механізму стимулювання містить сукупність взаємопов'язаних складових компонентів (засобів, способів, форм і методів) [11, с. 12].

Ураховуючи аналіз проведених досліджень, на думку авторів, під механізмом стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін слід розуміти систему взаємопогодженого функціонування, взаємодії та впливу елементів, що в сукупності становлять взаємопов'язані принципи, методи, важелі й інструменти стимулювання, застосовуваних для забезпечення оптимальності, дієвості та ефективності стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін на підприємстві. МСП до здійснення ОЗ має складатися з таких елементів: суб'єкта стимулювання, мети, завдань стимулювання, об'єкта стимулювання, принципів, методів, важелів та інструментів стимулювання, ресурсного забезпечення.

Першим кроком у процесі формування МСП до здійснення ОЗ є визначення суб'єкта, об'єкта та формулювання мети стимулювання персоналу, що трансформується в завдання зі стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін. Визначають чинники, на які необхідно впливати для досягнення поставленої мети. Відповідно до природи чинників стимулювання персоналу, обирають методи та відповідні інструменти стимулювання. Наступним кроком є визначення сукупності необхідних ресурсів стимулювання персоналу, що поєднують у собі людські, матеріальні, природні, інформаційні ресурси, інвестиції й інфраструктуру, тобто економічний, соціальний та організаційний потенціали, що сприяють досягненню цілей.

Визначаючи суб'єкт та об'єкти МСП до здійснення ОЗ, уваги заслуговують наукові праці таких учених,

як В. М. Гончаров, І. А. Денисенко та П. Ю. Ткачук, А. Г. Поршнева [10; 12; 13], що займалися розробленням системи стимулювання та мотивації на підприємствах. Так, В. М. Гончаров суб'єктом системи стимулювання вважає службу управління персоналом, проте об'єктом є не тільки персонал підприємства, але й потенційні працівники [12, с. 22], із чим автори статі не погоджуються. Учені І. А. Денисенко та П. Ю. Ткачук зазначають, що суб'єктом системи та механізму стимулювання може бути безпосередній (лінійний) керівник, керівник кадрової служби або керівник підприємства, а об'єктом – конкретний працівник [10, с. 102]. Цікавою є думка на визначення об'єкта стимулювання в А. Г. Поршнева, він вважає, що поведінка людей, а також творчість, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, мотиви та цілі можуть бути об'єктами стимулювання [13, с. 213–214].

Отже, автори підтримують точку зору наведених дослідників. У ролі суб'єкта для МСП до здійснення ОЗ було запропоновано вище керівництво (топ-менеджмент) та відділ кадрів і/або керівників відділів. Щодо ролі об'єкта стимулювання авторами було обрано процес стимулювання персоналу.

З'ясовуючи мету розроблення та впровадження МСП до здійснення ОЗ, було проаналізовано наукові досягнення таких учених, як: Д. В. Зяблицев, О. А. Гарват, Д. П. Богиня [14–16]. Так, за Д. В. Зяблицевим, метою впровадження механізму створення сприятливого логічно-мотиваційного середовища (ЛМС) задля розвитку підприємства [5, с. 6], а також спонукання працівників до ефективної діяльності [14, с. 12]. О. А. Гарват вважає, що формування механізму стимулювання на підприємстві має задовольнити різноманітні потреби персоналу, спонукати працівників до постійної ділової активності задля досягнення певних цілей і, таким чином, задоволення власних потреб [15, с. 177]. На думку Д. П. Богині, метою мотиваційного механізму має стати формування суспільних, групових та особистих інтересів, із метою досягнення оптимального рівня якості робочої сили [16, с. 9].

На думку авторів, основною метою формування МСП до здійснення ОЗ є забезпечення підвищення ефективності стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін, що має бути дієвим протягом усього процесу здійснення організаційних змін і не слабшати в міру задоволення інтересів і потреб персоналу.

Формування та дотримання певних принципів, методів, інструментів і важелів стимулювання персоналу дозволить досягти встановленої мети.

Зокрема, сучасними дослідниками обґрунтовано принципи, на основі яких має ґрунтуватися механізм стимулювання персоналу. На думку провідних науковців, дуже важливим є досягти простоти підходу, що забезпечило б спроможність застосування цих принципів із практичною метою. Так, більшість науковців виділяють такі принципи: установлення чітких цілей і завдань; порядок і планування; системності; дотримання законодавства; пропорціональності; комплексної мотивації [17; 18].

Зокрема, О. О. Митрофанова пропонує у процесі формування системи мотивації та стимулювання праці персоналу в організаціях такі принципи [19]:

- облік усіх складників індивідуального внеску працівника під час оцінювання та оплати його праці;
- надання можливості участі в інноваційній діяльності всім групам персоналу;
- розвиток усіх груп персоналу;
- однаковий доступ кожної групи персоналу до всіх видів оплати та стимулювання особистого внеску в організацію;
- участь організації в життєзабезпеченні персоналу на всіх етапах життєвого шляху;
- збереження працівника в організації.

Учений Е. Ветлужських виділяє такі принципи формування механізму мотивації праці:

- відповідність цілей системи оплати праці та мотивації цілям підприємства;
- комплексність системи мотивації, яка має містити матеріальну й нематеріальну винагороду;
- зрозумілість і прозорість системи винагороди;
- справедливість системи оплати праці;
- залученість персоналу до здійснення змін;
- винагорода за індивідуальні та колективні результати;
- облік мотиваційних чинників, очікувань, потреб персоналу та ін. [20].

Серед принципів формування механізму управління мотивацією праці менеджерів І. Р. Попадинець викремлює такі:

- системність, що передбачає побудову механізму управління мотивацією праці менеджерів як організаційної та забезпечувальної системи формування й регулювання розвитку мотивації управлінської праці;
- цільову зорієнтованість, що полягає у формуванні багаторівневої системи цілей, яка дозволяє усунути загрози через погодження інтересів і потреб різних сторін;
- стимулювання, що передбачає досягнення індивідуальних цілей через колективні та зацікавленість у результатах за допомогою інструментарію стимулювання;
- безперервність розвитку, що створює умови для досягнення неперервності й ефективності вдосконалення мотивації управлінської праці на підприємстві;
- надійність, що передбачає збалансованість методів, важелів, інструментів і форм мотивації праці менеджерів через формування постійної та змінної частин оплати й матеріального стимулювання праці управлінського персоналу;
- єдність дії, що забезпечує взаємодію всіх елементів і складовників як цілісної системи;
- еластичність, що полягає у забезпеченні своєчасності реакції на зовнішні та внутрішні зміни та збурення за рахунок мотиваційного моніторингу й контролю;
- інноваційність, що орієнтує на застосування передових методів, сучасних форм, технологій управління й мотивації праці менеджерів;
- забезпеченість, що полягає в найоптимальнішому використанні ресурсного потенціалу підприємства;
- економічність, що передбачає формування ресурсів для стимулювання, виходячи з його ефективно-

сті (витрати на реалізацію не можуть перевищувати економічний ефект від упроваджуваних заходів);

- комплексність, що забезпечує всестороннє використання обмежень, можливостей і мотивів для визначення системи стимулів та розроблення на її основі програми заходів з удосконалення мотивації праці менеджерів;

- збалансованість інтересів, що враховує інтереси економічних суб'єктів, із якими взаємодіє підприємство, і мотивів менеджерів усіх рівнів за допомогою системи цілей та визначення завдань механізму на її основі [21].

Серед сукупності наявних принципів учений Л. В. Ісаханян у своїх дослідженнях виділив такі: ініціювання бажаних видів поведінки; робота як внутрішній збудник; весь "набір" заходів моральних стимулів до праці має бути гласним; прогнозування впливу на трудову поведінку персоналу всіх заходів щодо зміни системи мотивації; створення умов привабливості, зацікавленості праці, естетичності місця праці та трудових операцій; забезпечення гарантування зайнятості, ділової кар'єри, можливостей підвищення кваліфікації та ін.; моніторинг можливих відхилень від заданих [22].

Ураховуючи специфіку МСП до здійснення ОЗ слід проаналізувати принципи формування механізму управління змінами. Так, більшість науковців виділяють такі принципи:

- адекватності – отримані зміни мають відповідати потребам і можливостям підприємства;
- системності – у процесі розроблення та реалізації програми змін мають бути задіяні всі елементи економічного механізму підприємства;
- ефективності – після розроблення та впровадження програми змін загальна ефективність функціонування підприємства має поліпшитися;
- цілеспрямованості – у процесі функціонування механізму управління формується певна ієрархія завдань, кожне з яких виконують за зміни умов цілепокладання;
- ієрархічності – обумовлене необхідністю в додержанні принципу цілеспрямованості;
- динамічності – визначене самою сутністю змін, має динамічний характер [23].

Отже, на основі загальнонаукових підходів до управління визначають принципи управління механізму управління організаційних змін. Вибір системного підходу визначає властиві цьому підходу принципи цілеспрямованості та ієрархічності здійснення організаційних змін.

Комплексному підходу притаманні принципи економічності, ефективності й оперативності, а процесному – динамічність організаційних змін. Як зазначено раніше, ефективний розвиток підприємства ґрунтується на безперервному впровадженні організаційних змін у своїй діяльності, що набуває значної актуальності для підприємств.

Проаналізувавши наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, автори пропонують формування МСП до здійснення ОЗ на основі такої сукупності принципів:

- цілеспрямованості, що встановлює цілі та спрямованість механізму на досягнення поставленої мети

й підвищення ефективності праці персоналу підприємства, діяльності підприємства загалом;

- системності, що передбачає побудову механізму як складної динамічної системи;
- гнучкості й адаптивності, що полягає в забезпеченні своєчасності реакції на зовнішні та внутрішні зміни за рахунок моніторингу й контролю за процесом стимулювання;

- послідовності, який полягає в тому, що кожне завдання повинно мати термін виконання та відповідального за його виконання;

- безперервності, що відповідає безперервному процесу життєдіяльності підприємства, а відповідно, оцінювання рівня стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін із розробленням відповідних заходів та їхньою реалізацією також має відбуватися регулярно;

- комплексності, який полягає в тому, що всі елементи механізму мають бути взаємопов'язані та взаємопогоджені, а оцінювання ефективності стимулювання персоналу підприємства здійснювати комплексно;

- диференціації, що полягає у виділенні критеріїв застосування стимулів як для окремих працівників, так і для колективу.

- орієнтації на результативність, що полягає в досягненні задовільного результату від провадження МСП до здійснення ОЗ, відповідного цілям розвитку організації.

Методи стимулювання персоналу до здійснення ОЗ автор розглядає як спосіб впливу на процес поведінки персоналу під час здійснення організаційних змін, відповідно, зменшення опору персоналу шляхом використання відповідних інструментів стимулювання. На рис. 1 показано напрями, методи стимулювання, їхні складники (інструменти).

Інструменти стимулювання персоналу до здійснення ОЗ – це набір прийомів, способів і дій, обраних із можливих варіантів на основі аналізу, що використовує суб'єкт стимулювання як засіб зміни стану об'єкта для досягнення необхідної поведінки, зменшення сили опору персоналу та рівня ефективності праці під час здійснення організаційних змін.

У проведеному дослідженні [29] було виділено два напрями стимулювання персоналу до здійснення ОЗ (див. рис. 1). Формами вияву виокремлених методів та інструментів стимулювання персоналу, що входять до МСП до здійснення ОЗ на підприємстві, є стимули. До стимулів було зараховано: основну заробітну плату та додаткові виплати (надбавки, доплати, премії, гонорар), соціальний пакет, кар'єрне зростання та програми розвитку персоналу, інший нематеріальний вміст винагороди. У результаті стимулювальних дій персонал підприємства має працювати більш продуктивно, а отже, управління процесом стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін буде більш ефективним. Головними важелями, за допомогою яких МСП до здійснення ОЗ пускають у хід, є комбінації різних стимулів, їхня диференціація, оперативність, гнучкість та відчутність, а також готовність персоналу до змін.

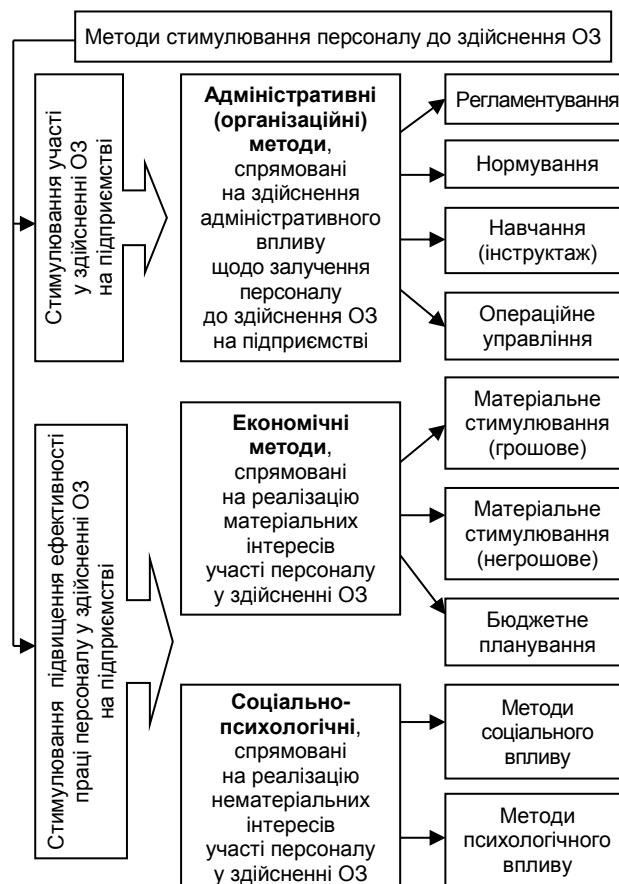

Рис. 1. Класифікація напрямів та методів стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін [24 – 29]
 [Classification of the directions and methods of personnel stimulation to make organizational changes [24 – 29]]

Диференціацію стимулів мають здійснювати за різними групами персоналу, рівнями надання стимулів, а також різними видами організаційних змін на машинобудівному підприємстві.

Дієвим важелем стимулювання є безпосередня його оперативність із тим, щоб стимул був своєчасним і працівникові не доводилося довго його очікувати. Не менш важливими є гнучкість та відчутність стимулів. Вони не мають бути раз і назавжди наданими персоналу на одному й тому ж рівні.

Розроблений МСП до здійснення ОЗ показано на рис. 2. До запропонованого МСП до здійснення ОЗ входять три блоки, починаючи зі стимулювання персоналу до здійснення ОЗ і завершуючи зменшенням опору персоналу у здійсненні ОЗ. Важливим моментом є забезпечення оптимальної та рівномірної напруженості норм праці. Зокрема, учений А. В. Череп уважав, що нормування в поєднанні з іншими елементами організації праці сприяє раціоналізації трудових процесів, усуненню втрат робочого часу, оптимальному об'єднанню колективних зусиль [30, с. 147].

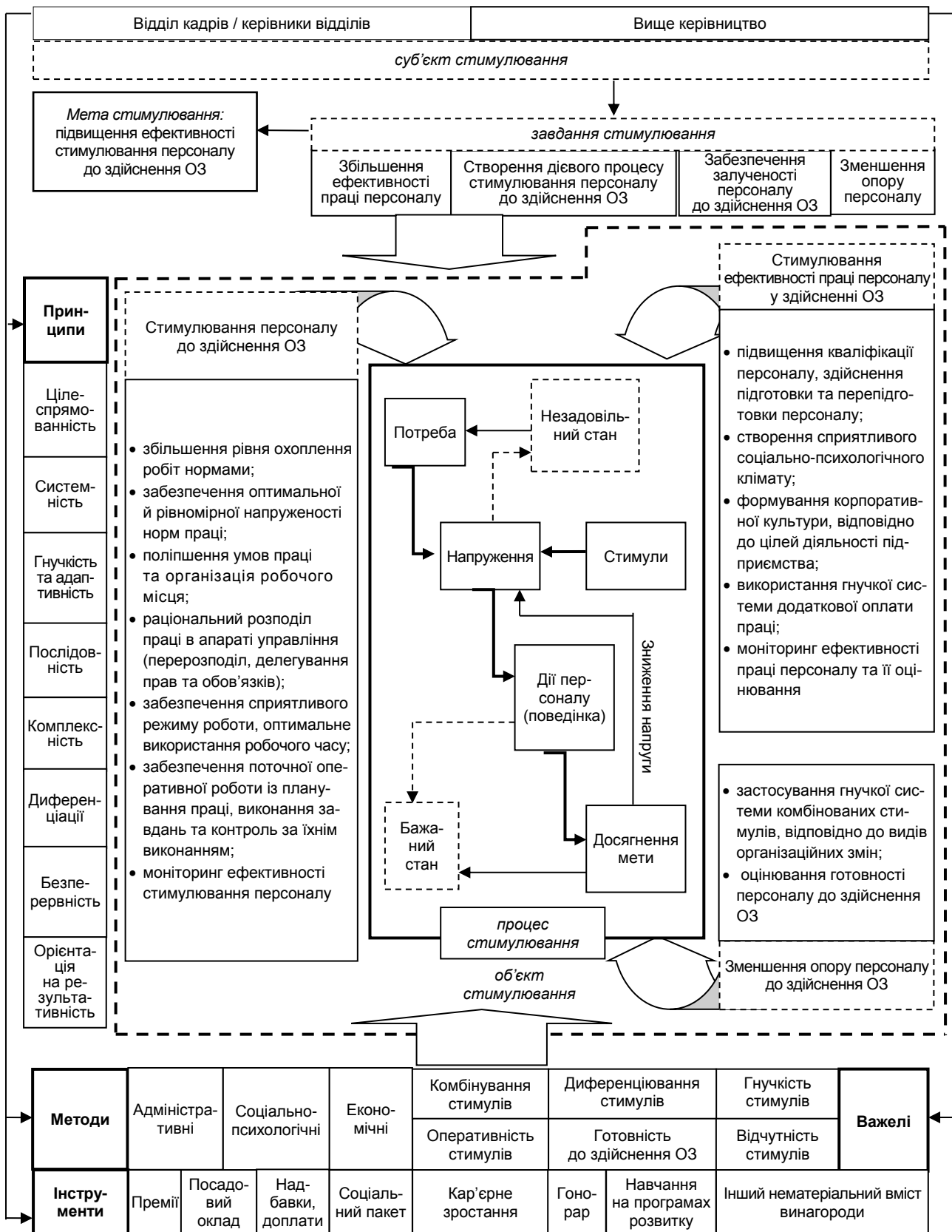

Рис. 2. Механізм стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін на підприємстві [The mechanism of personnel stimulation to implement organizational changes at the enterprise]

Розроблені блоки є забезпечувальними напрямками управління процесу стимулювання персоналу на підприємстві у здійсненні ОЗ і містять взаємопов'язані між собою складники (див. рис. 2).

В основі процесу стимулювання персоналу до здійснення ОЗ, що є об'єктом стимулювання МСП до здійснення ОЗ, лежить поведінка працівника (теорія біхевіоризму). Так, українськими вченими стимулювання трактується як цілеспрямована діяльність зі створення спонукальних мотивів і стимулів (матеріальних і моральних) для забезпечення певної поведінки людей. Й. С. Завадський велику увагу приділяв мотивації праці та стимулюванню в управлінні [31]. Учений уважав, що сутність мотивації та стимулювання становить цілеспрямований вплив на внутрішній процес формування та дії мотивів, що ґрунтуються на психічній діяльності людини. Вплив стимулювання на поведінку людини залежить від багатьох чинників, він є індивідуальним і може змінюватися під дією мотивів та зворотного зв'язку з діяльністю людини.

Узагальнюючи наявні наукові підходи до механізму стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін, було запропоновано його структуру, яка складається з таких взаємопов'язаних елементів: суб'єкта стимулювання (таких вищим керівництвом, відділом кадрів / керівниками відділів), об'єкта стимулювання (процес стимулювання), принципів, методів, важелів та інструментів стимулювання. Основною метою МСП до здійснення ОЗ є підвищення ефективності стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін, а завданнями, що постають перед вищим керівництвом, відділом кадрів / керівниками відділів (суб'єктом стимулювання), є такі: збільшення ефективності праці персоналу; створення дієвого процесу стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін; забезпечення залученості та зменшення опору персоналу до здійснення організаційних змін на підприємстві. Досягнення поставленої мети можливе за умови здійснення таких заходів із вдосконалення стимулювання персоналу, які авторами в механізмі стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін було об'єднано у три блоки: "Стимулювання персоналу до здійснення ОЗ", "Зменшення опору персоналу у здійсненні ОЗ" та "Стимулювання ефективності праці персоналу у здійсненні ОЗ". Ці напрями є забезпечувальними блоками у МСП до здійснення ОЗ, вони взаємопов'язані та взаємозалежні. Важливим елементом у структурі МСП до здійснення ОЗ є готовність персоналу до здійснення ОЗ, поданий як один із важелів механізму. Ефективність функціонування МСП до здійснення ОЗ на підприємстві залежить від багатьох чинників: зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, адаптивності до змін (як зовнішніх, так і внутрішніх), ресурсного забезпечення та ін.

Безумовно, запропонований механізм стимулювання персоналу має велике теоретичне значення разом із доробками вітчизняних учених про мотиваційні механізми праці та стимулювання персоналу загалом. Практичне значення цього дослідження визначено в по-

ліпшенні стимулювання персоналу у процесі здійснення організаційних змін на машинобудівних підприємствах і процесу впровадження організаційних змін на машинобудівних підприємствах та підвищенні загальної ефективності діяльності підприємств загалом.

Подальшими напрямками дослідження є організаційне забезпечення реалізації МСП до здійснення ОЗ та оцінювання його ефективності й готовності персоналу до здійснення ОЗ.

Література: 1. Данюк В. М. Концептуальні особливості дослідження ефективності мотивації персоналу / В. М. Данюк, О. О. Чернушкіна // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ. – 2006. – № 11 (105). – С. 55–62. 2. Герасименко О. О. Ефективність управління працею: соціально-економічний вимір / О. О. Герасименко // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип. : у 3-х т. Т. 1. Соціально-трудова відносина : теорія і практика. – Київ : КНЕУ, 2010. – С. 192–200. 3. Колот А. М. Мотивація персоналу : підручник / А. М. Калот. – Київ : КНЕУ, 2002. – 337 с. 4. Лісогор Л. С. Конкурентність ринку праці: механізми реалізації : [монографія] / Л. С. Лісогор ; відп. ред. Е. М. Лібанова. – Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2005. – 168 с. 5. Мотивація праці в ринковій економіці: проблеми теорії і практики // Д. П. Богиня, Л. І. Долгова, Г. Т. Куліков. – Київ : Ін-т економіки НАН України, 1997. – 183 с. 6. Петрова І. Л. Ринок інноваційної праці: тенденції формування в Україні / І. Л. Петрова // Україна: аспекти праці. – 2013. – № 5. – С. 3–7. 7. Семикіна М. В. Перешкоди у реалізації інноваційної активності персоналу підприємств / М. В. Семикіна // Розвиток України в контексті актуальних соціально-економічних проблем : [монографія] / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук Пустовійта Р. Ф. – Черкаси : ТОВ "МАКІАУТ", 2013. – С. 240–261. 8. Цимбалюк С. О. Грейдова система оцінювання посад і оплати праці: методологія, методика, практика / С. О. Цимбалюк // Довідник кадровика. – 2009. – № 2. – С. 86–98. 9. Червінська Л. П. Інноваційна трудова діяльність: сутність та особливості / Л. П. Червінська, М. І. Кальницький // Економіка. Фінанси. Право : щомісячний інформаційно-аналітичний журнал. – 2010. – № 9. – С. 11–15. 10. Денисенко І. А. Мотивації трудових ресурсів аграрних підприємств / І. А. Денисенко, П. Ю. Ткачук // Вісник Донецького національного університету. Спецвипуск. Серія В "Економіка і право". – 2009. – Т. 2. – С. 101–105. 11. Єськов О. Л. Розвиток механізму мотивації праці в системі виробничого менеджменту великого підприємства : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.09.01 "Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика" / Олексій Леонтійович Єськов ; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2006. – 35 с. 12. Гончаров В. Н. Совершенствование процесса управления персоналом на основе развития мотивации / В. Н. Гончаров // Управление персоналом в программах подготовки менеджеров : сб. материалов междунар. науч.-практ. семинара, г. Воронеж, 3–4 ноября 2008 года. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 2008. – С. 19–23. 13. Менеджмент: теория и практика в России : учебник / под ред. А. Г. Поршнева, М. Л. Разу, А. В. Тихомировой. – Москва : ФБК, 2003. – 528 с. 14. Зяблицев Д. В. Управління мотивацією персоналу торговельного підприємства на принципах логістики :

автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами" / Дмитро Володимирович Зяблицев ; Донецький нац. ун-т економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – Донецьк, 2012. – 20 с. 15. Гарват О. А. Регулювання оплати праці управлінського персоналу на промислових підприємствах у сучасних умовах господарювання : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 "Економіка, організація, та управління підприємствами" / Ольга Анатоліївна Гарват ; Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2005. – 211 с. 16. Богиня, Д. П. Конкурентоспроможність робочої сили: методологічний аспект / Д. П. Богиня // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2006. – № 11 (105). – С. 6–12. 17. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручник / О. А. Грішнова. – 4-те вид., оновл. / О. А. Грішнова. – Київ : Знання, 2009. – 390 с. 18. Герасименко О. О. Економічний механізм стимулювання праці у сфері наукової і науково-технічної діяльності (на прикладі вищих навчальних закладів України) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.02.02 "Економіка та управління науково-технічним процесом" / Герасименко Оксана Олександрівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2003. – 22 с. 19. Мотивація і стимулювання трудової діяльності : учебник / А. Я. Кибанов, И. А. Баткаева, Е. А. Митрофанова, М. В. Ловчева ; под ред. А. Я. Кибанова. – Москва : НИЦ ИНФРА-М, 2015. – 524 с. 20. Ветлужских Е. Мотивация и оплата труда. Инструменты. Методика. Практика / Е. Ветлужских. – Москва : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 133 с. 21. Попадинець І. Р. Факторно-параметричний підхід до аналізу мотивації управлінської праці / І. Р. Попадинець, А. О. Устенко // Вісник Херсонського національного технічного університету. Економічні науки. – 2014. – Т. 2, № 4 (216). – С. 158–159. 22. Исаханиян Л. В. Мотивирующие факторы, принципы воздействия на мотивацию людей / Л. В. Исаханиян // Конкурентоспособность предприятий: факторы и пути повышения : материалы региональной научной конференции (23 – 27 марта 2009 года). – Воронеж : Воронежская государственная лесотехническая академия, 2009. – С. 295–299. 23. Виханский О. С. Менеджмент : учебник / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – 3-е изд. – Москва : Гардарики, 2003. – 528 с. 24. Шапиро С. А. Мотивация и стимулирование персонала / С. А. Шапиро. – Москва : ГроссМедиа, 2005. – 224 с. 25. Егоршин А. П. Управление персоналом [Текст] / А. П. Егоршин. – Нижний Новгород : НИМБ, 1997. – 607 с. 26. Мельничук И. В. Современные методы мотивации персонала в организации [Электронный ресурс] / И. В. Мельничук. – Режим доступа : http://www.sbmt.bsu.by/Data_RUS/ContBlocks/01116/Meljnichuk.pdf. 27. Брасс А. А. Кадровый менеджмент : учеб.-метод. пособие / А. А. Брасс. – Минск : РИВШ, 2008. – 248 с. 28. Фоміна В. Мотивація працівників виробничої сфери / В. Фоміна // Управління розвитком. – № 4. – 2013. – С. 19–20. 29. Матюшенко Ю. В. Класифікація напрямів та методів стимулювання персоналу до здійснення організаційних змін / Ю. В. Матюшенко // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2016. – № 3. – С. 54–60 ; [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2016_3_11. 30. Череп А. В. Необхідність формування механізму мотивації праці на підприємствах / А. В. Череп // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 134–148 ; [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2013_3_15_31. 31. Завадський Й. С. Менеджмент : підручник / Й. С. Завадський. – Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1998. – 542 с.

References: 1. Daniuk V. M. *Kontseptualni osoblyvosti doslidzhennia efektyvnosti motyvatsii personalu* [The conceptual features of the study of the effectiveness of personnel motivation] / V. M. Daniuk, O. O. Chernushkina // *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*. – Luhansk, 2006. – No. 11 (105). – P. 55–62. 2. Herasymenko O. O. *Efektivnist upravlinnia pratsieu: sotsialno-ekonomichniy vymir* [The efficiency of labor management: a socioeconomic dimension] / O. O. Herasymenko // *Formuvannia rynkovoi ekonomiky : zb. nauk. prats.* – Spets. vyp. : in 3 Vol. Vol. 1. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka*. – Kyiv : KNEU, 2010. – P. 192–200. 3. Kolot A. M. *Motyvatsiia personalu : pidruchnyk*. – Kyiv : KNEU, 2002. – 337 p. 4. Lisohor L. S. *Konkurentnist rynku pratsi: mekhanizmy realizatsii : [monohrafiia]* [Competitiveness of the labor market: mechanisms of realization : [monograph]] / L. S. Lisohor, E. M. Libanova. – Kyiv : In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen NANU, 2005. – 168 p. 5. *Motyvatsiia pratsi v rynkovii ekonomitsi: problemy teorii i praktyki* / D. P. Bohynia, L. I. Dolhova, H. T. Kulikov et al. – Kyiv : In-t ekonomiky NAN Ukrainy, 1997. – 183 p. 6. Petrova I. L. *Rynok innovatsiinoi pratsi: tendentsii formuvannia v Ukraini* [The innovation labor market: trends in the formation in Ukraine] / I. L. Petrova // *Ukraina: aspekty pratsi*. – 2013. – No. 5. – P. 3–7. 7. Semykina M. V. *Pereshkody u realizatsii innovatsiinoi aktivnosti personalu pidpriemstv* [Obstacles in the implementation of innovative activity of the personnel of enterprises] / M. V. Semykina // *Rozvytok Ukrainy v konteksti aktualnykh sotsialno-ekonomichnykh problem : [monohrafiia]* [Development of Ukraine in the context of urgent socio-economic problems : monograph] / avet. kol. ; za red. d-ra ekon. nauk Pustoviita R. F. – Cherkasy : TOV "MAKLAUT", 2013. – P. 240 – 261. 8. Tsymbaliuk S. O. *Hreidova sistema otsiniuvannia posad i oplaty pratsi: metodolohiia, metodyka, praktyka* [Graded system of estimation of positions and wages: methods, methodology, practice] / S. O. Tsymbaliuk // *Dovidnyk kadrovyyka*. – 2009. – No. 2. – P. 86–98. 9. Chervinska L. P. *Innovatsiina trudova diialnist: sutnist ta osoblyvosti* [Innovative work activities: the essence and features] / L. P. Chervinska, M. I. Kalnitskyi // *Ekonomika. Finansy. Pravo : Shchomisiachnyi informatsiino-analitychnyi zhurnal*. – 2010. – No. 9. – P. 11–15. 10. Denysenko I. A. *Motyvatsii trudovykh resursiv ahrarnykh pidpriemstv* [Workforce motivation on farms] / I. A. Denysenko, P. Yu. Tkachuk // *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Spetsvypusk. Seriia V "Ekonomika i pravo"*. – 2009. – Vol. 2. – P. 101–105. 11. Yesko O. L. *Rozvytok mekhanizmu motyvatsii pratsi v systemi vyrobnychoho menedzhmentu velykoho pidpriemstva* : avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk : spets. 08.09.01 "Demohrafiia, ekonomika pratsi, sotsialna ekonomika i polityka" / Oleksii Leontiiiovych Yeskov ; Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen NAN Ukrainy. – Donetsk, 2006. – 35 p. 12. Goncharov V. N. *Sovershenstvovanie protsessu upravleniya personalom na osnove razvitiya motivatsii* [Improved human resource management through the development of motivation] / V. N. Goncharov // *Upravlenie personalom v programmakh podgotovki menedzherov* : sb. materialov mezhdunar. nauch.-prakt. seminar, g. Voronezh, 3–4 noyabrya 2008 goda. – Voronezh : Voronezhskiy gos. un-t, 2008. – P. 19–23. 13. *Menedzhment: teoriya i praktika v Rossii* : uchebnyk / pod red. A. G. Porshneva, M. L. Razu, A. V. Tikhomirovoy. – Moskva : FBK, 2003. – 528 p. 14. Ziablytsev D. V. *Upravlinnia motyvatsiieiu personalu torhovelnoho pidpriemstva na pryntsyapkakh lohistyky* : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 "Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy" / Dmytro Volodymyrovych Ziablytsev ; Donetskyy natsionalnyi universytet ekonomiky i torhivli imeni Mykhaila

Tuhan-Baranovskoho, – Donetsk: 2012. – 20 p. 15. Harvat O. A. Rehuliuвання оплатy pratsi upravlinskoho personalu na promyslovykh pidpriemstvakh u suchasnykh umovakh hospodariuvannya : dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.06.01 "Ekonomika, orhanizatsiia, ta upravlinnia pidpriemstvamy" / Olha Anatoliivna Harvat ; Khmelnytskyi natsionalnyi universytet. – Khmelnytskyi, 2005. – 211 p. 16. Bohynia D. P. *Konkurentospromozhnist robochoi syly: metodolohichniy aspekt* [Competitiveness of labor: the methodological aspect] / D. P. Bohynia // Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnogo universytetu imeni Volodymyra Dalia. – Luhansk, 2006. – No. 11 (105). – P. 6–12. 17. Hrishnova O. A. Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny : pidruchnyk / O. A. Hrishnova. – 4-te vyd., onovl. – Kyiv : Znannia, 2009. – 390 p. 18. Herasymenko O. O. Ekonomichniy mekhanizm stymuliuвання pratsi u sferi naukovi i naukovo-tekhnicnoi diialnosti (na prykladi vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy) : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.02.02 "Ekonomika ta upravlinnia naukovo-tekhnicnym protsesom" / Herasymenko Oksana Oleksandrivna ; Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2003. – 22 p. 19. Motivatsiya i stimulirovanie trudovoy deyatel'nosti : uchebnyk / A. Ya. Kibanov, I. A. Batkaeva, E. A. Mitrofanova, M. V. Lovcheva ; pod. red. A. Ya. Kibanova. – Moskva : NITs INFRA-M, 2015. – 524 p. 20. Vetluzhskikh E. Motivatsiya i oplata truda. Instrumenty. Metodika. Praktika / E. Vetluzhskikh. – Moskva : Alpina Biznes Buks, 2007. – 133 p. 21. Popadynets I. R. *Faktorm-parametrychniy pidkhid do analizu motyvatsii upravlinskoj pratsi* [A factor-parametric approach to the analysis of the motivation of managerial labor] / I. R. Popadynets, A. O. Ustenko // Visnyk Khersonskoho natsionalnogo tekhnichnogo universytetu. Ekonomichni nauky. – 2014. – Vol. 2, No. 4 (216). – P. 158–159. 22. Isakhanyan L. V. *Motiviruyushchie faktory, printsipy vozdeystviya na motivatsiyu lyudey* [Motivating factors, principles of influence on the motivation of people] / L. V. Isakhanyan // Konkurentosposobnost predpriyatiy : faktory i puti povysheniya : materialy regionalnoy nauchnoy konferentsii (23 – 27 marta 2009 goda). – Voronezh : Voronezhskaya gosudarstvennaya lesotekhnicheskaya akademiya, 2009. – P. 295–299. 23. Vikhanskiy O. S. Menedzhment : uchebnyk / O. S. Vikhanskiy, A. I. Naumov. – Moskva : Gardariki, 2003. – 528 p. 24. Shapiro S. A. Motivatsiya i stimulirovanie personala / A. S. Shapiro. – Moskva : GrossMedia, 2005. – 224 p. 25. Egorshin A. P. Upravlenie personalom / A. P. Egorshin // Nizhniy Novgorod : NIMB, 1997. – 607 p. 26. Melnichuk I. V. *Sovremennye metody motivatsii personala v organizatsii* [Electronic resource] / I. V. Melnichuk. – Access mode : http://www.sbmt.bsu.by/Data_RUS/ContBlocks/01116/Meljnichuk.pdf. 27. Brass A. A. Kadrovyy menedzhment : uchebnyy metod. posobie / A. A. Brass. – Minsk : RIVSh, 2008. – 248 p. 28. Fomina V. *Motivatsiia pratsivnykh vyrobnychoj sfery* [The motivation of workers in the production sphere] / V. Fomina // Upravlinnia rozvytkom. – 2013. – No. 4. – P. 19–20. 29. Matiushenko Yu. V. *Klasyfikatsiia napriamiv ta metodiv stymuliuвання personalu do zditsnennia orhanizatsiinykh zmin* [Classification of directions and methods for stimulating personnel to make organizational changes] / Yu. V. Matiushenko // Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky. – 2016. – No. 3. – P. 54–60 ; [Electronic resource]. – Access mode : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2016_3_11. 30. Cherep A. V. *Neobkhdnist formuvannya mekhanizmu motyvatsii pratsi na pidpriemstvakh* [The need to create a mecha-

nism for motivation of labor at enterprises] / A. V. Cherep // Aktualni problemy ekonomiky, 2013. – No. 3. – P. 134–148. 31. Zavadskiy I. S. Menedzhment : pidruchnyk / I. S. Zavadskiy. – Kyiv : Ukrainsko-finskyi instytut menedzhmentu i biznesu, 1998. – 542 p.

Інформація про авторів

Власенко Тетяна Анатоліївна – канд. екон. наук, старший викладач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (просп. Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166, e-mail: tatynavlasenko2011@gmail.com).

Матюшенко Юлія Валеріївна – аспірант кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (просп. Науки, 9-А, м. Харків, Україна, 61166, e-mail: matsak_julia@ukr.net).

Інформация об авторах

Власенко Татьяна Анатольевна – канд. екон. наук, старший преподаватель кафедры государственного управления, публичного администрирования и региональной экономики Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (просп. Науки, 9-А, г. Харьков, Украина, 61166, e-mail: tatynavlasenko2011@gmail.com).

Матюшенко Юлия Валерьевна – аспирант кафедры государственного управления, публичного администрирования и региональной экономики Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (просп. Науки, 9-А, г. Харьков, Украина, 61166, e-mail: matsak_julia@ukr.net).

Information about the authors

T. Vlasenko – PhD in Economics, senior lecturer of the Department of State Management, Public Administration and Regional Economy of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Nauky Ave., Kharkiv, Ukraine, 61166, e-mail: tatynavlasenko2011@gmail.com).

Yu. Matiushenko – postgraduate student of the Department of State Management, Public Administration and Regional Economy of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Nauky Ave., Kharkiv, Ukraine, 61166, e-mail: matsak_julia@ukr.net).

Стаття надійшла до ред.
19.09.2017 р.

ЕКОНОМІКА РОЗВИТКУ

ЭКОНОМИКА РАЗВИТИЯ

ECONOMICS OF DEVELOPMENT

Поштова адреса

засновника:

61166, Україна, м. Харків, просп. Науки, 9-А

Головний редактор **В. С. Пономаренко**

Конт. телефон: (057) 702-03-04

Заступник головного редактора **А. А. Пилипенко**

Конт. телефон: (057) 702-18-30 (дод. 3-07)

E-mail: aapil@ukr.net

Науковий редактор **І. В. Гонтарева**

Конт. телефон: (057) 702-18-34

E-mail: ed@hneu.edu.ua

Відповідальний редактор **М. М. Оленич**

Конт. телефон: (057) 702-07-38

E-mail: vydav@hneu.edu.ua

Поштова адреса

редакції:

61166, Україна, м. Харків, пров. Інженерний, 1-А, 1 під'їзд

E-mail: vydav@hneu.edu.ua

Конт. тел. (057) 702-07-28 (дод. 2-57)

Редактори: **О. Г. Доценко, З. В. Зобова**

Випусковий редактор **О. С. Новицька**

Комп'ютерне верстання **О. С. Вяткіної**

Підп. до друку 20.09.2017 р. Формат 60 × 90 1/8. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 12,5. Обл.-вид. арк. 15,75. Зам. № 1300.

**Свідоцтво видавця про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ХК № 76 від 20.02.2003 р.**

Для листів – 61050, Харків, а/с 870

Виготівник – ФОП Здоренко М. І., Україна, 61136, м. Харків, вул. Гвардійців Широнінців, 50, корп. В, к. 21